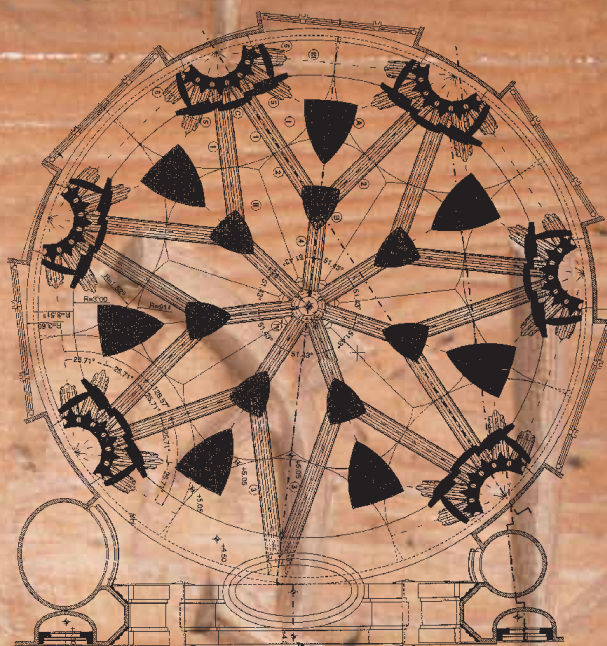

ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET KÖRNYEZET TÁRSADALOM
A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA

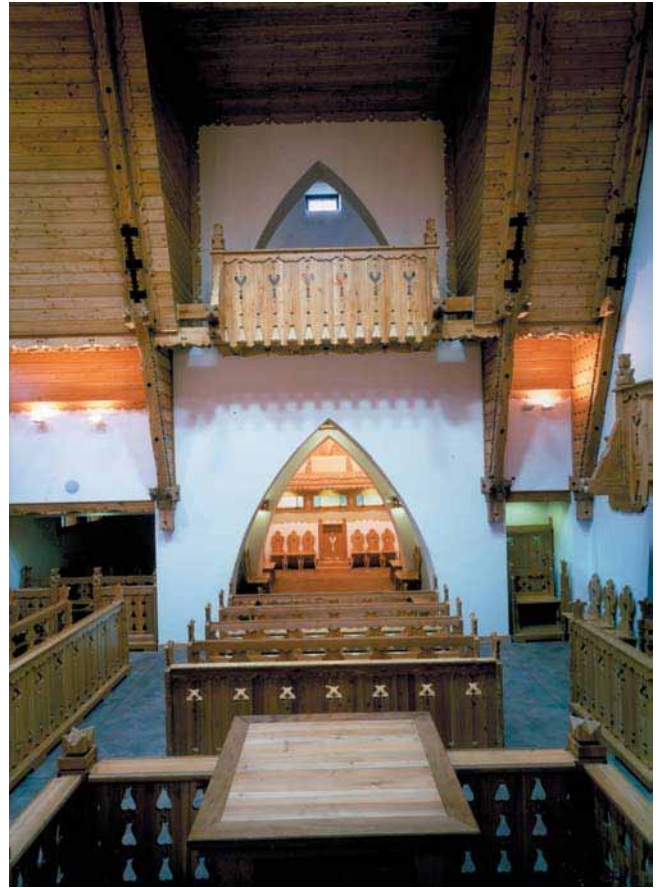
TÍZ ÉVES A
KÓS KÁROLY
EGYESÜLÉS

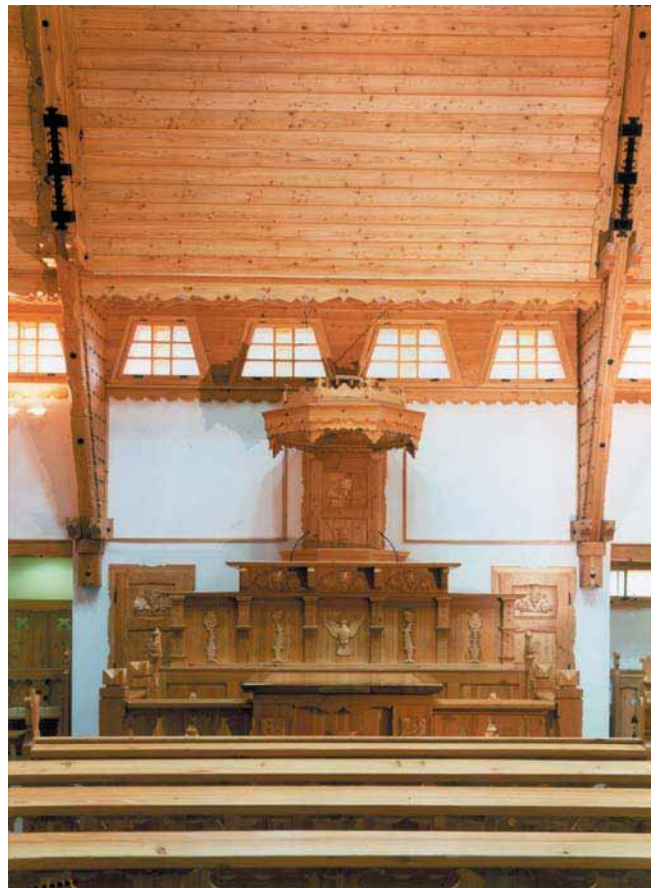
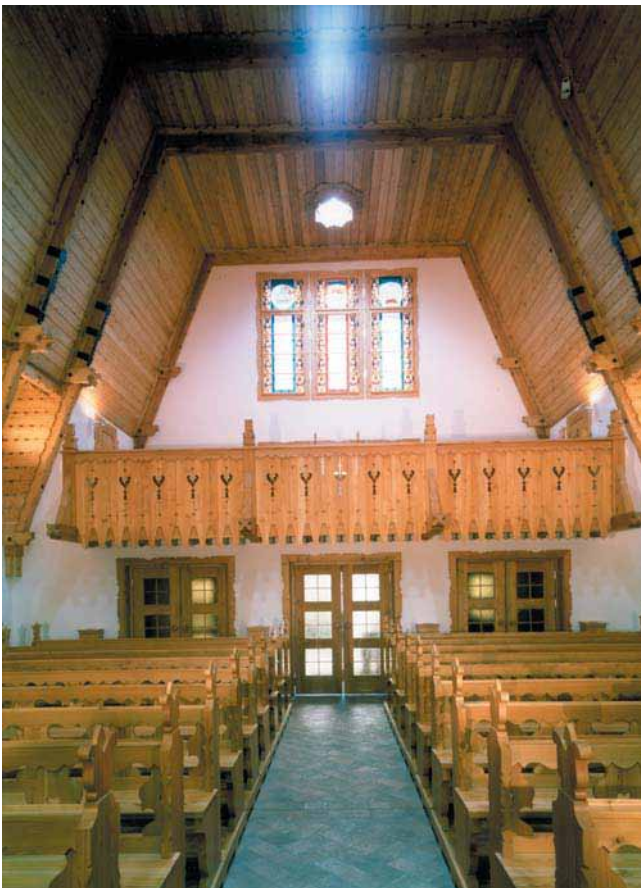
DÉVÉNYI SÁNDOR
SZÁLLODÁK
AZ ÚJJÁÉPÍTETT
DESZKATEMPLOM
TOKAJI FŐÉPÍTÉSZI
KONFERENCIA

MELLÉKLET – TOM WOLFE
BAUHAUSBÓL BÚGATÓBA

1999/3

A felgyújtott, leégett, majd újjáépített Deszkatemplom belseje a négy égtáj irányában. A bal felső képen az új karzat látható (Lugosi Lugo László felvételei). A templom helyreállításáról és új belsőépítészeti kialakításáról lásd: Rudolf Mihály, illetve Sólyom Ferenc írását.

ORSZÁGÉPÍTŐ

TIZEDIK ÉVFOLYAM

HARMADIK SZÁM

2	TÍZ ÉVES A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS – Interjúrészetek Makovecz Imrével, Kampis Miklóssal és Kálmán Istvánnal – <i>DIE ASSOZIATION KÁROLY KÓS IST ZEHN JAHRE ALT – Fragmente aus Interviews mit Imre Makovecz, Miklós Kampis und István Kálmán</i>
5	DÉVÉNYI SÁNDOR – SZÁLLODATERVEK – <i>Hotellpläne von Sándor Dévényi</i>
24	Rudolf Mihály Templomban (A Miskolc, tetemvári Deszkatemplom belsőépítésze) – <i>In der Kirche (Innenarchitektur der „Brettkirche“ in Miskolc, Tetemvár)</i>
28	Sólyom Ferenc A miskolci Deszkatemplom rovásfeliratai – <i>Runenschrift der „Brettkirche“ in Miskolc</i>
32	Rostás László Világ világa, virágnak virága – <i>Interpretationsvorschlag der Kunst der Landnahmezeit</i>
36	Kovács Ágnes FŐÉPÍTÉSI KONFERENCIA TOKAJBAN (az egyes szekciók ajánlásaival) <i>KONFERENZ DER SIEDLUNGS-HAUPTARCHITEKTEN IN TOKAJ (Empfehlungen der Sektionen)</i> Beszámoló a Vándoriskola erdőbényei munkájáról <i>Bericht über die Empfehlungen der Wanderschule für Erdőbénye</i>
41	Z. Tóth Csaba Fehéregyháza II. – <i>Vorschlag für eine neue Denkstätte am Ort der ehemaligen Fehéregyháza</i>
44	HÍREK – <i>Nachrichten</i>

A vándoriskolás diplomamunkák és a felvételei pályázatok zsűrije, 1999. szeptember 3-án, a MÉSZ Kós Károly termében

A címlapon a miskolci Deszkatemplom új, rovásírásos gerendájának részlete (Lugosi Lugo László felvétele) és a Gellért szálló címertermének mennyezete (Dévényi Sándor terve)

Melléklet: **Tom Wolfe: Bauhausból búgatóba** (Bartos Tibor fordítása, a borítón Sáros László felvételei)

E számunk a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA Nemzeti Kulturális Alap programjának támogatásával készült

A folyóirat rendszeres támogatói az ORSZÁGÉPÍTŐ Alapítvány és a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagszervezetei: AXIS Építészroda Kft., BOKOR Kft., BODONYI ÉS Társa Építész Kft., DÉVÉNYI ÉS Társa Kft., EKLER Építész Kft., É-11 Tervező, Fejlesztő Kft., FARKAS és GUHA Építésztervezők Kft., FELÜLETKÉMIA Kft., KÖR Építész Stúdió Kft., KŐSZEGHY Építészet Bt., KUPOLA Kft., KVADRUM Kft., LOMNICI és Társa Kft., MAKONA Tervező Kft., PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., TRISKELL Kft., UNITEF-83 Rt, valamint a COMPART Stúdió Kft., a FORMA Rt., a SÁROS és Társa Építészroda Bt. és a MÓDISTÚDIÓ Kft..

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesület nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1074 Budapest, Barát utca 11. Iroda: 1114 Budapest, Villányi út 8. III. emelet 2. Tel.: 2091-174, 2091-173; fax: 2091-174. Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Kampis Miklós. Felelős szerkesztő: Gerle János. Nyomás: VEL Kft., Budapest. – **ISSN 0866-0069** – A lap előfizethető átutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen az Alapítványnál. Egy szám ára: 350 Ft. Előfizetési díj az 1999. évre: 4x250 forint + Budapestre 60, vidékre 67 forint postaköltség számonként. Megvásárolható az Írók Boltjában (Budapest, VI. Andrassy út 45), a Fehérlófia Könyvesboltban (Budapest, VIII. József krt. 36.), a Balassi Könyvesboltban (Budapest, II. Margit u. 1.) és a Lord Extra Kft könyvesboltjában (Hódmezővásárhely, Andrassy út 5-7.)

TÍZ ÉVES A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS

Az Egyesülés jubileumi ünnepségére a Budapesti Műszaki Egyetemen került sor, ennek része volt a vándorkiállítás október 2-i megnyitója és az október 3-i konferencia. Az itt elhangzott előadásokat (Nemeskürty István, Francois Burkhardt, Paolo Portoghesi, Szegő György, Makovecz Imre, Pap Gábor, Pásztor Péter, Molnár Jenő, Illyés Zsuzsa, Keserű Katalin, Kampis Miklós és Kálmán István) következő számunkban részletesen ismertetjük. A kiállításmegnyitót követően a Magyar Építészek Szövetsége székházának udvarán zajlott az éjszakába nyúló, zenés születésnap mulatság, a tortát Kós Károly rajza alapján készült marcipánvarjú díszítette.

A Kós Károly Egyesülés megalapításának tizedik évfordulója kapcsán harminckét videóinterjú készült az Egyesülés irányítóival és vezető tervezőivel. A beszélgetéseket Somogyi Krisztina irányította. Rövid részletek rákerültek az évfordulóra megjelent CD-re is, amelynek azonban még csak egy előzetes formája készült el, a végleges változat év végére várható. Az interjúk közül a három alapítóval folytatott beszélgetés néhány részletét közöljük, melyek felidéznek az Egyesülés történetét, fő céljait, szellemi hátterét.

Somogyi Krisztina: Miért volt fontos az együttműködés másokkal?

Makovecz Imre: Maga fiatal és nem tudja, hogy az ötvenes években milyen módszeres pusztítása folyt itt a szellemi életnek. Hála Istennek, ezt nem tudja, de a következményeit, gondolom, látja. 1968-69-ben úgy gondoltam, hogy én már öreg vagyok, harmincnégy éves voltam akkor, és azt mondtam, hogy muszáj az utánam jövő generációval foglalkozni, mert tudtam, hogy mi folyik a Műegyetemen és az Iparművészeti Főiskolán, de elsősorban a Műegyetemen. Kiölték belőlük azokat az eszméket, amelyek lelkesíteni tudják a fiatalokat, akik csoportokba verődve, egymással rivalizálva, de azért mégis az összetartozás érzésével képesek lelkesedni valamilyen még nem létező, reménybeli dologért. A lakásomon indítottam el akkor egy magán mesteriskolát és tulajdonképpen ez tart a mai napig, csak most már legitim formában, mert létezik a Kós Károly Egyesülés a vándoriskolával, a Szabad Oktatási Fórummal. Ezt megelőzően alakult meg a visegrádi építőtábor, azelőtt két ciklusban működött

a magán mesteriskola állandó rendőrségi felügyelet és szekatúrák mellett, ami minket olyan nagyon nem zavart, szerencsére a feleségemet se, a három gyerek csendben aludt, miközben ez a negyvenvalahány ember a Villányi út nyolcban összejött.

S. K.: Lehet-e avantgardnak nevezni a hatvanas évek organikus építészeti kísérleteit?

M. I.: Nagyon kényes kérdést tett fel, mert amikor mi a hetvenes években a vidéken tapasztaltuk, hogy a túlzott centralizáció fölemésztette az emberek közösségi képességeit és már nem mennek sehova, nem tudnak ünnepet ülni vagy csak családi körön belül, de nem egyesületi formában, nin-

csenek olvasóköri, a zsdanovi művelődési koncepció, a népművelés koncepciója megölte a közösségi együvé tartozás változatos formáit; akkor mi elkezdtük járni a vidéket Beke Pállal, Varga Tamással és másokkal; gyáva tanácselnököket elvittünk bátor tanácselnökökhöz, hogy lássák, hogy hogyan lehet mégis egyesületeket szervezni; elkezdtünk faluházakat építeni és azok az épületek, amelyeket mi létrehoztunk, noha tulajdonképpen a kétségbeesésből született gondolatokkal voltunk kénytelenek működni, és azok az egyesületek lettek a későbbi rendszerváltozás gyakorlóipályái. Most akkor ki a baloldali? A Kádár-rendszer volt baloldali, vagy mi voltunk baloldaliak? Ki volt avantgard? Aki Aczél elvtárs hátsó segítsége mellett engedte meg magának a renitenskedéseit, vagy akiket tényleg megkergettek akkor, amikor megpróbáltak a totalitárius rendszerből emberi lelkeket mentve kitörni? Ki volt baloldali és ki volt avantgard? Vajon ezeket a szavakat nem olyanok használják-e, akik mindig lenyúlnak valahonnan valamit? Hol a Sorost, hol Aczél elvtársat, hol másokat. Az avantgard soha nem támaszkodott senkire, hanem saját erejéből, földalatti eszközökkel dolgozott és próbált meg, mindegy, hogy mit, valami tisztát, önállót, világot teremteni. Az már megítélés kérdése, hogy amit mi csináltunk a hetvenes-nyolcvanas években, azt avantgardnak nevezzük-e, vagy egyszerűen, Simone Weil szavaival, részvétellel szerettük a hazánkat.

S. K.: Mi tartja össze a Kós Károly Egyesületet?

M. I.: Valószínűleg a saját története egyrészt és a józan ész másrészt. Olyan emberek csoportosulnak itt, akik tudják, hogy amit örököltünk, legyen az ház, legyen az utca, legyen

az villanyoszlop, bármi, az nem arra való, hogy nosztalgiazunk, tutujgassuk, hanem arra való, hogy mint tiszta forrásból merítsünk belőle és megkeressük a következő lépést, amely nem teljesen idegen attól, amit örököltünk. Ez az örökség értelme. Olyan emberek jönnek ide, akiket nem a stílus köt össze, de ezt a kérdést éppen tőlem nem lehet megkérdezni, mert én nem mondhatom ki azt, hogy az utat először úttá kellett tennie valakinek, végig kellett járni. Nerm az volt ebben a fontos, hogy a Makovecz milyen stílusú házakat csinál, hogy inkább Gaudíhoz hasonlít vagy inkább Steinerhez, hanem hogy egy tilos pályán elindult valaki és kiderült, hogy lehet azon járni. A rendszerváltozás után pedig kiderült, hogy mivel már nincsenek itt az oroszok, ez a mi hazánk, és hogy azért is vagyunk, hogy akkor valamit csináljunk is érte. Néhány év alatt alapvetően megváltozott Tokaj, ahol Bodonyi a főépítész, és Szerencs, ahol ott van Salamin. Miért? Mert szolgált, mert ott volt, mert oda mert menni hozzá az utcán Mancini néni, hogy megkérdezze, mit csináljak, főépítész úr, ez és ez a problémám, meg kellene oldani. És ezeket a problémákat nem a bestiális bürokrácia eszközeivel, ahogy Hamvas fogalmaz, hanem szeretetteljes jelenléttel kell megoldani. Az embereknek szükségük van közvetlen, természetes segítségre, nem ideológiára, nem törvényekre, mert a törvényeket inkább kijátszani szeretjük. Viszont ha ott van valaki, aki esetleg egy hét múlva megkérdezi, hogy na, Mancini néni, mit csinált azzal a dologgal, és ha Mancini néni nem csinálta meg és a segíteni kész, tisztességes főépítészt becsapta, akkor nagyon jól tudja, hogy nagyobb büntetést követelt el, mintha az APEH-et csapta volna be.

Kampis Miklós: A Kós Károly Egyesülés az eredeti elgondolás szerint a szabad szellemi élet intézményes formája. Világos, hogy 1989-ben, meg az azt megelőző években még nem volt szó arról, hogy ekkora rendszerváltozás lesz, de valahogy úgy gondoltuk, hogy itt az idő a saját erőnkől és saját akarattunkból létrehozni egy szervezetet, amely együtt teljesíteni képes olyasmit, amire a tagjai külön-külön nem képesek. Amikor tíz évvel ezelőtt egy kis szövetkezet kis tanácstermében összegyűltünk, akkor én csak arra gondoltam, hogy az addig magánlakásokon meg különböző klubokban különféle tanulmányokkal, szellemtudományokkal foglalkozó csoportok kapnak egy szervezet keretét, amelyben a tanulmányaikat folytatni tudják. De abban a pillanatban, amikor ezzel az ötlettel előálltam, a leendő társakból csak úgy buzogott elő a sok ötlet, amikre én magam nem gondoltam. Ilyen volt a saját folyóirat, a vándoriskola, kiállítások és egyebek. Hét gazdasági társaság alapította meg az Egyesülést, jelenleg 18 a taglétszám, maga a szabadiskola sok változáson, formáción ment át, most indult meg a Szabad Szellemi Főiskola az Egyesülés kezdeményezésére, az Ita Wegman Alapítvánnyal közösen. Amikor tíz évvel ezelőtt ezt az egészet elindítottam, halvány sejtelmem sem volt róla, hogy ekkorra fog növekedni és ekkora szellemi tőkét fog összekovácsolni.

S. K.: Milyen módon lehet az építészet eszközeivel kifejezni valamit?

K. M.: Az építészet általában sokkal absztraktabb tevékenységnek tartják, mint az irodalmat vagy költészetet, a képzőművészetet vagy zenét. Leginkább mégis a zenével lehetne összehasonlítani, a zene azonban érzelmeket fejez

ki hihetetlenül absztrakt, majdnem matematikai nyelven. Az építészet az ember szerkezetén belül az akarathoz kötődik inkább. Azért óriási probléma ez, mert az akarat a legsötétebb terület az emberben, fogalmunk sincs róla, hogy egy elhatározás hogyan és mikor merül fel az emberben és hogyan válik az akarat tevékenység által az ötletből egy épület vagy szervezet vagy bármi más, amit létre akarunk hozni. Az építészet nagyon nehezen tud gondolatokat kifejezni. Azt lehet mondani, hogy az építészet nem művészet, hanem művészet és tudomány együtt, de én legjobban szeretem a latin meghatározást. *Architectura est mater artium*, a művészetek szülőanyja. Az ókorban ezen a hét szabad művészetet – *septem artes liberales* – értették, ami valójában csupa tudomány, ma úgy gondolom, hogy azért tartották ezt így, mert a kérdéseket az építészet tette fel, a matematikai vagy geometriai kérdésekkel az építészet miatt foglalkoztak, egyébként meg se fogalmazódtak volna. Az építészet nagyon bonyolult rendszer tehát, ami a térrel, az idővel és az anyaggal dolgozik. Ez három olyan alapfogalom, melyek önmagukban is roppant bonyolultak, kemény filozófiai kérdéseket vetnek fel és az építészek sokszor úgy dolgoznak velük, hogy közben nincsenek tisztában vele, hogy mit is művelnek. A tudatosításuk ezért fontos feladat, de úgy, hogy közben ne veszítsük el a kreativitás képességét.

S. K.: Hogyan lehetne az organikus építészetet meghatározni?

K. M.: Hatalmas kérdés, hogy létezik-e egyáltalán nem-organikus építészet. Ha a szerves építészetnek van egy ellentéte, a szervetlen építészet, akkor ez a tény mereven ellentmond a monista szellemű antropozófiai megközelítésnek. Amikor 1985-ben kiállítást rendeztünk a Mezőgazdasági Vásáron, akkor *élő építészetnek* neveztük azt, amit bemutattunk. Az organikus valamivel többet jelent, mint a szerves, és valamivel kevesebbet, mint az élő. Organikusnak azt a gondolkodást, azt a szemléletmódot nevezzük, amelyik ugyanolyan természetű gondolatokkal, gondolatelemekkel foglalkozik, azokból alkot belső erőt, amelyekből a természet önmagát felépíti. Az építészetben is meg lehet találni az analógiákat a természet által felépített szervezetekkel, ásványokkal, növényekkel, állatokkal és az emberrel. Gaudí inkább a növényi struktúrák felé hajlik, de az épületein nincs konkrét utalás egyes növényekre, csak olyan struktúrákról és olyan formákról van szó, mintha egy növény önmagát kiterjesztette volna.

S. M.: Saját építészeti munkái hogyan illeszkednek bele ebbe a felfogásba?

K. M.: Én elsősorban településtervezéssel, várostervezéssel foglalkozom és erre ugyanúgy vonatkoztathatom a kérdést: milyen az organikus szemléletű várostervezés? Ha arra gondolunk, hogy egy városban együtt él a múlt és a jelen és a régmúlt struktúráit úgy fogjuk fel, mint elődeink múltbeli üzenetét, akkor a várost úgy kell felfognunk, mint üzenetek halmazát, amelyek egymással összefüggnek, amelyeket, ha megértjük őket korrigálni is lehet, hogy mint egy élőlény tudjon növekedni, szaporodni. Ezt a szemléletet próbáltam érvényesíteni Kaposvár belvárosi, paksi munkáiban vagy a mostani munkáimon, bár ez nagyon nehéz.

Bármilyen gazdasági-politikai változás előfeltétele, hogy a döntések meghozatalához gondolkodni kell azokról.

Namost, ha a gondolkodásunk múltbeli csökevényekkel, egy rakás előítélettel terhes és a legkevésbé sem szabad, mert érdekek vezérelnek, akkor az eredmény is csak torzó lehet. Egy darabig, amikor a rendszerváltozás bekövetkezett, volt olyan érzésünk, hogy a szellemi élet megújításának feladata, amit az Egyesülés a megalakításakor szolgáni kívánt, nem is olyan sürgető, mert ha megtörténik a nagy változás, mindenki szabaddá válik és beköszönt a Kánaán. De a tapasztalatok megtanítottak rá, hogy a szellemi élet megújítása ma is időszerű és elsődleges feladat. Így kell felvetnem a kérdést, hogy a Kós Károly Egyesülés meg tudott-e felelni ennek az elvárásnak, Németh Lászlóval szavaival: *és most én, tökéletlen csillagász, aggódva lesem, arra fut-e, amerre naív képzeletem szerint futnia kell?*

S. K.: Hogyan találkozott az antropozófiával?

Kálmán István: Mint gyerek, vegyész szerettem volna lenni, de származásomnál fogva semmilyen reményem nem lehetett, hogy felvegyenek egy akkoriban nagyon divatos vegyipari szakközépiskolába. Az egyetlen hely, ami számításba jött, a mélyépítőipari technikum volt, ahová, mint kiderült, csupa „egyéb” származású embert vettek fel és a tanári kar is olyanokból állt, akiket kirúgtak középiskolákból és egyetemekről. Így ismerkedtem meg építészekkel és ennek köszönhetem, hogy végül ebbe a körbe beletaláltam, holott az építészet engem soha nem érdekelt, semmilyen tehetségem nem volt hozzá. Húszéves koromban nagyon sok mindennel foglalkoztam, főleg vitatkozni szerettem, többnyire alkoholos állapotban. Volt egy főnököm, aki nagyon nem bírta elviselni a folytonos okoskodásomat és sok vita után egyszer azt mondta, hozok neked egy könyvet, azt olvasd el, majd akkor meglátjuk, hogy érdemes-e vitatkozni veled. Hozott egy Rudolf Steiner könyvet, egy éjszaka elolvastam és kérdeztem, hogy van-e még. Hozott egy másodikat, egy harmadikat, aztán azt mondta, hogy nincs több, de ha érdekel a dolog, akkor megismertet olyanokkal, akikről tanulhatok. Így kerültem húszévesen antropozófusok közé. Ez a két impulzus vitt be a magyar élő építészeti mozgalomba, amelyből a Kós Károly Egyesülés keletkezett.

S. K.: Mivel foglalkozik az antropozófia?

K. I.: Makovecz Imrét tudom idézni, aki azt mondta, az életet nem lehet úgy leélni, hogy az embernek ne legyen egy belső, szabad, szellemi forrása, és ez az antropozófia. De ha az ember megértette, hogy miről van szó, akkor már nem nagyon beszél róla, hanem inkább az életről.

Az Egyesülés egyik legfontosabb tevékenysége az oktatás és ennek az oktatói tevékenységnek a szellemi forrása az antropozófia. Az Egyesülés megalakulásakor kijelentettük, hogy a Rudolf Steiner által kidolgozott, antropozófiai orientációjú szellemtudományt az eljövendő kultúra szellemi alapjának tekintjük. Valamennyi oktatási formában arra törekszünk, hogy egyensúlyt teremtsünk az egyoldalú, természet tudományos orientációjú, materialista, intellektuális szemlélet és a szellemi megközelítés között, mert a mindennapi életben helytálló, gyakorlatias emberekre van szükség, de nem egyszerűen dörzsölt profikra, viszont nem is élethetetlen széplelkekre. Semmiképpen sem ismereteket szeretnénk közvetíteni, hanem lehetőséget adni a hallgatónak, hogy képességeiket kifejlesszék és gyakorolják. De szükségük van

egy új képességre is, mert az ember alkotottságánál fogva mindig kiragad valamit a világból és azt próbálja meg összefüggésbe hozni a többivel. Ahhoz, hogy az ember átfogó, összefüggő képet alkosson az életről, ahhoz olyan képességet kell kifejlesztenie magában, amellyel nem rendelkezik.

S. K.: Mit tart kiemelendőnek az Egyesülésben kifejtett tevékenységek közül?

K. I.: Vállalkozó vagyok, és amit a vállalkozásaimban igyekeztem megvalósítani, nagyon hasonlít az Egyesülés történetéhez. Számomra az volt a fontos, hogy olyan munkaközösséget hozzak létre, amelyet nem a hatalom és nem a pénz mozgat. Az Egyesülés története erre gyönyörű példa, hogy egy eredményes együttműködésből ki lehet zárni a pénzt és a hatalmat.

1999. szeptember 3-án a Magyar Építészek Szövetsége Kós Károly termében került sor a végzett vándoriskolások diplomavédésére. Eszenyi Ákos, Kuli László, ifj. Lőrincz Ferenc, L. Balogh Krisztina és Szécsi Zsolt mutatta be a mesterekből álló vizsgabizottság előtt a diplomamunkaként megépített épületüket. A bizottság valamennyi munkát érdemesnek találta a diploma kiadására és az erről szóló oklevelet a vándoriskola fenti hallgatóinak átadta. Ezzel a vándoriskolában diplomát nyert építészek száma 27-re nőtt. A frissen végzett diplomások bemutatására következő számunkban kerül sor. Délután a vándoriskolába jelentkezett építészek felvételi vizsgája folyt ugyanott. A kilenc pályázó ismertette felvételi pályatervét és bemutatta eddigi munkáit a vizsgabizottságnak. A jelentkezők közül Ágoston István (Magyar Iparművészeti Főiskola, – máris bejelentette visszalépését), Fábrián Rigó Tamás (Budapesti Műszaki Egyetem), Márkus Gábor (Budapesti Műszaki Egyetem, – halasztást kért), Molnár László (Pozsonyi Műszaki Egyetem) és Tantos Zsófia (Budapesti Műszaki Egyetem), valamint féléves próbaidőre Salamin Pál (Budapesti Műszaki Egyetem) került be a vándoriskola hallgatói közé.

DÉVÉNYI SÁNDOR SZÁLLODATERVEK

A Kossuth-díjas Dévényi Sándor eddigi pályájának furcsa és sajnálatos jellegzetessége, hogy bár minden kisebb épületét is egyfajta monumentalizmus, a részletek finom kidolgozásával együtt is érvényes nagyléptékűség jellemzi, nem épített nagyobb épületeket. Hogy nem az ő terveiben kereshető ennek a már idáig is pótolhatatlan veszteségnek az oka, azt szeretnénk a munkáit bemutató közlemények első részével igazolni. Nagyjából az utolsó évtizedben indult pályázatokon, vagy kapott megbízásokat szállodák, gyógyfürdőegyházak tervezésére, de ebben a műfajban mégis csak a legkisebb, a Budapest, Angyal utcai Corvin szálló valósult meg. Az arány minden átlagon aluli, holott nyugodtan állítható, hogy a családi ház léptékű munkáival is iskolát teremtő építész terveinek megvalósításával jóval az átlagon fölüli értékek jöttek volna létre. A tekintélyes szállodaterv sorozat ellenére megállapítható az is, hogy az immár Kossuth-díjjal is elismerten a legkiválóbb és nemzetközileg számon tartott magyar építészek közé tartozó Dévényi botrányosan kevés lehetőséget kapott nagyberuházások nemhogy megvalósítására, de még megtervezésére is.

Jelenleg folyik a marcali gyógyszálló, illetve a Gellért szálló felújításának tervezése (ez utóbbi előtörténetét részletesebben ismertetjük), és reméljük, hogy a megvalósításukra is sor kerül.

BUDAPEST, XI. KERÜLET, SZENT GELLÉRT TÉR GELLÉRT SZÁLLODA REKONSTRUKCIÓJA

Részletek a műemléki értékelésből: ...a Gellért tér felé eső részben helyezkedtek el az előkelő társashelyiségek, amelyek a korabeli újságcikkek szerint valóságos iparművészeti kiállítás benyomását keltették. Egymás mellett sorakozott a félemeleten az író- és olvasóterem, egy nagyon bájos, orgonaszínű női szalon, az empire zeneterem és a szálloda nagyétterme, amelyet mennyezetig érő díófa burkolat borított. A szálloda első emeletén ünnepélyek vagy házi hangversenyek rendezésére alkalmas zeneterem biztosította az összeköttetést a szállodaszint és a centrális kupola galériája között.

A négyemeletes szálloda összesen 176 szobából állt. A lakosztályokat vízvezetéki, termálvizet és szénsavas vizet is szolgáltató fürdőszobákkal látták el. A fejedelmi lakosztályon kívül három kategóriába sorolták a szobákat. Gondosan tervezett, egyszerű bútorok alkották a berendezést. A falakon egy-egy jó festmény függött. A berendezés a Szablya Ferenc tanár vezetésével dolgozó iparművész-kollektíva munkáját, ízlését dicsérte...

Röviddel a Szent Gellért Szálló és Gyógyfürdő átadása után, 1918. október 31-én kitért az őszirózsás forradalom. A szállodát katonai célokra vették igénybe, és hosszú ideig mejdnem teljesen el volt zárva a polgári lakosság elől. A Tanácsköztársaság bukása után a román hadsereg vette birtokába, azután pedig a Nemzeti Hadsereg Fővezérségének lett a székhelye. A politikai és társadalmi helyzet normalizálódása a hotelt és fürdőt visszaadta rendeltetésének. Az időszak azonban nem kedvezett egy olyan szállodának, amelynek építésénél a legnagyobb hangsúlyt a külső és belső fényűzésre fektették. A korabeli források különösen a vendéglátóipari helyiségek gyér látogatottságára panaszkodtak. Különböző javaslatok születtek más célokra – uszoda, színház, mozi – történő átalakításukra.

1921. januárjában a szálló 60 szobával történő bővítését javasolta a szálloda vezetőiből és dolgozóiból álló bizottság. Ekkor került a programba a thermálszoda megépítése is. Ez az elgondolás – a szállót is tervező Sebestyén Artúr tervei alapján – 1927. augusztus 17-re vált valósággá, amikor megnyitották a jelenlegi hullámfürdőt. A belső szárnyakra történt emeletráépítés révén a szobák száma 234-re nőtt. A jövedelmezőség további növelése érdekében 1933-ban Budapest polgármestere előterjesztést tett a szálloda télikertjében egy téli úszócsarnok létesítésére. A hullámfürdő tehetős törzsközönségét a hűvösebb időszakokban is fogadni akarták. 1934-ben megnyílt a pezsgőfürdő, amit az tett pezsgővé, hogy a fenéken elhelyezett, likacsos burkolólapokon át az inhalatórium légkazanjából sűrített levegőt vezettek be a medencébe. Ezzel alakult ki a szálloda végleges képe...

A második világháború végén a szállodába a német főhadiszállás költözött. Talán ezért is kapott 1944-ben bombatalálatot az épület. Az ostrom során siralmas állapotba került; csak a falai álltak, nem volt tetőzete, a kupolája és födémei leszakadtak. A fürdő női szárnya teljesen elpusztult. Már 1945 tavaszán megkezdődött a romeltakarítás, és nyáron kinyitott a Hullámfürdő – igaz: csak egy büfé üzemelt benne.

1946. március 26-án ötven szobával megnyílt a szálloda is. Bejárata a jelenlegi fürdőbejárat volt, a Kelenhegyi úton. A szobák a Gellérthegyre néztek; a lift és a lépcsőház a jelenlegi szállodát és a fürdő-előcsarnokot kötötte össze. A szálloda IV. emeletén két-két, utcára nyíló szobát egybenyitva rendezték be az éttermet, és a folyosó túloldalán a konyhát...

A szálloda teljes újjáépítése és idegenforgalmi hasznosítása 1956 első felében kezdődött, és komolyabb intenzitással 1957-től kezdve folyt. A felújítás alapelve az volt, hogy az eredeti külső homlokzat meg- (folyt. a 21. oldalon)

SZIGETVÁR, 209 SZOBÁS GYÓGYÜDÜLŐ SZÁLLODA

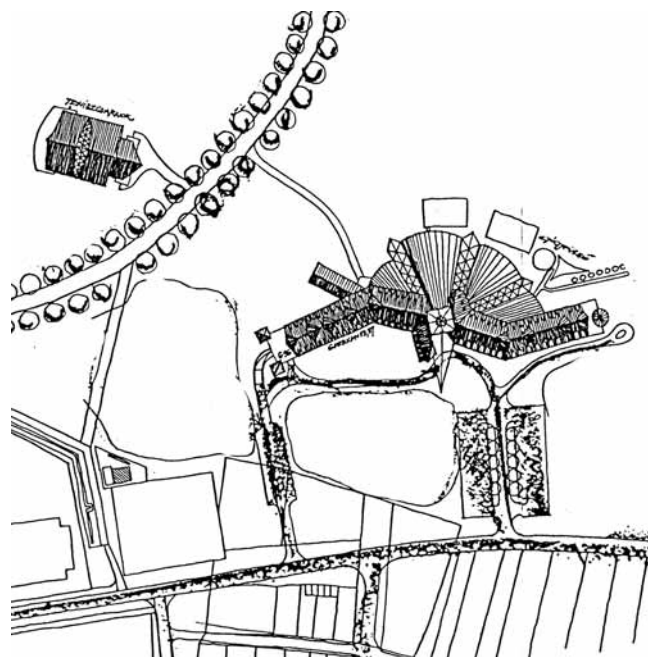
Az épület telepítését meghatározta a nagyobb tisztás mérete és elhelyezkedése. Közel észak-déli tájolású, tehát szinte kivétel nélkül kelet-nyugati szobákkal rendelkező szálloda alakult ki így, határozottan elválasztott gazdasági és vendégforgalmi megközelítéssel, valamint a tisztás meghatározó része összefüggő zöldterületként megmaradt. A meglévő ligetes erdőségből a lehető legkevesebb fa kivágásával alakítottuk ki a szálloda megközelítési útvonalait, részben egy, részben kétirányú forgalommal. A szállodaépülethez szervesen illeszkedik annak keleti és déli oldalán az uszoda és gyógyászat nagyobb teret igénylő része.

A főépület kialakításakor főbb szempontként szerepelt a tisztás léptékéhez és a tisztán természeti környezethez való alkalmazkodás formai és szerkezeti oldalról is. Az épület dombszerűen nő, majd elfogyó formát ölt, belesimul környezetébe, legmagasabb pontja a fák koronájának csúcsáig tör fel, nagy tetőfelületei a földbe nyomják a házat. Az alapvető funkcionális kialakítást két vezérelv határozta meg: az épület fent felsorolt tulajdonságainak és az elvárásoknak leginkább egy középfolyosós épület felel meg, valamint az, hogy az agresszív talajvíz jelenléte miatt pincszint nem létesíthető, ezért az *alagsort* – a kiszolgáló funkciók rendszerét – máshová kell telepíteni. Mivel ezen a szinten túlnyomórészt kiszolgáló funkciók lennének, úgy gondoltuk, hogy ezt a funkciócsoportot felhelyezzük a bejárati szint fölé, mintegy „szerelősínt” kialakítva. Így kettős sikert könyvelhetünk el: az épület legértékesebb része, a földszint közvetlen kapcsolatba kerül a szállodát körülvevő természettel, gyakorlatilag az épület földszintjének minden pontjáról ki lehet jutni a szabadba, másrészt a kiszolgáló funkciók egy teljesen elkülönített szinten találhatók.

Erre a „szerelősíntre” rámpán lehet felhajtani, a rámpa alatt létesül a fedett autóparkoló autómosóval és a trafóházzal. Mivel a vízgépészet és a gyógyászat is igényel külső megközelítést, a szálloda déli fele is járművel megközelíthető, a vízgépészeti berendezések beemelése ill. a betegszállítás biztosítása végett.

A bejárati szint funkcionálisan három részre tagozódik, a bejáratnál lévő foyer-ra, ettől északi irányban található – megtartva a felső szintek jellegét – egy belső utcára felfűzve a vendéglátás és szórakozás „negyede” a meglévő platánsorról kedvező megközelítéssel, míg a foyer-től délre a gyógyászati egységek helyezkednek el.

A főbejáratnál szemközt juthatunk a szeparált gyógyászati recepció közreműködésével az uszodába, a mellette lévő gyógymedencébe, majd ezeken át a szabadtéri medencékhez, a sport- és szabadidő-udvarba. A három lakószint egyre fogyó hosszakkal hasonló struktúrát mutat: középfolyosóra fűzve találhatók a szobaegységek, a közlekedő törés-

pontjaiba a közösségi és szobaasszonyi helyiségekkel.

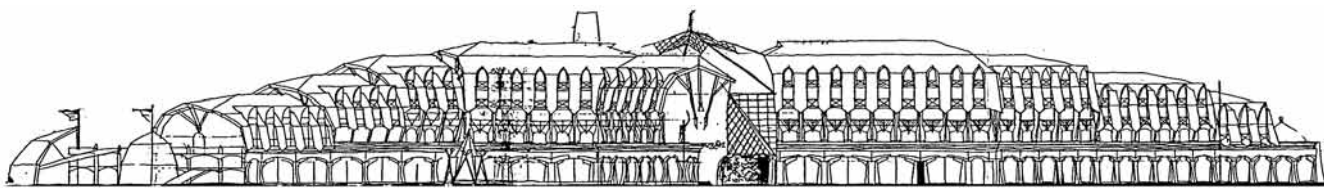
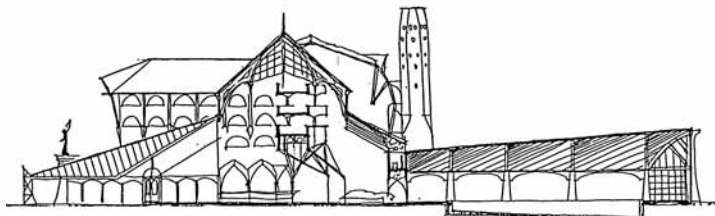
Az északi és déli szárnyat a foyer-n keresztül hidak kötik össze, sajátos hangulatot adva a több szint magasságú előcsarnoknak.

Az épület szerkezetei túlnyomórészt előregyártottak.

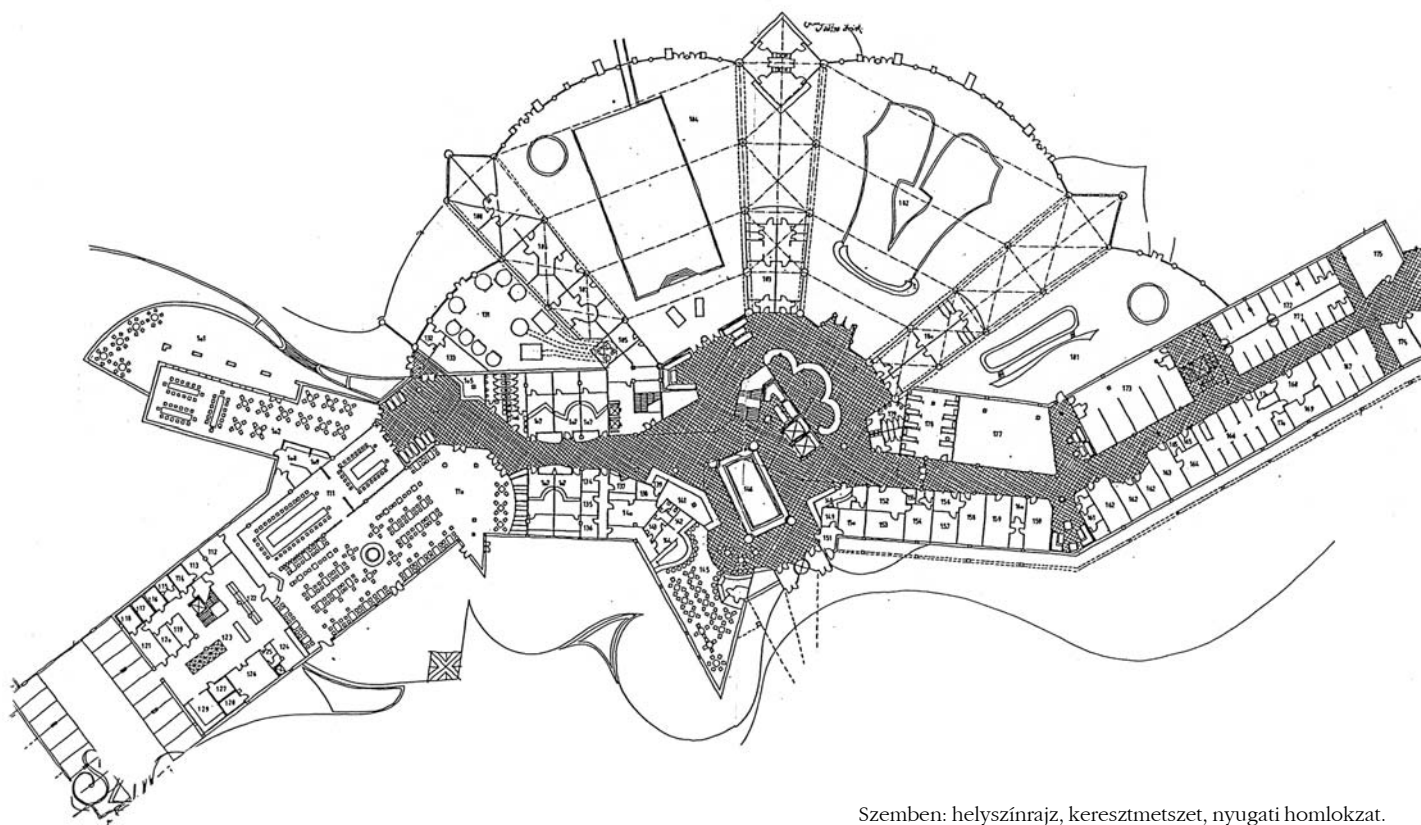
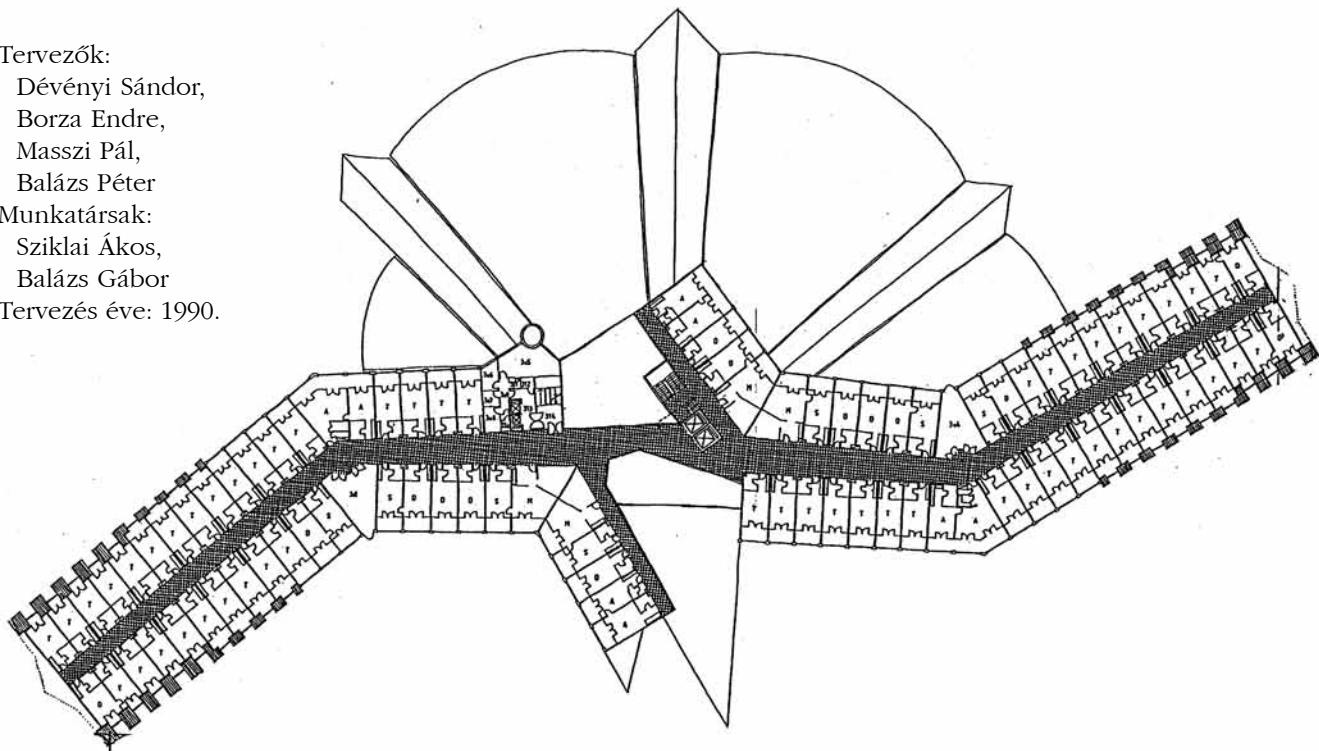
Az alapozás Frankie lebegő cölöpalap, gerendaráccsal összefogva, a bejárati szint és a kiszolgáló funkciókat összefogó „szerelősínt” 7,5x7,5 m raszterű monolit vb. szerkezet, a szállodai szintek erre a szerkezetre épülő alagútszalus rendszerből állnak. A tetőszerkezet állandó keresztmetszetű előregyártott faszerkezet kettős hódfarkú cserépfedéssel.

A teniszcsarnok a kisebb tisztásra települ, a szabadtéri tenispályákkal együtt. A szükséges szabadtéri parkolók a szálloda megközelítése végett épített út mellett az épület közelében található.

A szálloda egésze nem kíván konkurrálni a Várral; egy tisztáson megbújva megpróbál kisebb lenni, mint amilyen valójában.

Tervezők:
Dévényi Sándor,
Borza Endre,
Masszi Pál,
Balázs Péter
Munkatársak:
Sziklai Ákos,
Balázs Gábor
Tervezés éve: 1990.

Szemben: helyszínrajz, keresztmetszet, nyugati homlokzat.
Ezen az oldalon: a 3. és 1. szint alaprajza, keleti homlokzat.

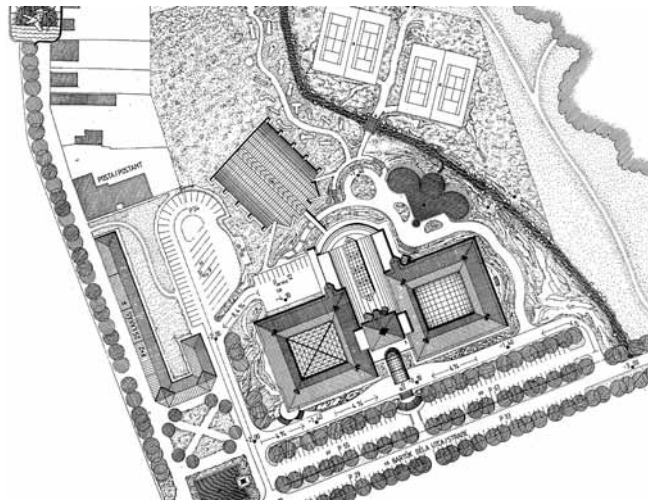
HARKÁNY, 500 FÉRŐHELYES GYÓGYÜDÜLŐ SZÁLLODA

A szálló Harkányban, a meglévő gyógyüdülőtől északra, jelenleg beépítetlen telekre épül. Nyugaton a meglévő házsor lebontása után a Kossuth Lajos utca, keleten a Dráva Szálló telke, délen a Bartók Béla út határolja. Gépjárművel az utóbbi felől közelíthető meg a 118 férőhelyes parkoló.

A szállótól északra helyeztük el a teniszcsarnokot és a többi szabadidő-létesítményt magába foglaló parkot. A telket melegvizű patak szeli át. Javasoljuk a Kossuth Lajos utca kibontott házsorának részleges pótlását, ahol lakások, üzletek, vendéglátóhelyek, esetleg panziók létesíthetők. A Bartók Béla utca kiszélesített torkolatába közparkot terveztünk vízmedencével és szoborral. A szálló gazdasági udvara észak-keletről nyílik, ahol 9 buszparkoló, 46 személyzeti parkoló, olajlefejtő található.

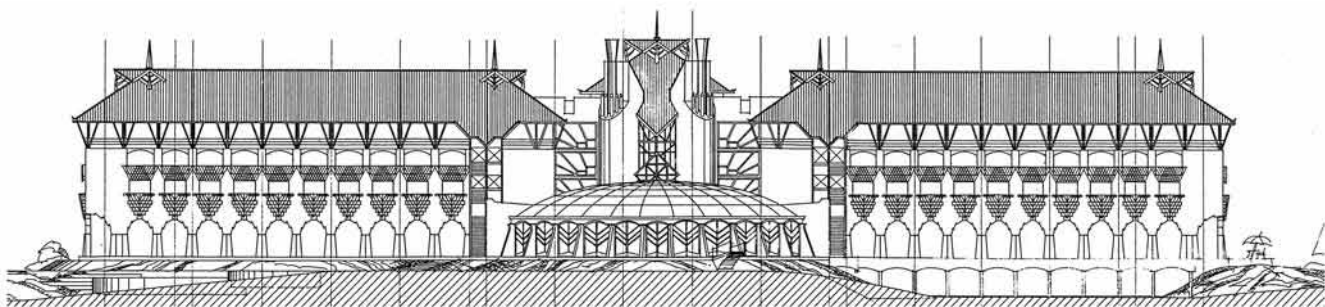
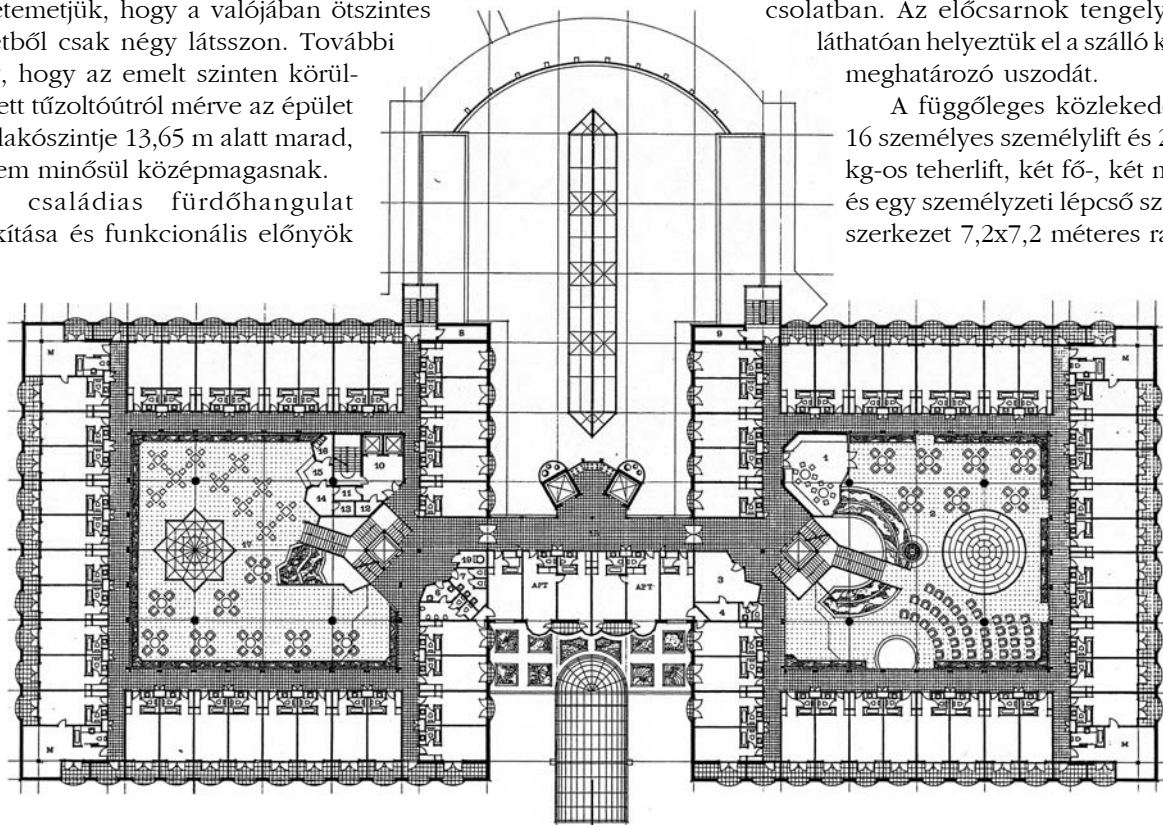
A szálló megformálásánál a századvég fürdőhangulatát kívántuk felidézni. Ezt az elképzelést mind a tömegalakítással, mind az anyaghasználattal alá kívántuk támasztani. Részben ez indokolja az alacsony (F+3) szintszámot. Az agresszív talajvíz miatt az alsorszi kiszolgálószintet a föld felszíne felett építettük meg, majd utólag körbetemetjük, hogy a valójában ötszintes épületből csak négy látsszon. További előny, hogy az emelt szinten körülvett tűzoltóútról mérve az épület felső lakószintje 13,65 m alatt marad, így nem minősül középmagasnak.

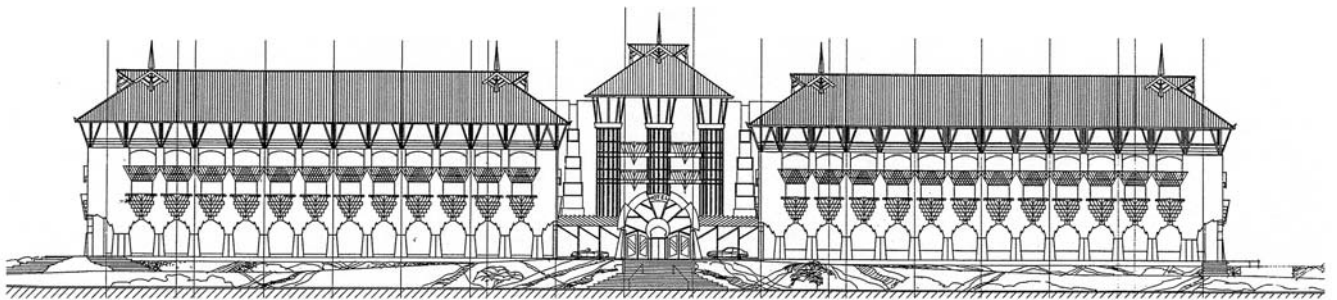
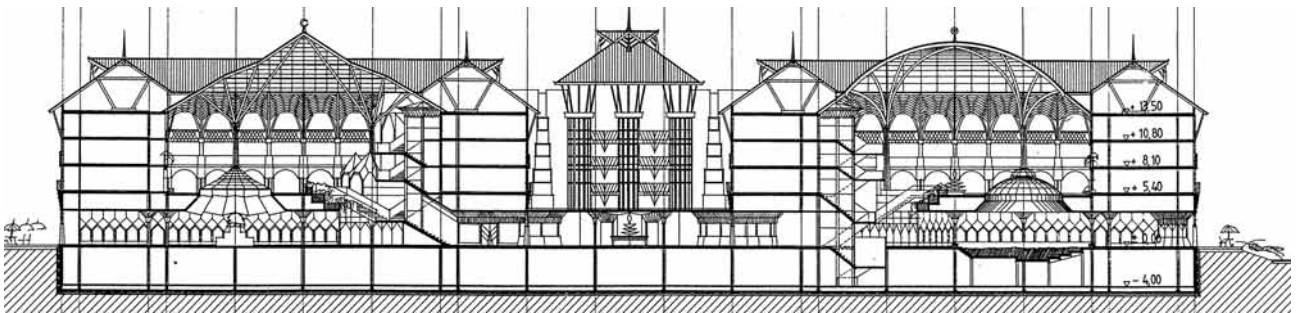
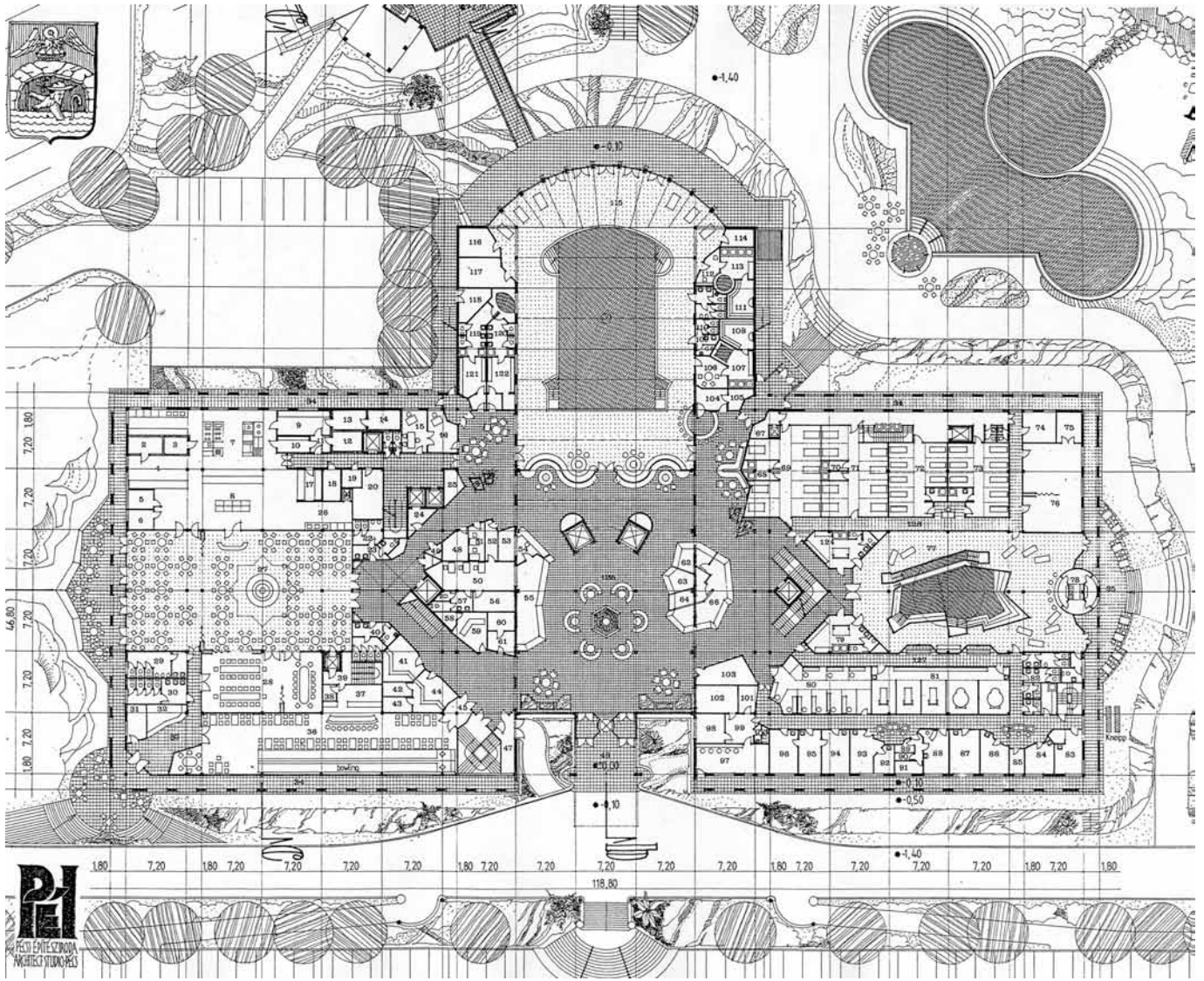
A családiás fürdőhangulat kialakítása és funkcionális előnyök

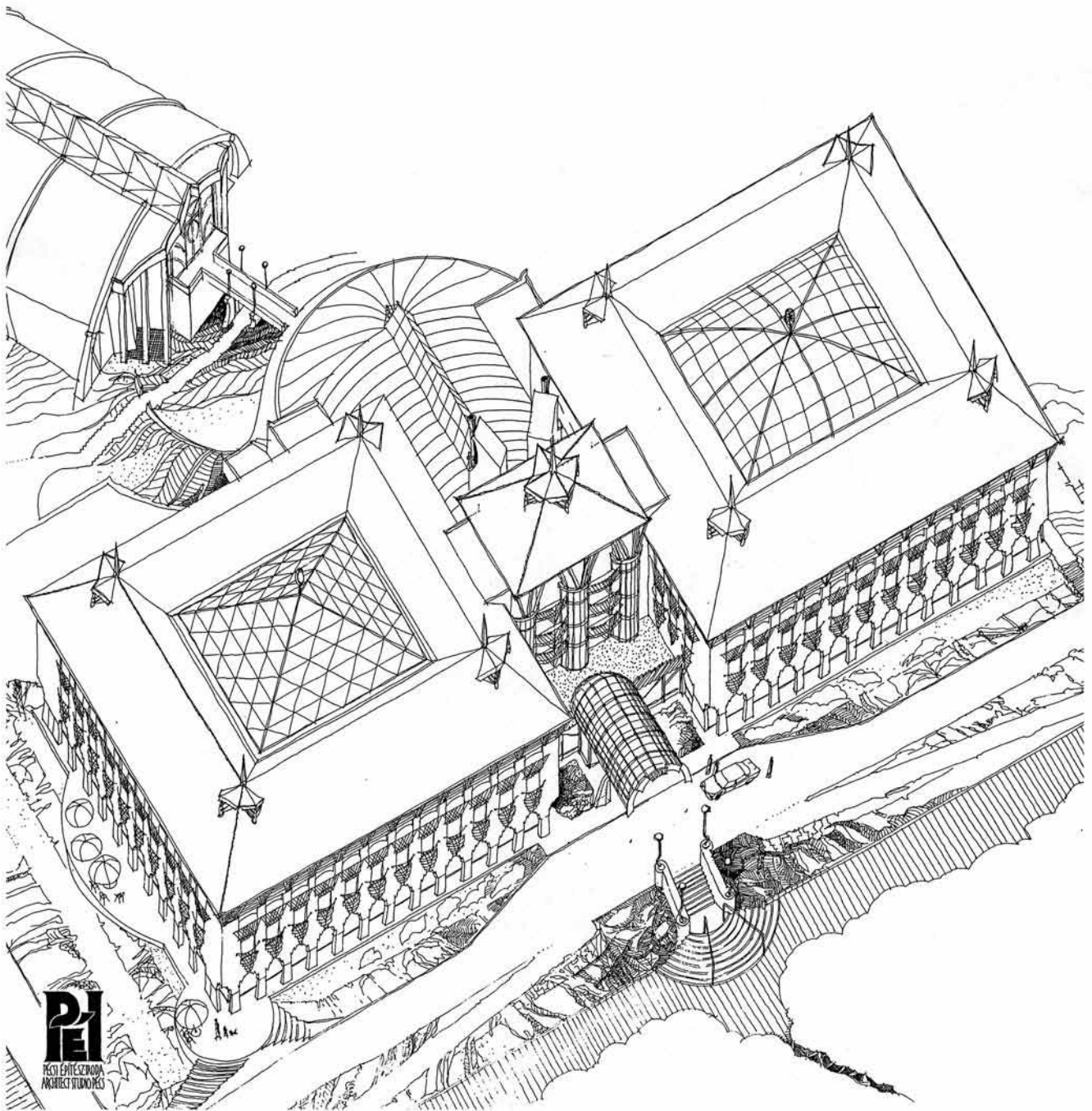

miatt két, egymással szimmetrikus fő tömeget alakítottunk ki. Ezek két fedett udvart zárnak közre a három emeleti szinten hotelszobákkal; alattuk a gyógyászat, illetve az étkeztetés helyiségeivel. Ezek a fő tömegek közepén elhelyezkedő átriumok közösségi pihenőterként szolgálnak, és a két csarnok közötti előcsarnokkal állnak kapcsolatban. Az előcsarnok tengelyében jól láthatóan helyeztük el a szálló karakterét meghatározó uszodát.

A függőleges közlekedést 4 db, 16 személyes személylift és 2 db 1000 kg-os teherlift, két fő-, két menekülő és egy személyzeti lépcső szolgálja. A szerkezet 7,2x7,2 méteres raszterben

terveződött, monolit vagy előregyártott vasbeton-szerkezet alkalmazásával. Az uszoda és a teniszcsarnok faszerkezetű; az átriumok üvegezett acélszerkezetű lefedést kapnak. Külső megjelenését a fehérre festett vakolat, piros tetőcserép, zöldre pácolt faszerkezetek, korlátok és nyílászárók határozzák meg. A Nap-udvar óarany, a Hold-udvar ezüstszürke, míg az előcsarnok és az uszoda kerámia-burkolata kékeszöld színvilágú.

Tervezés éve: 1989-91

Felelős tervező:

Dévényi Sándor

Társtervezők:

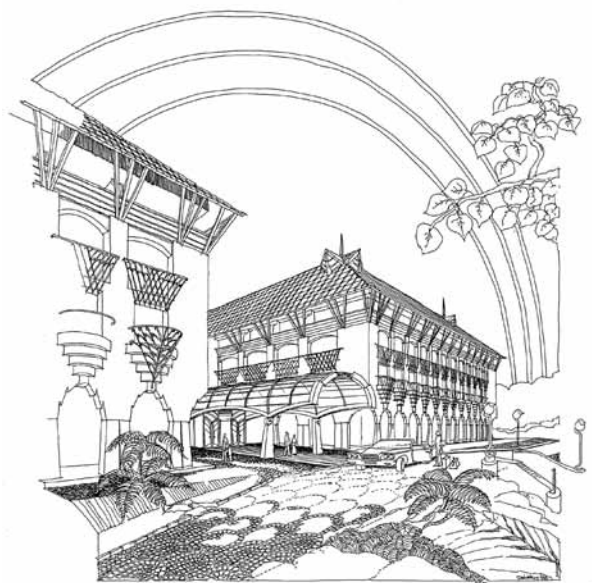
Kulcsár István, Masszi Pál, Weiler Árpád

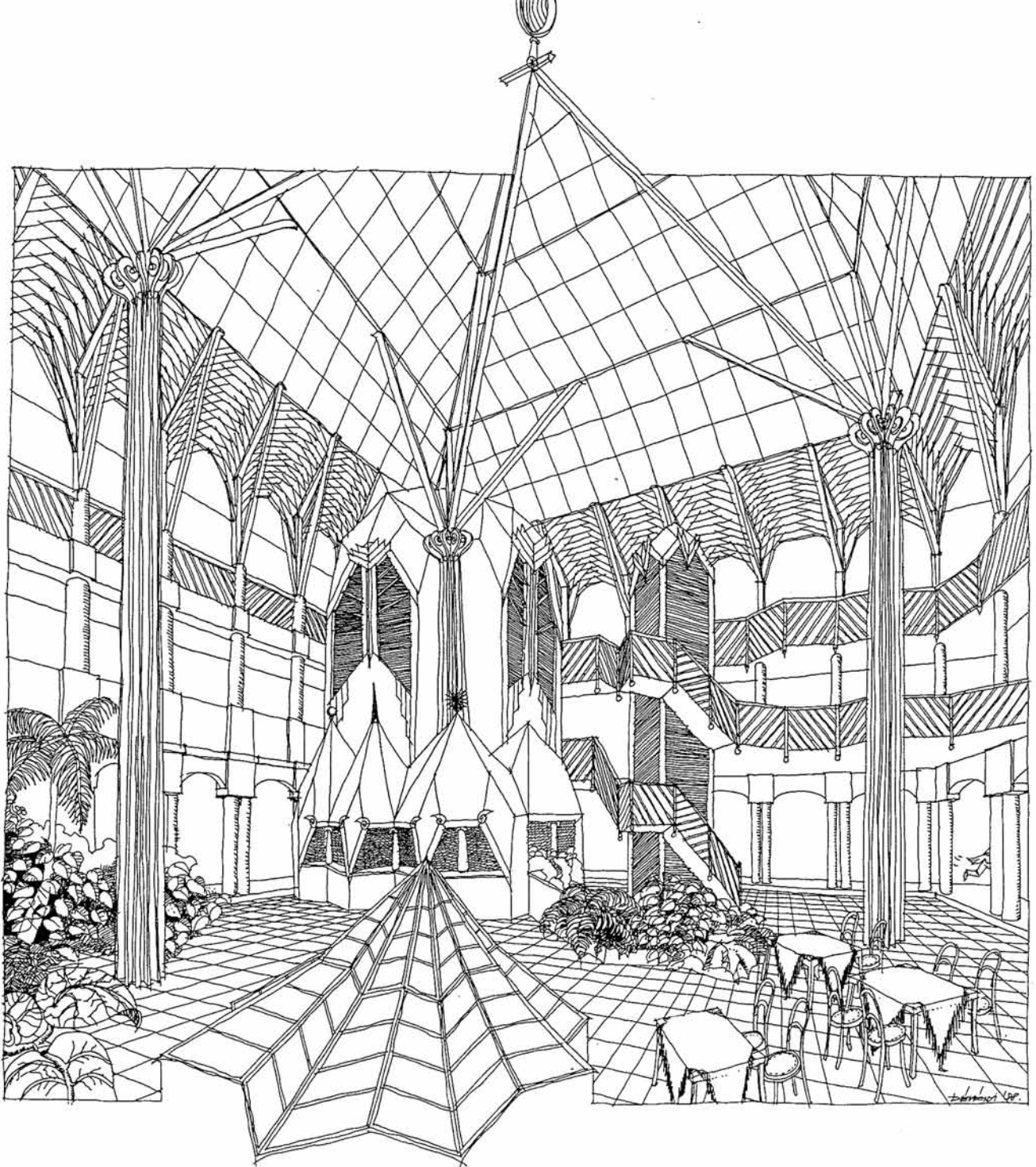
Statikus tervező:

Dulánszky Jenő

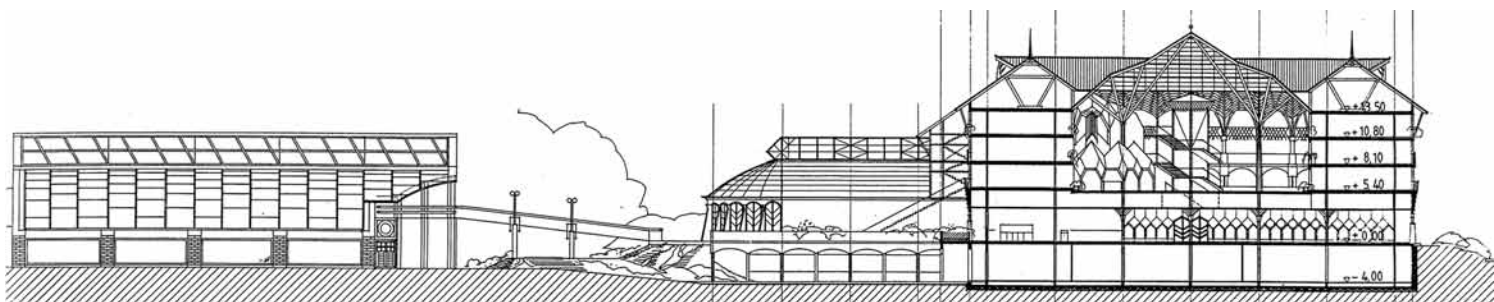
Szerkesztők:

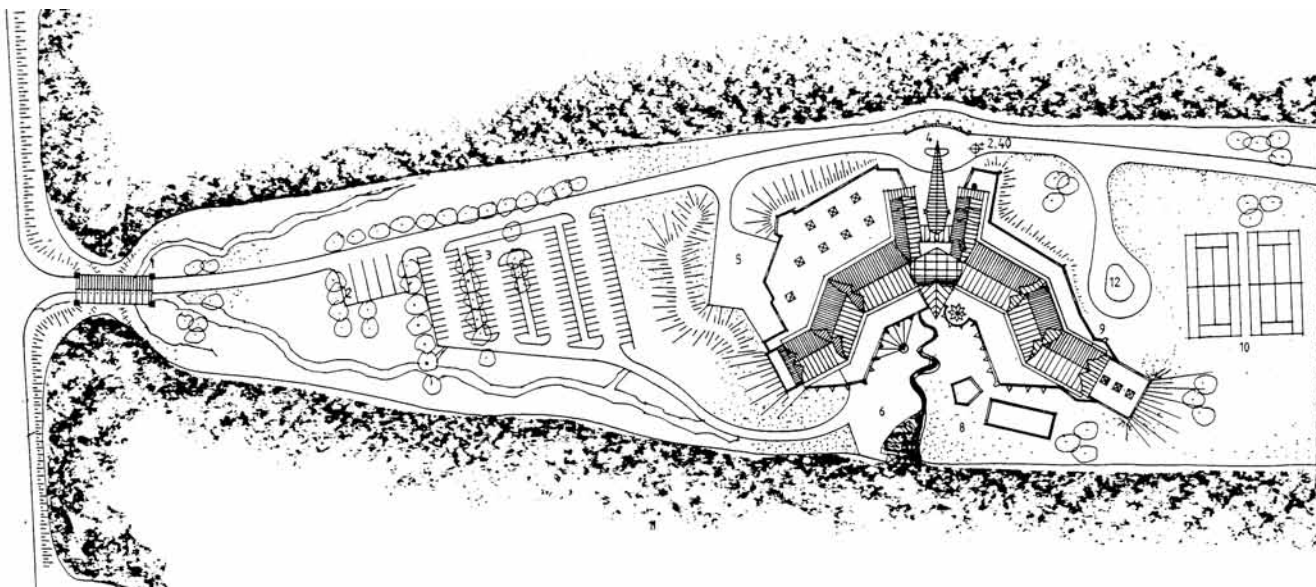
Füredi Gizella, Hegyi Istvánné, Kászonyi Gyula

Az előző oldalpáron: helyszínrajz, I. emeleti és földszinti alaprajz, déli és északi homlokzat, és az átriumokon át felvett metszet; szemben: axonometrikus és perspektív távlati kép; ezen az oldalon: a Hold-udvari kávéház belső képe és az uszodán át felvett keresztmetszet.

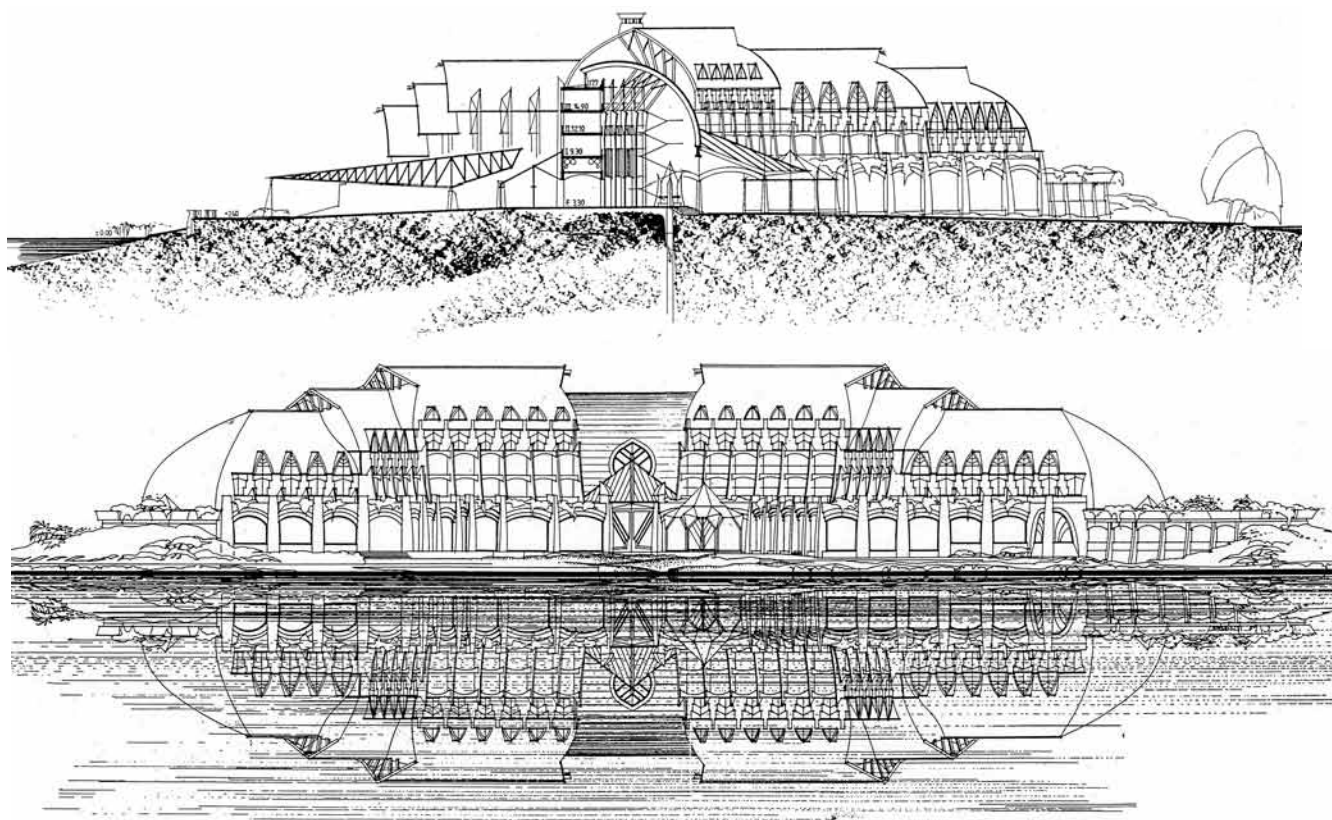
CSONGRÁD, 204 SZOBÁS GYÓGYÜDÜLŐ SZÁLLODA

A tervezési helyszín Csongrád városközpontjától délkeletre, a holt Tisza ágban hordalékból rakott sziget. A szálloda elhelyezése a sziget harmadában történt, ezzel lehetőséget adva a hátsó szigetfél más, a hotel funkcióival megférő felhasználására. A kiszolgáló út a sziget északi oldalán fut, a szálló megközelítése az 5 fh-es busz és 112 fh-es személygépkocsi-parkoló mellett történik. A gazdasági udvar az épület északnyugati oldalán füvesített dombbal takarva került kialakításra. A sport-funkciók pedig a szálló keleti oldalára a gyógyászati szárny mellé kerültek, így vizuálisan a sziget fel nem használt, vélhetően parkosítható részéhez kapcsolódnak.

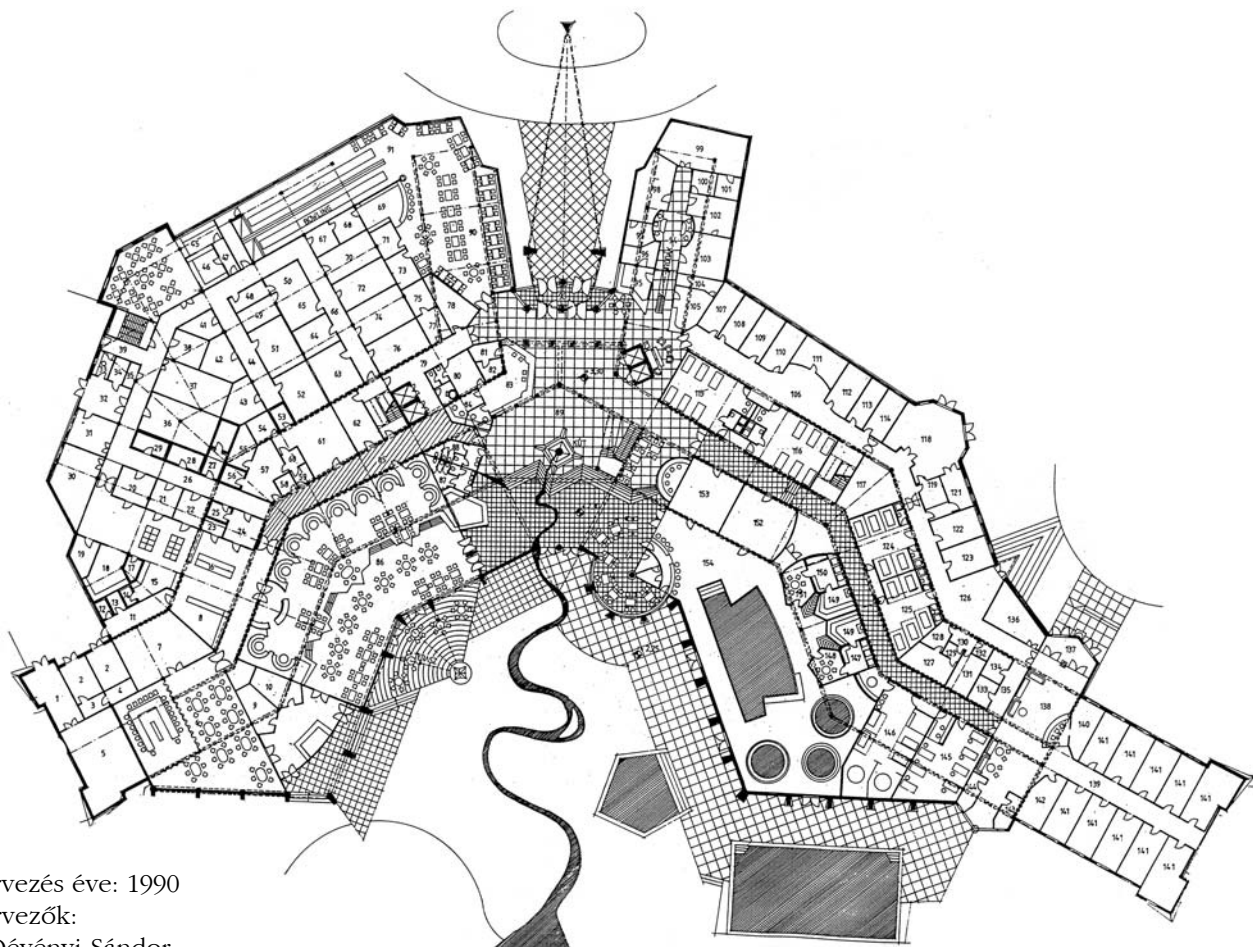
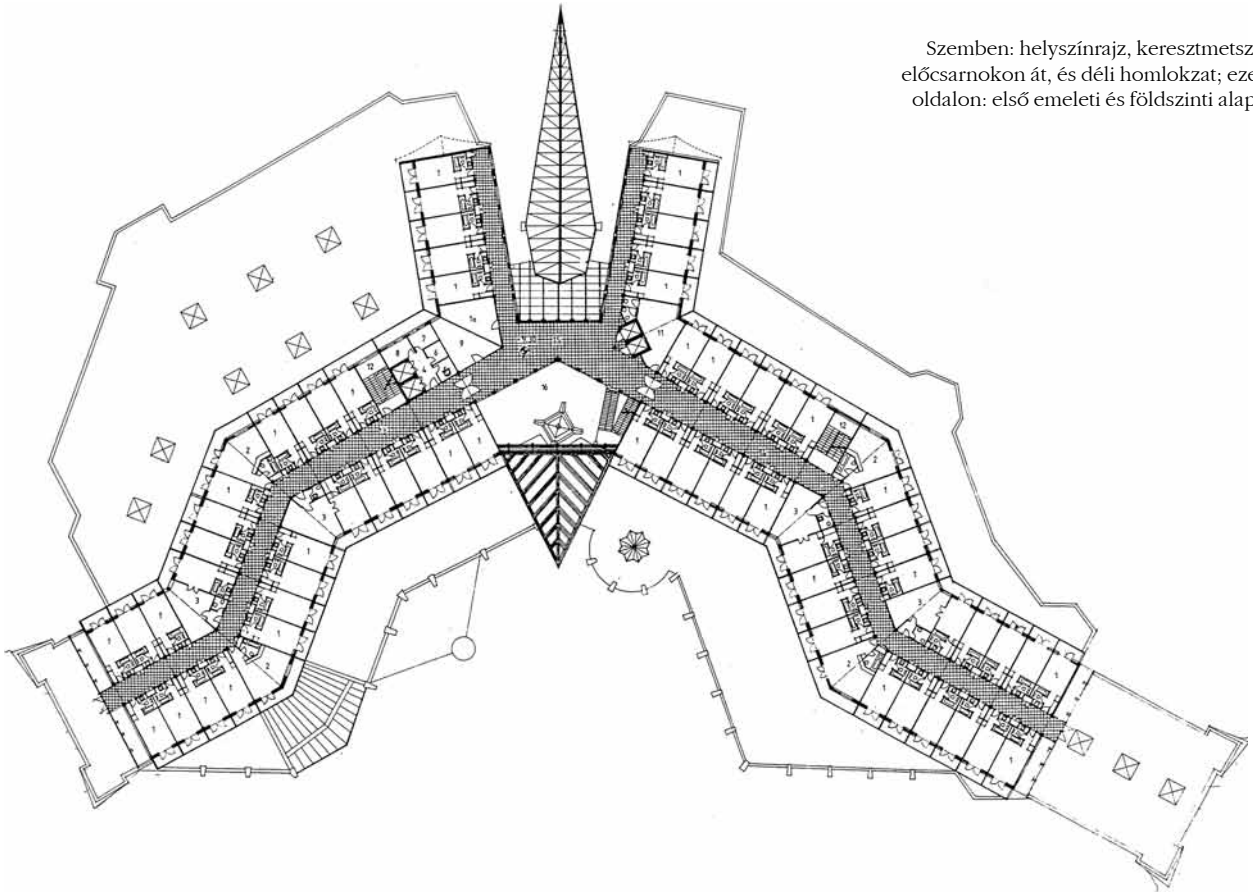
Az épület az Aranysziget hordalékához hasonlóan maga is a természetből nő ki. Fő vonulata a folyó hosszten-

gelyét követve egy a régi Tiszára jellemző kanyarulatot ejt. A Gyógy szálló föl és visszalépcsőzése során egy védett, déli öblöt képez, mely keleti oldala a gyógyászatához kapcsolódva nyitott medencékkel ellátott strandban, nyugati oldala az étterem teraszához kapcsolódó kikötő öbölben folytatódik.

Az épület a tájhoz illeszkedő magasságú max. fsz. +3 szint +tetőtér. A jelenlévő vízszint miatt a gyógyhotel csak minimális mértékben van alapincézve, a gépészeti, TMK és néhány raktár helyiség kivételével valamennyi kiszolgáló funkció a földszintre került a szálloda alól mindenhol kilógó emeltebb belmagasságú lepenybe, melyhez az északi oldalon a gazdasági udvart kivéve a föld hozzá van töltve. A felső lakószint 13 m alatt marad; így nem minősül középmagas épületnek. A homlokzatok kialakítása vakolt, festett téglá, illetve vasbeton elemek; a héjalás kettős hődfarkú cserépfedés.

Szemben: helyszínrajz, keresztmetszet az előcsarnokon át, és déli homlokzat; ezen az oldalon: első emeleti és földszinti alaprajz.

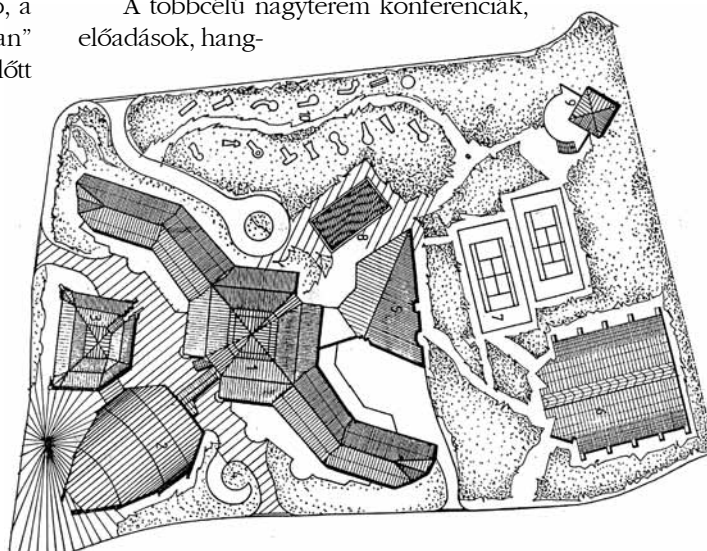

Tervezés éve: 1990
Tervezők:
Dévényi Sándor,
Borza Endre,
Masszi Pál

HOTEL EURÓPA HÁZ

445 szobás szálloda, Budapest

Az 5-7 emeletes hotelépület a 4 hektáros telken átlósan helyezkedik el. Előtte híddal összekötve a többcélú nagyterem tömbje, tőlük függetlenül helyezkedik el a kaszinó épülete. A három épület között városias terek, utcák, sikátorok alakulnak ki. A főépület mögött az uszoda által leválasztva a park és a gazdasági udvar található. A parkban 25/12,5 m-es szabadtéri úszómedence, minigolfpályák, kerti pihenők találhatóak. Az uszoda mögötti szabad kertszerű térségben teniszcsarnok, tenispályák, sétautak és kioszk található, a pihenést szolgálva. Az épületegyüttes „gyújtópontjában” díszes talpazaton álló szobor épül. A záportározó töltése előtt parkoló található.

445 szobás szálloda átriummal, 300 férőhelyes étterem konyhával, különteremmel, üzletekkel, 200 férőhelyes bárrel, 200 m²-es úszómedencével. Az épület a 24x24 m-es közepén elhelyezkedő átriumra szervezett. Ez egyúttal a foyer is, a hozzá kapcsolódó funkciókkal: recepció; boyállás, telefonok, lépcsőzetes medencerendszerben csörgedező víz, ücsörgők. Innen nyílik az ÉK-i szárny alatti 33 férőhelyes étterem, az ebből nyíló különtermek, valamint a DK-i szárny alatti 150 férőhelyes söröző, 4 pályás bowlinggal. Emellett található az igazgatási egység. Az átrium északi részéből nyílik az uszodacsarnok, öltözőkkel, szaunákkal és úszómedencével, mely alatt a vízgépészet található.

Az étterem mellett a konyhaüzem található, melynek egy része az alagsorban helyezkedik el, a gazdasági udvar felé nyitottan. Itt találhatóak a szállodaellátó helyiségek, rak-

tárak, a mosoda (10 q/nap kapacitással) személyzeti öltözők (350 fő személyzetre, személyzeti étterem, gépészeti helyiségek. Itt alagútszerű átjáró létesül a nagyterem épülete felé elsősorban az ételek szállítására.

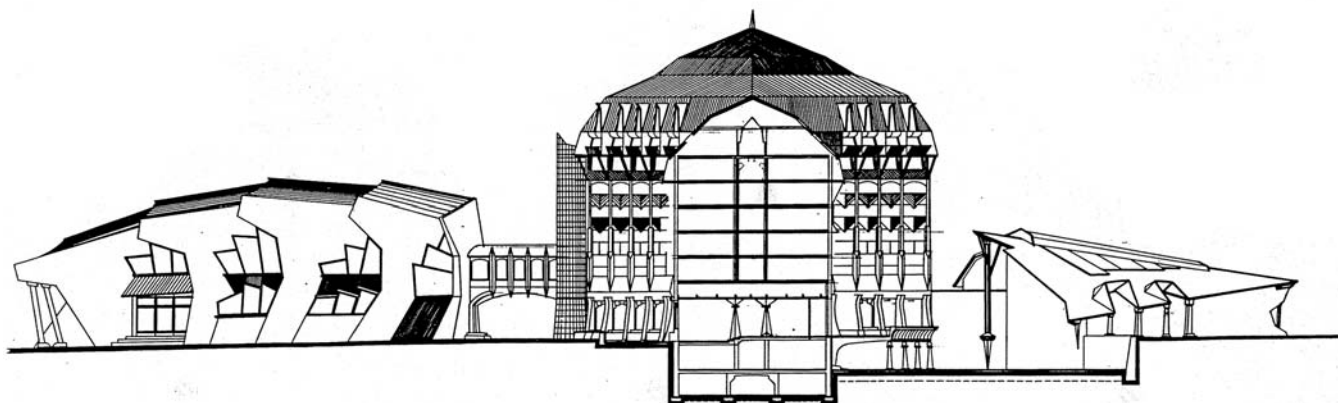
A hotelszinteken 20 szoba nyílik az átriumból, innen indul útjára a két összetartó középfolyosó. Az átriumban található a két lift-torony. Az első emeleten található az átjárás a konferenciaterembe. Egy szinten átlagosan 74 szobaegység található. Szintenként egy apartman alakítható ki. Tetőszint (7. emelet) az átrium körül, a hotelszintek felett található. Itt helyezkedik el az éjszakai bár, több kisebb helyiségre tagolva, valamint a gépészeti helyiségek.

A többcélú nagyterem konferenciák, előadások, hang-

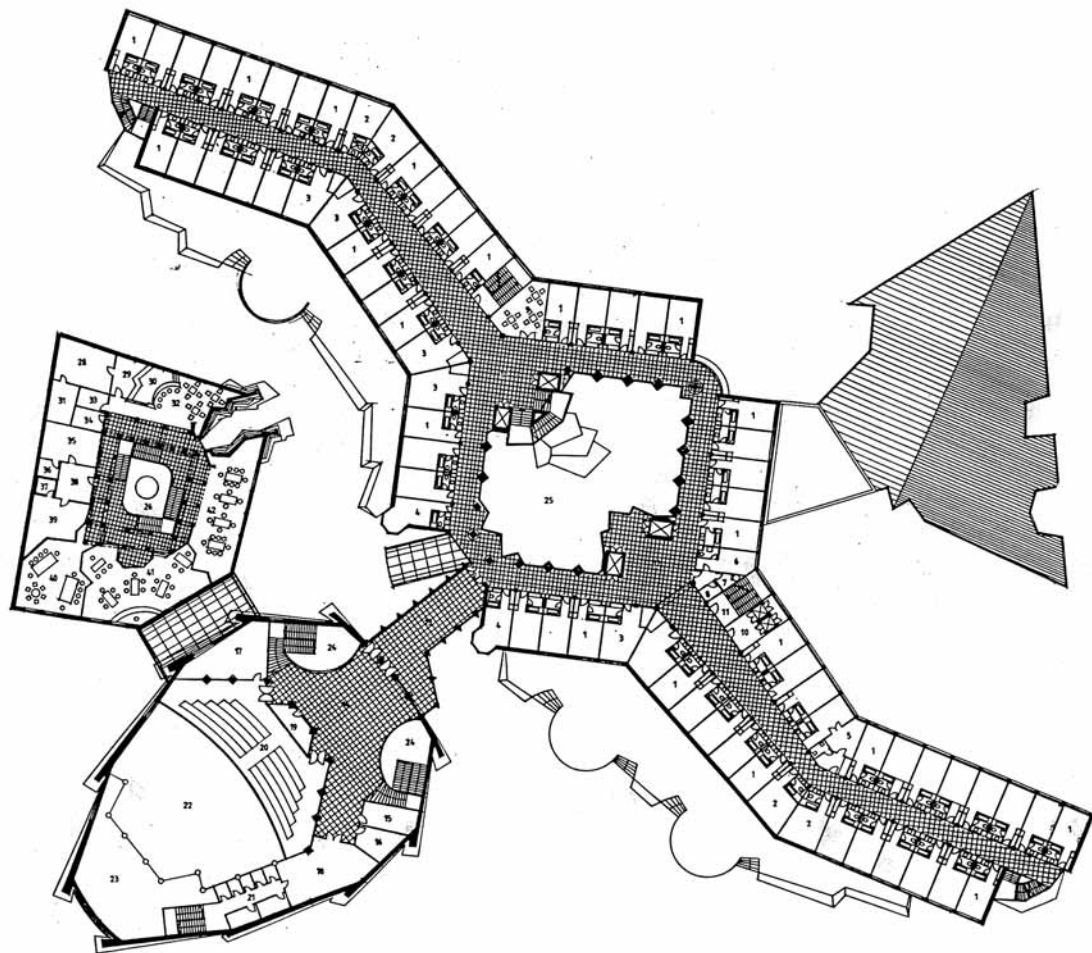
versenyek esetén a galériával együtt 700 férőhelyes, a három különteremben 50-170 férőhelyes, ezekből egy az alagsorban található, önállóan is használható. Bálók, estélyek, fogadások esetén az alagsori befejező konyha látja el a vendégseveget. A konferenciaterem komplett szcenikai, hangosítóvilágosító helyiségekkel, szinkrontolmácsfülkékkel ellátott.

Önálló épületben nyer elhelyezést a kétszintes kaszinó. A földszinten előtér, pénzváltóval, játékautomatákkal. Két lépcső vezet a tetőtérbe, ahol kocka, rulett, biliárd stb. található, valamint a bár. A földszinten a kaszinó előtere körül boltok és jellegzetes európai kocsmák találhatók.

7,2 x 7,2 m-es raszterű monolit vb. vázszerkezet, a szobaegységeknél monolit vb. harántfalakkal. Az átrium lefedése fémszerkezetű. Homlokzata festett, néhol kerámia burkolattal, tetőhéjalás cserép és rézlemezfedés.

Tervezés éve: 1990
Vezető tervező:
Dévényi Sándor,
Munkatársak:
Borza Endre,
Masszi Pál

MARCALI, DANUBIUS GYÓGYSZÁLLÓ

A szállót Marcali jelenleg beépítetlen területén, enyhe déli lejtőre helyeztük el. A szálló funkcionális elrendezésénél igyekeztünk a tereplejtés adta lehetőségeket kihasználni. A környék a készülő RRT. szerint dús vegetációjú parkosított, alapvetően zöldterület-jellegű lesz. Ebben a kellemes környezetben a környező lakóterülettől viszonylagos elzártságban helyeztük el a tervezett szállodát.

A tervezési megbízás szerint az épület két ütemben valósítható meg. Az I. ütem 110 szobaegység mellett a szállodatechnikai, gyógyászati, éttermi, épületgépészeti funkciók nagy részét tartalmazza. A II. ütemben a 108 szobaegység mellett parkológarázs, konferenciaterem, szépségszalon, irodák és raktárak létesülnek.

A főépület I. ütemben elkészülő részét a telek ÉK-i, s egyben legmagasabbban fekvő negyedébe telepítjük.

A végleges épületegyüttes déli irányban kitáruló két szárnyból áll, közrefogva az előcsarnoki, illetve a tereplejtés kihasználása érdekében az alagsorba kerülő gyógyászati funkciókat.

A főbejárat észak felől, míg a gazdasági megközelítés az épület keleti oldalán a közönségforgalomtól teljesen elválasztva, az alagsori szintig lesüllyesztett, pergolával fedett gazdasági udvaron keresztül történik.

Az épület bővítése a kedvező telepítés miatt már az I. ütemben megépült épületszárny működését nem zavarja.

Az épület főbb szerkezetei:

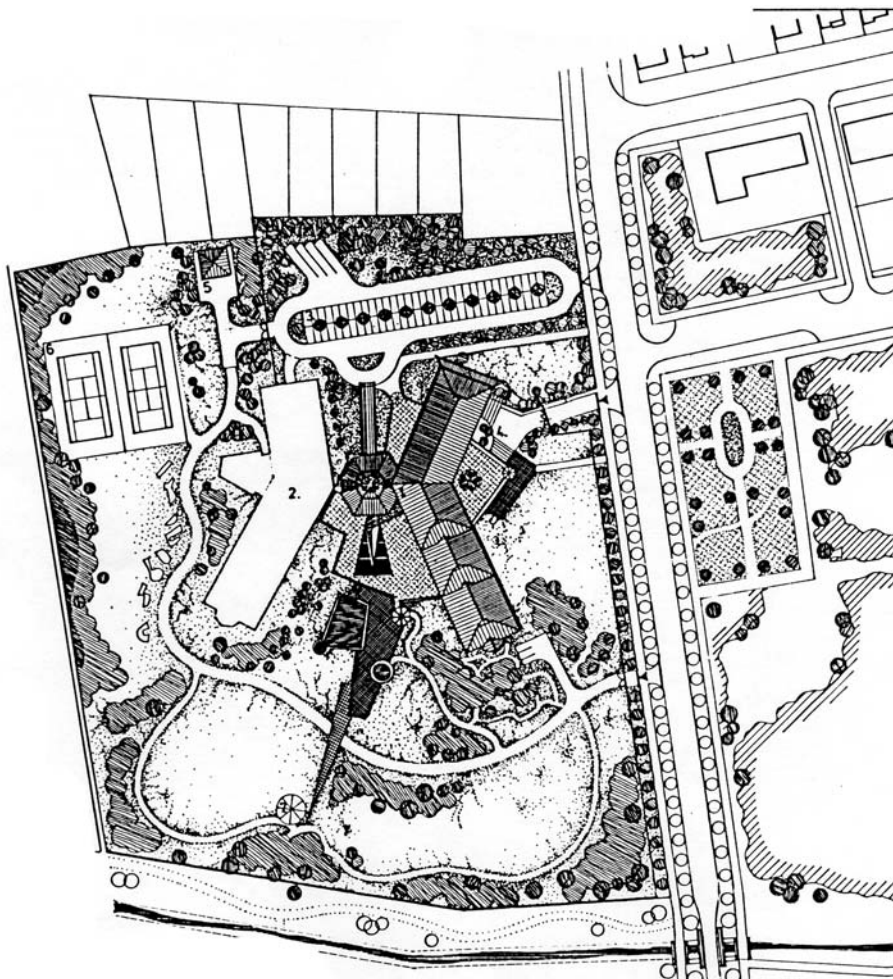
Mélyalapozás 7,20x7,20 monolit vasbeton váz, monolit vasbeton földem, hagyományos kitöltő és belső válaszfalakkal.

Alkalmazott főbb anyagok:

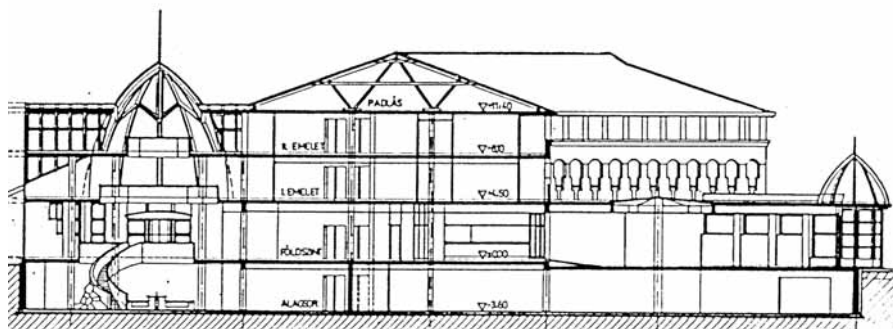
Homlokzatok: vakoltak, helyenként terméskő burkolattal, illetve faszerkezetekkel. Tetőhéjalás: kettős hód-farkú cserépfedéssel.

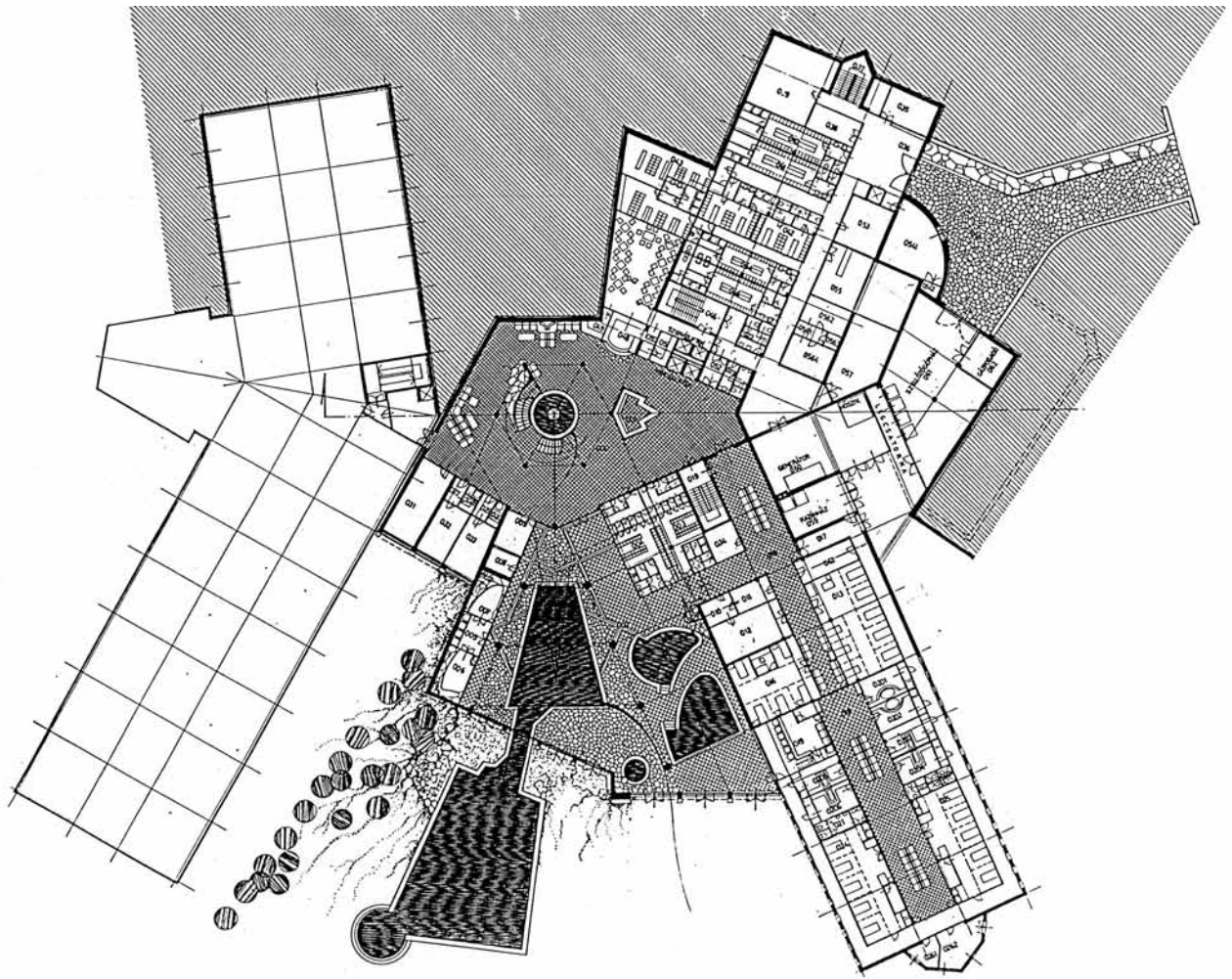
Belsőben alkalmazott anyagok:

Kerámia és szőnyegpadló burkolatok, mázaskerámia és fa falburkolatok. Belső kialakításánál meleg, otthonos, huzamosabb tartózkodásra inspiráló építészeti megoldásokat alkalmazunk.

Fent: helyszínrajz, metszet az előcsarnokon át az I. és II. ütem ábrázolásával; szemben: földszinti alaprajz a gyógyászati helyiségekkel, délkeleti és északkeleti homlokzat.

Tervezés éve: 1997-99

Vezető tervező:

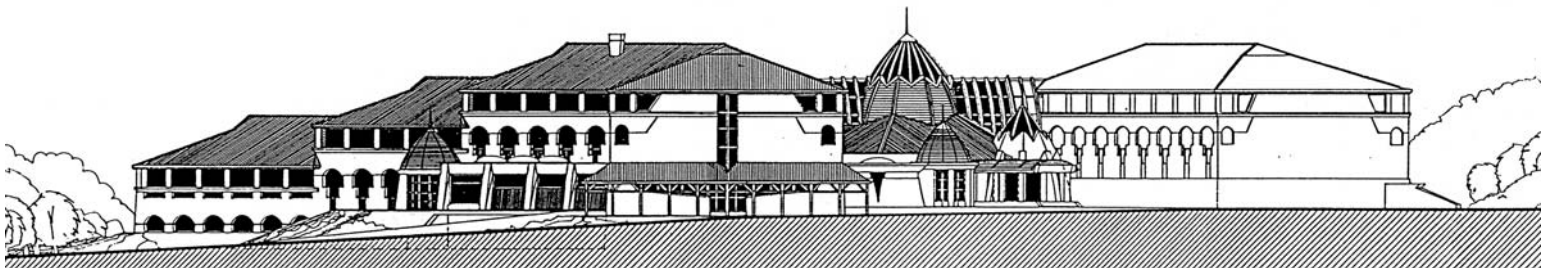
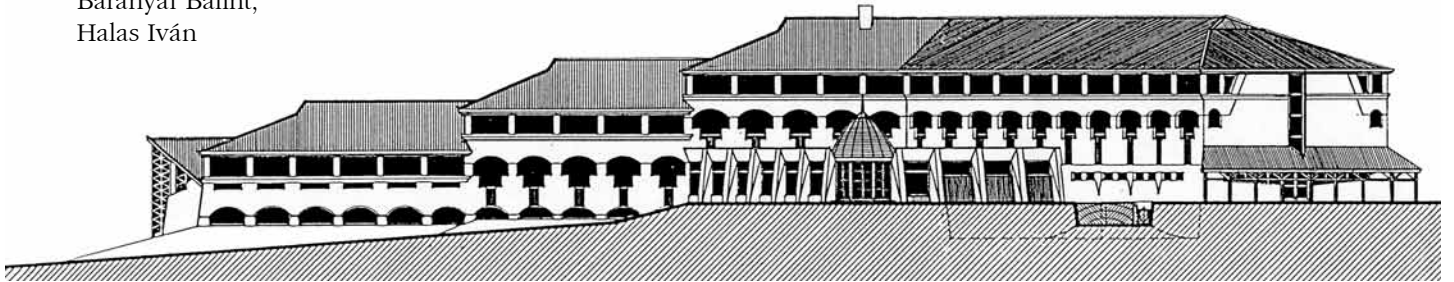
Dévényi Sándor,

Munkatársak:

Pap László,

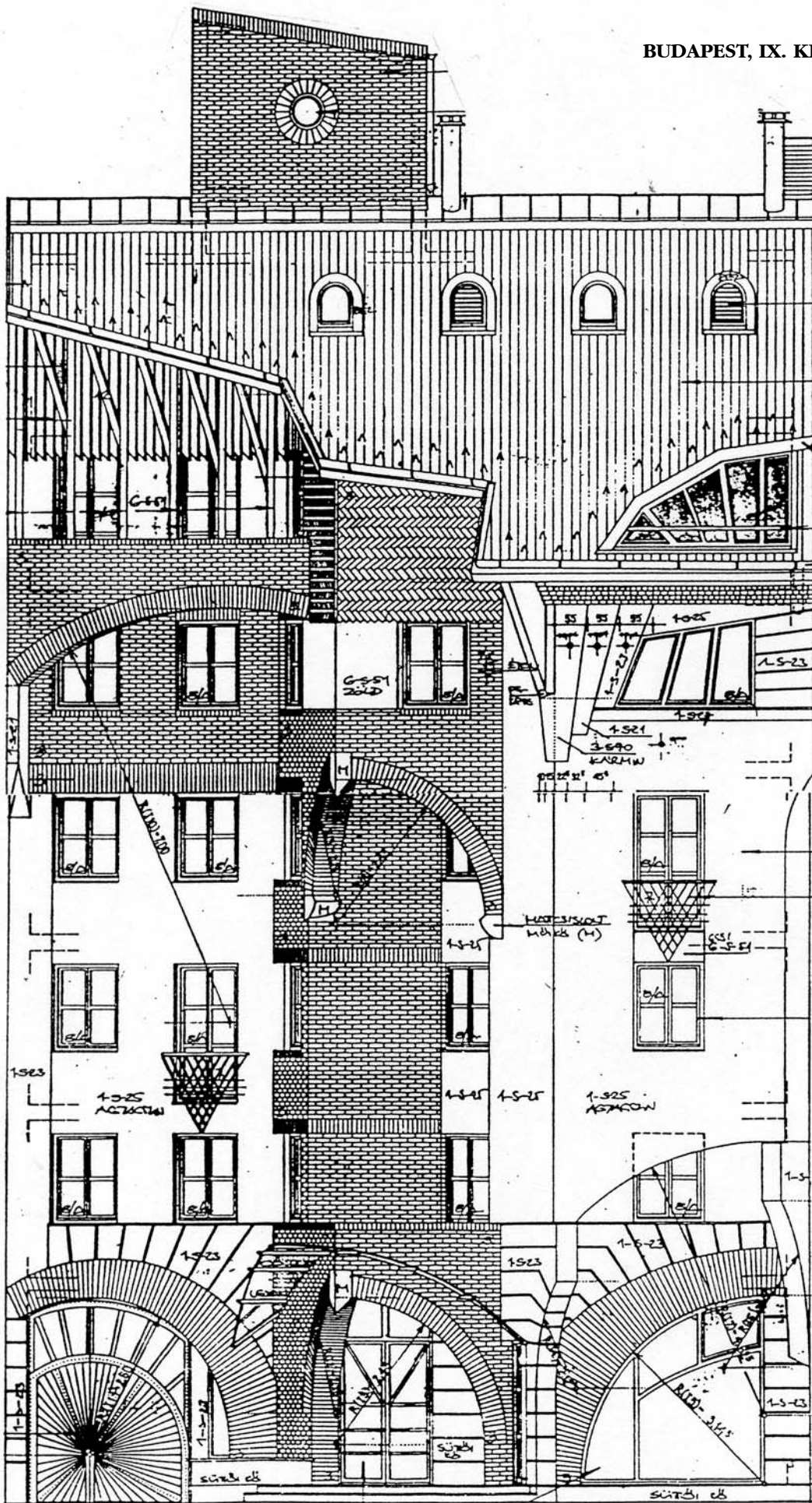
Baranyai Bálint,

Halas Iván

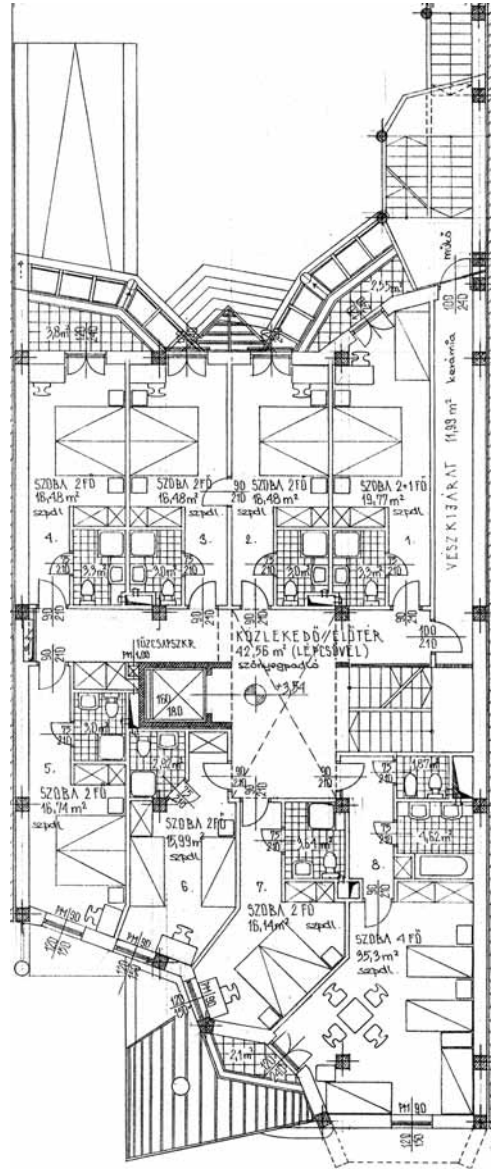
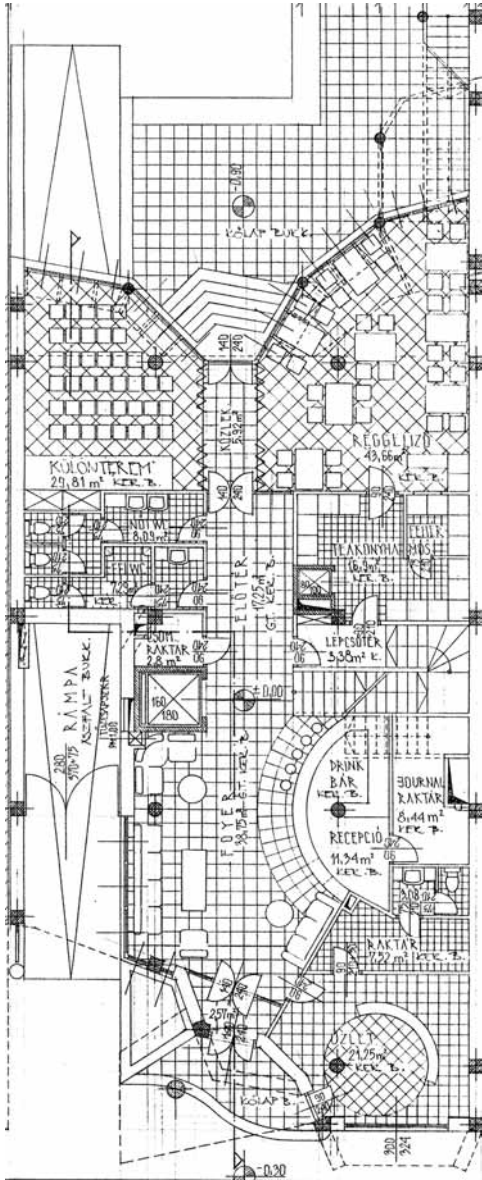

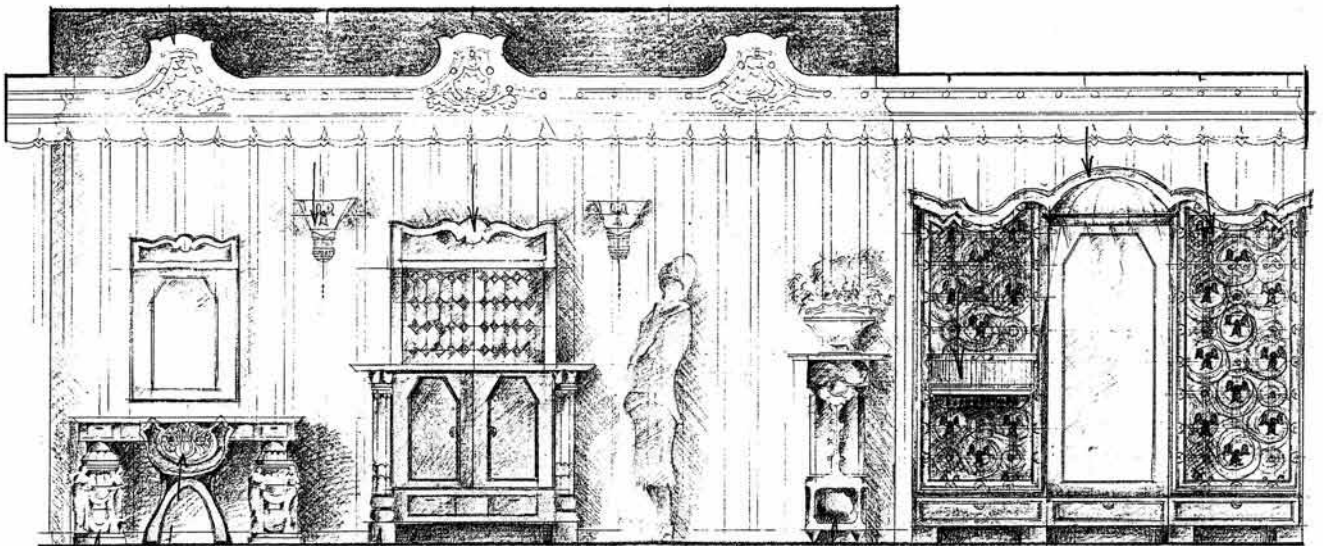
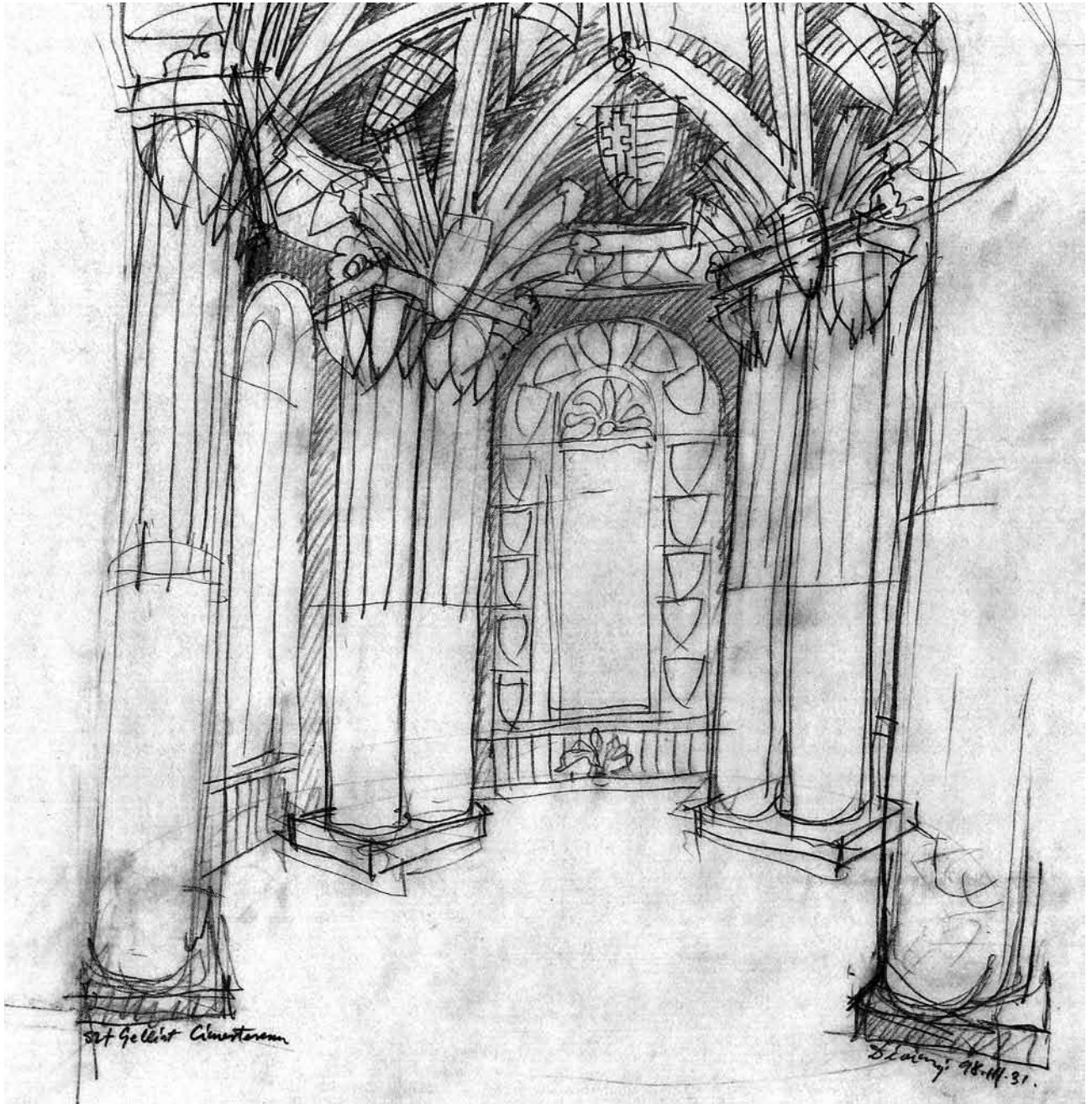
BUDAPEST, IX. KERÜLET, ANGYAL UTCA
CORVIN SZÁLLÓ

Tervezés éve: 1994-95
Felépült: 1998.
Vezető tervező:
Dévényi Sándor,
Munkatárs:
Baranyai Bálint,

Ezen az oldalon: Angyal
utcai homlokzat; szemben:
földszinti és általános emleti
alaprész, valamint a
megépült szálló fényképei

tartása mellett a belső kialakítás a korszerű szocialista építészet példája legyen. A már korábban eladogatott bútorok, festmények és egyéb berendezési tárgyak mellett ekkor semmisültek meg végleg a még megmaradt, polgári csökevénynek kikiáltott eredeti részletek, burkolatok, nyílászárók, falfestmények, stb. Szerencsére a fürdő ugyanekkor elkezdett felújítása nem ezt a szemléletet tükrözte, ott az eredeti állapot került helyreállításra. Az 1961-ben átadott, nagyon gondosan felújított szálloda belsőépítésze Flach János volt, aki munkájáért 1962-ben Ybl-díjat kapott...

A rekonstrukció alapelvei:

A szálloda vezetése célul tűzte ki, hogy Budapest méltán leghíresebb, mára műemlékké minősített szállodája olyan különleges, egyedi hangulatú hely legyen, amely megpróbálja érzékeltetni azt az elmúlt, gazdaságilag és szellemileg is kiemelkedő korszakot, amelynek elérésére azóta is folyamatosan törekszünk. Az eddig is megőrzött külső kép, mely a Szabadság-híddal és a Gellértheggyel együtt Budapest egyik jellemző, kiemelkedő műemléki értékű együttesévé vált, természetesen megtartandó. A kőburkolat és a különböző fedések jelentős javításokat igényelnek. Szerencsére a korabeli tervek ezekre vonatkozóan szinte maradéktalanul megvannak, így a helyreállításához jól használhatók.

A szálloda belső rekonstrukciójához készített programterv műemléki elvei:

A jelenlegi térszervezés alapvetően nem változik. A kiszolgáló funkciók mai technológiai szintre hozása bizonyos módosításokat igényel, de ezek a közönségforgalmi részeket nem érintő, eredeti szerkezeteket nem romboló beavatkozások. Lehetőség szerint éreztetni kell az eredeti térszervezést ott is, ahol azt a felújítás eltüntette. Kivétel a földszinti üzletsor.

Megközelítően eredeti állapotában szeretnénk helyreállítani korabeli közlések, levéltári tervek, fotók, illetve további kutatások alapján a következő helyiségeket: bejárati hall (a recepció mai helyének megtartásával), főlépcsőház, Duna terem, Gobelin terem, első emeleti zeneterem.

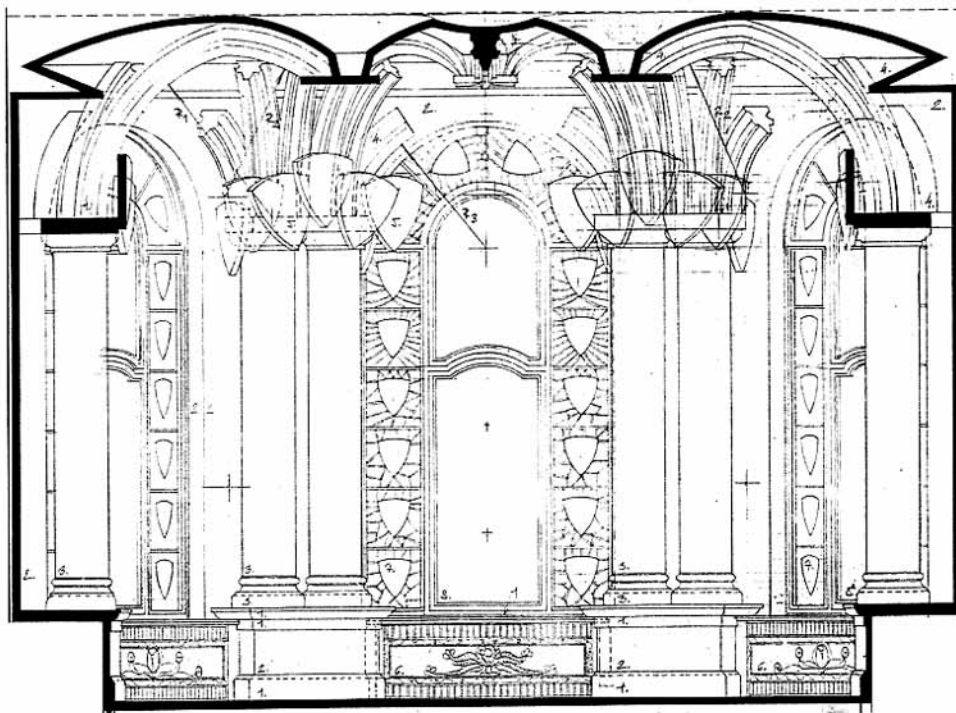
Az eredeti térsor rekonstruálható belsőépítészeti hangulatának visszaállítását szeretnénk elérni a teaszalonnál – a mai funkció meghagyásával.

Nem az eredeti tervek alapján (mivel a terek sem egyeznek meg az eredetiekkel), de korabeli, századfordulós, illetve tízes évekbeli hangulatot tükröző módon szeretnénk belsőépítészeti megoldani a sörözőt és a cukrászdát.

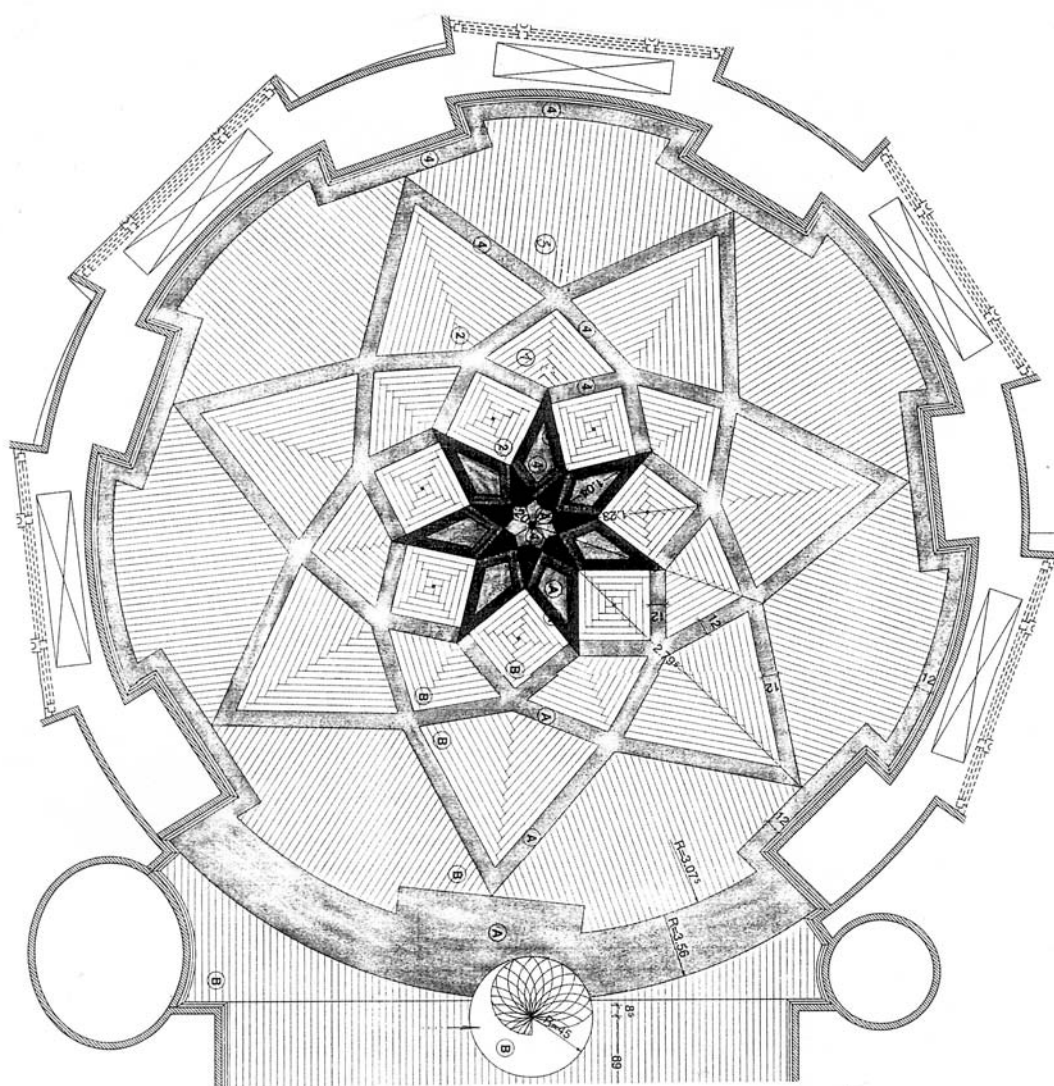
A szobaegységek belsőépítészeti kialakításánál fel kívánjuk használni a korabeli ornamentikát, de a mai korba illesztve.

Nehézséget jelent műemlékvédelmi szempontból, hogy a szálló és a fürdő értelmesen el nem választható együttese két külön tulajdonban – egy külföldi befektetőcsoport, illetve a főváros kezében – van, akik együttműködése adminisztratív és érdekbeli különbözőségeik miatt egyelőre nem megoldott. A műemlékvédelem érdeke az egységes szemléletű kezelést követelné meg, erre azonban – mint az egyik fél által megbízott tervezők – nem tudunk választ adni.

Tervezés éve: 1996-99
 Vezető tervező:
 Dévényi Sándor
 Munkatárs:
 Halas Iván,
 Baranyai Bálint
 Műemléki értékelés:
 Lugosi Ágnes

Rudolf Mihály

TEMPLOMBAN

– A Miskolc, tetemvári Deszkatemplom belsőépítésze –

---

*Uram, hajlékodat, Szeretem házadat, Holott lakol
dicsőséggel, Szent helyedet kedvelem, És azt fe-ebb
becsülöm Minden e világi kicsinél. “
(26. zsoltár 8. Vers - Béza T., 1519-1605)*

*Csak ami nincs, annak van bokra,
csak ami lesz, az virág,
ami van, széthull daraboa.
József Attila: Eszmélet*

Hitünk szerint a tér nem homogén (ahogy az idő sem az). Sűrűsödésként élhetünk meg egy-egy gyönyörű dombot, fás-ligetes erdőt, vagy egy helyén lévő gyönyörű épületet. A tetemvári padkán már 1637-ben állt ácsolt templom, s most újra kellett építeni a sokadikat¹. A megújult Deszkatemplom felszentelése 1999. május 2-ra, anyák napjára esett. Talán megbocsátanak a Mária-kultusztól távol álló református atyafiak, ha írásomat azzal kezdem: Boldogasszony Anyánkra, Magyarország Patrónájára gondoltam azon a jeles napon. Magas egyházi méltóságok érkeztek a Kárpát-medence minden pontjáról, s jelenlétükkel tisztelték meg a már derült arcú, erős gyülekezetet. Kárpát-medence ősi részeinek követeiként kértek áldást arra a templomra, aminek pusztá megjelenése is reprezentálhatja nemzeti kultúránk építészeti szeletét. Volt egy sötét éjszaka másfél évvel az újraszentelés előtt: 1997. december 4., Miskolc város felszabadításának/megszállásának 53. évfordulója); mikor egy ember felgyújtotta a Tetemvári Gyülekezet otthonát, Isten Házát. Az üszkös részek bontása, a leletmentés és az újjáépítés tervezése már decemberben elkezdődött². A közreműködő építészek véleményét elfogadva a Presbitérium 1998. januárjában belsőépítész tervezői jelenlétet is igényelt³.

A templom – terveink⁴ alapján épített – belső terében látható változások nem a rekonstrukció elvetését, hanem egy tágabban értelmezett hagyomány tisztelgetését jelentik. Azt kerestük, mit tervezett volna Szeghalmy Bálint most, 60 év elteltével. Annak idején két erős alapra épített: a magyar népi kultúrára, és a református hagyományokra. A Deszkatemplom a kalotaszegi négy fiatornyos ősi típus újabb példája. Nemcsak Erdélyre, Kalotaszegre, hanem az egész Kárpát-medencére jellemző. Mégis... „a tervező erdélyi származása⁵ és Kós Károllyal való barátsága meghatározó volt a magyaros szecessziós épület tervezése során, hiszen fiatornyos, galériás tornya, nagytetős, zsindeyes festői tömege és boronafalat idéző külseje erdélyi emlékeket ébreszt”⁶. Szeghalmy Kárpát-medencében gondolkodott, és nem politikai, hanem földrajzi és kulturális okokból. Nagyváradtól Mosonmagyaróvárig terjedően láthatjuk épületeit. Még a közelmúltban is épült egy templom a régi tervek alapján Hévízen. A két világháború között 84 tervet készített, ami óriási szám! A sok megvalósult épület között a legjelentősebb a miskolci Rákóczi kilátótorony (ami 1934-ben épült, 43-ban leégett, majd újjáépült, s amit 56-ban az oroszok célpontnak használva tankkal rommá lőttek) – és a Deszkatemplom. Mindegyik tervén tettenérhető a magyar kultúra mély ismerete, és intenzív újrafogalmazása. Megtapasztalta az ezer év kultúráját, Kós Károlyhoz, Debreczeni Lászlóhoz hasonlóan sok-sok felmérést, tanulmányt készített. Templomunknál találkozott azzal a szobrászművésszel, akivel nemcsak szellemi társak, de valószínűleg jó

A Deszkatemplom külső és belső képe a 30-as évekből származó levelezőlapokon; szemben: a Szeghalmy Bálint tervezte, elpusztult, Miskolc-avasi kilátótorony; a következő oldalakon: Rudolf Mihály vázlatai a templom belsőépítészeti munkáihoz.

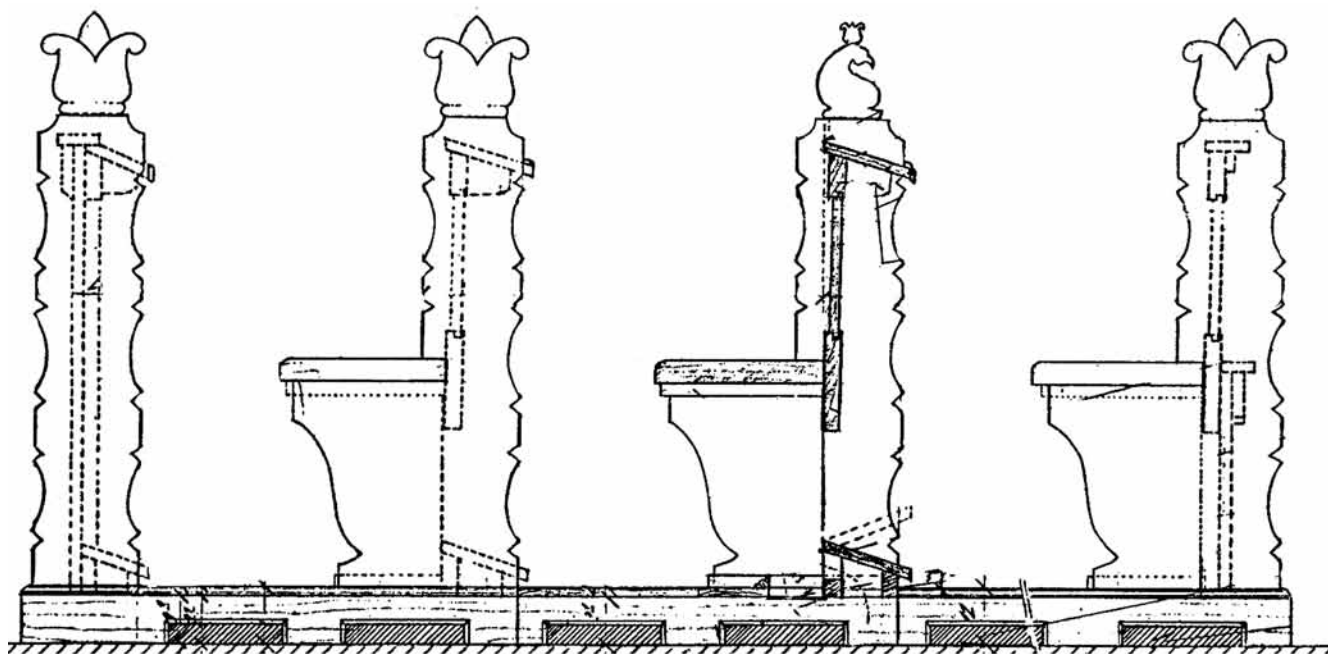

barátok is voltak, akivel együtt formálták meg részleteiben is a Deszkateplomot: Valek Józseffel. Kettejük munkájának eredményét a Magyar református templomok című, 1942-ben megjelent kötet így méltatja: *formája, szerkezeti rendje magától értetődő, és ez lebontódik a részletekig*⁷. Hogy nyúlna a ceruzához most Szeghalmy? Biztosak vagyunk abban, hogy ő sem ugyanazt a belső teret rajzolná, hisz azt nem is lehet. Ráadásul a Gyülekezet nagyobb templomot igényelt, tehát a küllemében, kontúrjaiban változatlan templomban (lásd még műemléki elvek) racionálisabb elrendezéssel több ülőhely igényeltetett. Tervünk három nagyobb és három kisebb horderejű változást javasolt: I. az ülésrend változtatását; II. két új karzat építését; III. festett mennyezet készítését és 1. A főbútorcsalád kiegészítését; 2. További faragott református jelek használatát; 3. Bronz, kerámia és gipsz művészeti elemek beépítését. I-II. A leégésnek „köszönhetjük”, hogy előbukkant két újabb csúcsv a torony I. emeletén. Az egyik a templomtér, míg a másik a torony „szoknyája” felé nyitja meg az új „toronykarzatot”. Ez nem csak a belső tér átrendezésének már korábban megfogalmazódott gondolatát erősítette, de tovább finomította a teret, ezáltal már van függőleges hangsúly is az épületben. *Toronyiránt* szavunk jelentése: a templomtorny vezető, és útmutató is – és most már a templombelsőben is lehet toronyiránt haladni, és felfelé tekinteni. Belső tér szerzés szerint a keresztény/keresztény templomépítészetnek (az ókortól napjainkig) két nagy iránya van: a hosszaház, illetve a centrális típusú vonulat. Az újjáépítésnél a korábbi hosszaház helyett a „családias” elrendezést javasoltuk. Így volt ez 1938-tól 51-ig. Az úrasztala középre helyezése azt

eredményezi, hogy a hívek legyező alakban ülnek azt körbe. Ennek az elrendezésnek külön misztériuma van. (lásd még: Utolsó vacsora) A centrális azt is jelenti: fontos maga a gyülekezeti együttlét. Nem mond valójában ennek ellent az ötvenes évekbeli átrendezés sem. Az akkori lelkipásztor, Szilágyi István nagytiszteletű úr célja az volt, hogy ne a ravatalozóval szemben legyen a szószék. Azt mondta, nem a halottaknak hirdeti az igét, ő az élőknek, az életéről prédikál. Most, hogy az Úrasztala visszakerült eredeti helyére, a ravatalozót változtattuk meg: két funkciója van, átrendezhetővé válik a torony alatti régi-új ravatalozó, székekkel kiegészítve: a „keresztház”. A hullakamrák nem épültek újra, így a toronyszoknya alatt is sok ülőhely várja a híveket. Az igehirdetés válik dominánssá a temetési szertartásokkal szemben. A régi karzattal (amit már leánykarzatnak hívunk) átellenben új most már harmadik karzat épül. Ezt legénykarzatnak neveztük el és ez zárja nyugatról a centrális teret. A Presbitérium az új ültetést s az új karzatok építését először elvetette. A tragédia miatt igen erős volt a kívánság: csakis azt akarják amit elveszítettek. Nagy nehezen megértették: így nem csak „építészetileg” lesz jobb a tér, de mintegy száz emberrel több is le tud ülni.

III. Csökönys volt viszont a Megbízó a festett kazettás mennyezet elutasításában. Sajnos itt a Műemléki Hivatal is a Presbitérium mellé állt: (műemléki elvekre hivatkozva) *ami nem volt, ne is legyen* mondatával nem túl életszerű (organikus) szemléletről tanúbizonyságot téve. A Deszkateplom koporsófedél alakú (három deszkázott síkkal jellemezhető) mennyezetét átértékeltük. Erdélytől a Szamosháton át, a Felvidékig igen nagy kultúránk van a festett kazettás mennyezeteknek. Tervünk szerint a komor hangulatú ferde határolók megmaradtak volna, de a vízszintes mennyezet díszítetté válva kinyitotta volna templomunk terét a Mennysországra. A festett kazettás templomi mennyezetek képnnyelve főbb vonásaiban azonos a népművészetével. Nemcsak a motívumvilág, de a formaragozás logikája is közös bennük. Ami az egyik területen szokatlan vagy rejtélyes, annak a magyarázata rendszerint a másikban található meg. A *kétféjű sas* például itt is, ott is a tavaszi újjászületés képjele. A többi ismerős téma (Bűnbeesés, Pelikán, Bárka. stb.) ugyancsak sajátos átfogalmazásban jelenik meg a kazettákon, akár csak a népművészeti emlékeken – önálló hagyományértelmezést sejtetve⁸. A Deszkateplom sajátosan magyar, nem épülhetett volna meg Svájcban vagy Hollandiában; csakis a Kárpát-medencében. Ezt az idetartozást erősítette volna a mennyezeti képírás. „...ennek a rendszerszerűen *működő* ábranyagnak, illetve az ilyen típusú – *beszédes* jelzővel illehető – kazettás mennyezeteknek megléte vagy hiánya egy-egy területegységen belül nem vallásfelekezetek függvénye, hanem kifejezetten etnikai, illetve anyanyelvi hovatartozás szerinti eloszlást mutat. Ideiglenes, de rövidege miatt praktikus meghatározással: kazettás mennyezeteink nem felekezeti, hanem etnikumspecifikus jelenségek a Kárpát-medencében. A legtöbbet a református egyház kebelében találjuk belőlük, utána az unitáriusok következnek, de római katolikus templomokban is maradtak fenn, ha nem is nagy számban, ilyen emlékek. (például az Ózd melléti Szentsimonban vagy a nógrádi Nádújfalun.) Mind-mind magyar nyelvterületen!⁹ A mennyezet és a szószék korona mint egy sík és egy pont a geometriában, szakrális teret alkotott volna. Tervünk szerint ez

kárpát-medencei református templomok felének szószékkoronája dísztelen. A másik felének 99%-a saját begyébe tépő pelikán faragott-festett dísz. A maradék 1 %: életfa, fenyő, csodaszarvas – mind a magyar mondavilágot idézi, mint a pelikán, ami egyértelműen a szkíta-magyar griff ábrázolásból eredeztethető. (lásd honfoglalás kori avar-magyar állatábrázolások, stb.) A pelikán az önfeláldozás szimbóluma, Nap-Madár, hét fiókája a hét bolygót, ill. az alkímia hét fémét is jelképezi. Az önfeláldozásról szóló legenda szerint a pelikán csőrével felhasználja saját mellét, hogy kihulló vérével táplálja (feltámasztani) tudja fiókait. Ennek a minden tudományos alapot nélkülöző elképzelésnek a nyomán vált a pelikán a szülői szeretetnek, ill. Krisztus önfeláldozásának a szimbólumává¹¹. A fönix, ...ez a mitikus Madár a tűzzel és az égi tűznek – a Napnak – a ciklikus mozgásával áll összefüggésben, így az örökkévaló élet ciklikusságának, az újjászületésnek és a regenerációnak a szimbóluma... a Bibliában János evangélista egy mondata (Jn 10,17) tette alkalmassá arra, hogy Krisztus feltámadásának, s így isteni természetének szimbóluma legyen... A magyarországi református egyház címerében látható... pelikán az egyház megpróbáltatásaira utal...¹² Ez a címer a múlt század végén készült, míg a fönix szimbólum a reformáció megjelenése óta létező képi, magyar református egyházi hagyomány. Látszólag nehéz választani a két jelkép között. A hagyományok szerinti koronadísz, a pelikán Krisztus emberi mivoltát, mely Gyermekét eteti, visszaforduló formákból építkezik, mutatja – együtt van a gyülekezettel¹³. A fönix Krisztus urunk isteni megfeleltetése. Az ég felé tör, nem a hívekre figyel, de a lángokból új életre kel, akár csak a Deszkatemplom. A Presbitérium ezért is választotta ezt a jelképet (a tervezői ajánlás ellenére) a szószékkorona díszül, nagy fejfájást okozva ezzel a szobrászművésznek¹⁴. Örömmel vettük ugyanakkor, hogy a nyugati oldali ólomüveg ablak újjáépült, s a keleti oldalra három új, nagy művészi üveg került¹⁵. A bútorok a régieket követik, s részformáikban egyaránt, amik a székelyföldi templomi bútorok szerkesztését utánozták¹⁶. Változtatásokat a főbútorcsaládon végeztünk: 4 fős helyett 5 fős (s szigorúbb szerkesztésű) lett a papiszék. Elhagytuk a boltíves és bútor konzolokon álló baldachinokat, s a görög egyházi liturgiát és formavilágot idéző íves záródású

hármass ajtót. Sajnos a Megbízó megijedt a háromszori forró méhviaszos felületkezelés időigényétől, s a felület képzelt ragacsosságától; így szintetikus lakk védi a vörösfenyő bútort. Valaha székely-magyar rovásírással jelölték meg a harangtartó gerendákat¹⁷. Most annak visszaállítása a cél, és elkészült az új legénykarzat folyógerendájának belső oldalán a régi mintájára írt és rótt mai megemlékezés is. Remek munka: Sólyom Ferenc rovásírás-kutató és Szegedi Miklós fafaragó, népi iparművész munkáját dicséri. A belsőépítészettel szorosabban nem függ össze, mégis református tárgyi kultúránk jelentős részét képezik az úrasztali edények, ónedények, úrasztali cserépedények, poharak, korsók, kannák, kenyérosztó tányérok, tálak, úrasztali kelyhek, terítők, egyházi anyakönyvek, pecsétnyomók. Javaslatunk szerint ezeknek a tárgyaknak és textíliáknak nem kell igazodniuk a belső stílhez, de annál inkább református tárgyi hagyományainkhoz. Nem illetlenség akár „talált tárgyként”, szerzeményként honosítani (gyűjtőktől, múzeumoktól) régi veretes darabokat. Felvetjük a karzaton átvett középkori keleti szőnyegek megjelenítését (igaz ez inkább az erdélyi szász evangélikus templombelső díszítési hagyománya), s feltétlen javasoljuk a nagy miskolci református családok (a mai deszkatemplomi családok?) címereinek díszítő szerepét is. (lásd: Kolozsvár Farkas utcai templom)

A csüsző-mászó, belefeledkezve vállra omló hajadba, figyelni romolhatatlan, veszendő tökélyed.

A senki néz. A semmi néz.

Az ízellámbú nézi a napot.

A tört, a gyűrt, a szaggatott

a kereket, lángolót, mozdulatlant.

Most mindem egy. Együtt van. Egybeolvad. A mindenség modellje, áll a templom.

Pilinszky János: Gótika

JEGYZETEK:

Sólyom Ferenc
**A MISKOLCI DESZKATEMPLOM
ROVÁSFELIRATAI**

---

1. ... 1673. november 13-án került sor az első deszkatemplom építésére ... látogatottsága utóbb bővítést is szükségeltette tett ... Bató István 1874-ben felújította majd alapítványt tett a mai Deszkatemplom megvalósítására, amelynek felszentelésére 1938. szeptember 18-án került sor ... 1999. május 2-án ismételen felavatták az 1997. december első napjaiban felgyújtott ... templomot ... Dr. Horváth Béla: Szeghalmy Bálint, a miskolci Deszkatemplom tervezője (Északkelet-Magyarország 1999. 4-5)

2. Főtervező: Puskás Péter Építész munkatársak: Sipkó Mária, Ádám Gábor, Zsákné Dombi Aranka, Műépítész Kft; Bodonyi Csaba, Halmai Attila, Kovács Ágnes; Bodonyi és Társa Kft; Statika: Lipovszky Gábor, Kerényi; Gépészet: Halmai István; Elektromosság: Münnich Gábor; Kertészet: Dobos Sára

3. A 30 tagú Presbitérium építési bizottságot választott. Vezetője Jancsó László, koordinátora Szilágyi István Levente volt. A Presbitérium mellett a megrendelői irányítás tevékeny részese Kádár Péter nagytisztelőtűr, a gyülekezet lelkipásztora volt.

4. Belsőépítész tervezők: Rudolf Mihály, Ferenc István, Hidasnémeti János, Nagy József András, Szamosi Endre.

5. Megjegyezzük, hogy Templomunk tervezőjének édesapja a ... Nagykünságból került Bihar megyébe. Amikor Nagyváradon meglepedett, már neves építőmester volt. Szeghalmi Bálint tervezőmérnök Nagyváradon született 1889-ben, a család kilencedik gyermekeként. (Egy újra felfedezett építőművész – Szeghalmy Bálint élete és életműve; összeállította: Bereczky Kálmán – Hévízi könyvtár 9.- 1996)

6. Arnóth Ádám építész írása a Református templomok Magyarországon című albumban - (Bp. 1992. Hegyi és Társa kiadó)

7. egy másik részlet: „... Az újabban előtérbe nyomuló népies templomépítő irányzatnak lelkes képviselője Szeghalmy Bálint, Miskolc város műszaki tanácsosa, aki az általa tervezett több kisebb méretű vidéki templomnál sűrűn alkalmaz látható faszervezeteket, erdélyi székely motívumokkal díszítve, néha talán kissé túlzott és szerkezetileg talán nem is eléggé indokolt módon. Legsikerültebb alkotásai közé tartozik a miskolci temetőben újabban épült fatemplom. Itt a fából való díszítő elemek alkatározása természetesen és teljes mértékben indokolt.” (Schulek János: Kísérletek új református templomstílus megteremtésére, in: Magyar református templomok, Bp. 1942. I. kötet)

8. Pap Gábor: *Az ég mennyezetei*; 1981-85. Kiállításkatalógus (Debrecen -Nyírbátor -Füzesgyarmat 1991-94.)

9. Pap Gábor: *Az ég mennyezetei*; festett kazettás mennyezetekről öt tételben (Műemléklap, 1998. szept.)

10. Fafaragóművészek: Szondy Sándor népi iparművész, Császári Domonkos fafaragó, Jószi Zsolt szobrászművész, Merényi József fafaragó, Szegedi Miklós népi iparművész és Székelyföldről az Alsócsernátoni Népfőiskoláról: Haszmann Gabriella, Haszmann László Csaba, Bardócz István, Bagoly Zoltán, Horváth Péter, Moldován Endre fiatal fafaragók.

11. Hoppál Mihály - Jankovics Marcell - Nagy András - Szemadám György: *Jelképtár* (Helikon 1990)

12. uo.

13. Lásd még: Takács Béla: *Bibliai jelképek a magyar református egyházművészetben* (Magyarországi Református Egyház Sajtóosztálya Bp. 1986)

14. Jószi Zsolt szobrászművész

15. Ólomüveg ablakok terve és kivitelezése: Kovács Keve János és Horváth Mária üvegtervező iparművészek

16. 1938-ban a Schumann asztalosműhely – most Majoros és Tsa. abaújszántói műhelye – készítette a bútorokat.

17. A rovásfeliratról lásd Sólyom Ferenc következő írását.

„Magyar! - aki e templomba betérsz,
vagy mellette elmegy, úgy nézz fel e hajlék
karcsu tornyára, hogy itt: üzenet minden
- odafentről!”

(Farkas István ref. püspök 1938. szeptember
18-i templomszentelési beszédéből)

A templom felgyújtásáig kevesen tudtak arról, hogy a nagyváradi születésű Szeghalmy Bálint által erdélyi stílusban tervezett, és székely ácsok közreműködésével épült Miskolc-Tetemvári Deszkatemplom tornya az utókor számára és az ősök iránti tiszteletül székely-magyar rovásírásos üzenetet rejtett.

1986 februárjában a miskolci József Attila Könyvtár adott helyet *A rovásírás története* c. vándorkiállításnak, melynek megnyitóján megvalósítója, a rovásírás megszállott kutatója, népszerűsítője, Forrai Sándor tanár úr tartott előadást. Az ott látott és hallott élmény adta meg számomra a lökést, hogy az addig is meglévő érdeklődésem kutatóvá váljon, s jó megérzéssel a templomtornyba fölmenve felfedezem a rovásjelekkel felvett sorokat.

1998-ban lett volna a templom 60 éves, s fennállásának e jubileuma adott volna alkalmat a felirat részletes ismertetésére. Barátaimmal a tragédia közepette hiába reménykedtünk, 1997. december 4-e hajnalán a haranggal együtt megsemmisült e rováslelkünk is. De hála Istennek, rajzolt másolatok és fotók formájában általam megőrződött, s most várja, hogy feltámadjon hamvaiból.

De mi is ad jelentőséget e nem régi – 61 éves – rovás- emlékeknek?

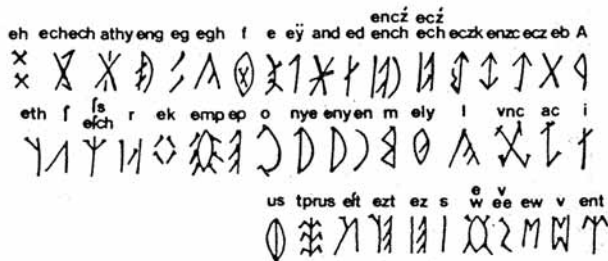
Az, hogy a Trianon után született rovásfeliratok sorában egyedülálló mind terjedelmében, mind funkciójában, mert 285 rovásjelből áll, melyből 22 ligatúra, s szakrális térbe – templomtornyba – készült szakrális céllal. Olyan korból tudósít, amelyben a tragikus magyar sors csakazértis-reményeket szült. Sorsa is ezt példázza: míg a nemzetpusztító erők háborúban megkímélték, békeidőben elpusztították, de: *csakazértis* újra fog születni!

Szent István a római vallással együtt a latin betűs írást is rákényszerítette a magyarságra, s az ősi kultúrákban gyökeres nemzet írásunkat – különállóságunknak köszönhetően – csak a székelyek őrizték meg. Így aztán rovásírásunk az eltelt ezer év során történetében és jellegében is rejtékivé vált. Mint búvópatak, olykor megmutatta magát tisztaságában, régiségében, majd a mélybe szállt, nemzettudatunk tudatalatti világába, hogy onnan újra felszínre törjön, mikor aszályos idők járnak.

A nemzettudatra nézve ilyen aszályos idők voltak a török hódoltság 150 éve (ekkor írja – 1598-ban – rovásírás- oktató könyvét: a *Rudimentát* az erdélyi Telegdi János); a Rákóczi szabadságharc utáni osztrák uralom (e kor magyar tudósai mentik, kutatják a rovásírást, mint például Bél Mátyás, aki 1718-ban megjelentet négy betűsört, míg mások titkosírás-

ként élnek vele) és az 1848-49-es szabadságharc utáni korszak, mikor a nyelvészek *közötti ugor-török háborúból* győztesen kikerülő finnugrisztika őstörténeszi babérokra törve népünket ősiségében primitivizálta, megfosztani próbálva hun-szkíta eredettudatától. E nemzettudat-rombolás ellen tiltakozik Arany, mikor megírja a *Buda halálát*, s ad modern tudósi választ a rovásírást koholmányának, a honszerző magyarságot írástudatlannak minősítő nyelvészeti „eredményekre” rovásíráskutató munkásságával Sebestyén Gyula. Így válik tudósi körben újra elfogadottá a hun-szkíta/székely-magyar rovásírás hitelessége.

De a Trianonban ránk mért aszály is így gerjesztette a szomjúságot az ősi, nemzeti kultúrájuk után. Sorban születtek a magyar élniakarás irodalmi, képzőművészeti, építészeti, tudományos remekei; s ekkor vált szobrászok, festők, kutató tudósok kezében újra eleven nemzeti kincsé a magyar rovásírás is. Ez az időszak a Deszkatemplom születésének ideje (1937-38), de az 1483 előtről származó *Nikolsburgi ábécé*, az általunk ismert legrégebbi betűsorunk meglátásának is (1933).

Nikolsburgi ábécé. A legrégebbi ismert rovásírásos betűsorunk (~1450).

E rovás emlékünknemzeti kincsé válása hatalmas lökést adott a rovásírás népszerűsödésének. S valóban, nemcsak a sajtó, de a tudomány által is népszerűsített ősi rovásismeret ekkor éli virágkorát. A polihisztor Zajti Ferenc nevével fémjelzett Magyarországi Turán Szövetség, mint a török népekkel való nyelvi-faji rokonságot hirdető kulturális szervezet, – mely minden idegen, nagyhatalmi befolyást elutasított – a legtermészetesebben tűzte zászlajára a rovásírás kutatását és népszerűsítését. Tevékeny alakjai pl. a debreceni Tetétleni Szabó Gyula vagy a miskolci Verpeléti Kis Dezső. De az adott kor tudósai is – Németh Gyulával az élükön – ekkor határozzák meg az akadémiai kutatás máig egyetlen, s elfogadott irányát: a türk eredet elméletét. Igaz ezzel Németh is csak a rovásírás kölcsönzését hirdette, s nem népünk, nyelvünk türk eredetét, így továbbra is a finnugor eredet egyeduralkodó nézetének kiszolgálója maradt.

A Magyar Képirók Társaságából többen Zajtiékhoz hasonló lelkesedéssel karolták fel a rovásírás alkalmazásának ügyét. Szignóként, feliratként alkalmazták festményeiken a rovásjeleket, mint például Káplár Miklós, Boromisza Tibor, de szobrászatában Medgyessy Ferenc is.

A népi, keleti, ősi kultúrákból merítő, ezért *turáni festők*-ként emlegetett képzőművészek munkássága ugyancsak bűvópatakszerű sajátos színtölti művészetünknek. Legmarkánsabb alakja Mokry Mészáros Dezső (1881-1970), akit mai napig hol a naivak, hol a szürrealisták közé sorolnak, akár csak Csontváryt, de ez nem véletlen. Oly sok a közös vonás művészi életútjukban, hogy Mokryt bátran nevezhetjük *kis-*

Csontvárynak. Mokry Miskolcon élt, s a Deszkatemetőben van a sírja, melyet még a szüleinek készített 1941-ben, saját vonalas ornamentikájával és rovásfelirattal díszítve. A reformátusok himnuszát, a 90. zsoltár kezdő sorait: *Te benned bíztunk elejétől fogva, Uram, téged tartottunk hajlékunknak* vésette bele a műköbe, mely sajnos ugyancsak pusztul.

Mokry Mészáros Dezső síremlékének rovásfelirata (1941).

Mokry már 1932-től folyamatosan foglalkozik a rovásírással, képző- és iparművészeti alkalmazásának lehetőségeivel. Éppen 1937-ben – amikor a Deszkatemplom épül – a Magyar Képirók Nemzeti Szalon-béli kiállításán csupa rovásírásos témájú munkával szerepel, így – bár konkrét adatunk nincs róla (ez jövőbeli kutatásra vár) – jó eséllyel feltételezhetjük, hogy a toronybéli felirat ötletéhez, illetve elkészültéhez Mokrynak is köze lehet.

Hogy a toronyba került a felirat, többszörösen nem véletlen:

1. Rovásírássunk legalább ezer éves rejtkei tulajdonságát adja vissza, mikor az avatatlanok elől rejtve marad.

2. A harangok mellett a helye, melyek míg a hangjukkal kötik össze a földet a mennyel, az embert az Istennel, addig az írás a maga némaságában, szent jeleivel a múltat a jövővel.

3. A torony lelkébe kellett belevésődnie, a fenyőből épült templom egyedüli keményfa gerendáiba, melyek az Ég felé mutató sudár tornyot tartják vállukon.

A torony tégglából emelt belső testén; a sarkokon T alakban elhelyezett tölgyfa gerendákon ül az ácsolt galériás harangtér, a torony feje a négy fiatornyos sisakkal. E gerendák közül a Tetemvár felőli, *felső* sarkokat átfogók belső felületén volt a kétszer háromsoros, terjedelmes véset.

A templomtorny jobboldali rovásfeliratának részlete (1938); elpusztult 1997. december 4-én.

A temető felőli (szembenézetben bal oldali) gerenda rovása a múlttól emlékezik:

EZEN TETEMVÁRI FATEMPLOM HELYÉN MÁR 1698-BAN REF TEMPLOM ÁLLOTT / KÉSŐBB 1724-BEN UGYANEZEN HELYEN ÚJ REF DESZKA TEMPLOM ÉPÜLT IDE / FARAGÓ JÁNOS FŐBÍRÓSÁ GA ÉS TARCZALI SÁMUEL PRÉDIKÁTOR IDEJÉBEN

A jobb oldali gerenda három sora az építés korából, az akkori jelenből ad tudósítást, tisztelegve a kor állami és helyi egyházi vezetője előtt, és megörökítve az adománytevő és végrendelkező házaspár nevét, akik nélkül bizonyosan kőtemplom állna ma itt:

VIT NAGYBÁNYAI HORTHY MIKLÓS KORMÁNYZÓ
ÚR ÉS FARKAS ISTVÁN / REF PÜSPÖK ÚR IDEJÉBEN
NÉHAI NEMES BATÓ ISTVÁN ÉS NEJE SZÜL NEMES /
IMRE ESZTER ÖRÖKHAGYÓK VÉGRENDELETE
SZERINT EZ A TEMPLOM FÁBÓL ÉPÍTETETT

A város felőli, *alsó* sarkokat átfogó gerendák felirat nélküliek, csak a szembenézetben bal oldalin volt található egyetlen szó: TERVEZTE

A tervező Szeghalmy Bálint neve már került ide. És ez sem véletlen. Akkor még talán rovásírással sem kerülhetett fel a neve, mert Szeghalmy, mint a város főépítésze – a rosszakarók miatt is – nem pályázhatott, csak titokban; egy pesti barátja, vitéz Herczegh Zsigmond neve alatt. Ellenben így a templom építető bizottságának tagjaként folyamatosan jelen lehetett az építésnél, s befolyásolhatta az esetlegesen változtatni akaró szándékokat. A fennmaradt jegyzőkönyvek tanúsítják; többször ki is utalt a bizottság számára útiköltséget, hogy a „tervezővel”, aki Pestről nem utazhat le elfoglaltsága miatt(!), Szeghalmy egyeztessen a változtatásokról! Mi mindenről árulkodik egy félbemaradt felirat!

Most íme miénk, utódoké a feladat, hogy a legméltóbb helyen, az általa tervezett templom tornyában végre megörökítsük a magyar stílusú protestáns templomok elfeledett építésének nevét!

A felirat-vésést az öt évvel korábban megtalált Nikolsburgi ábécé kiszögletesített betűivel készült, minden bizonyonnal három munkafázisban. A szöveg terjedelmét, a jeleket előbb megtervezték, majd felrajzolták, és csak utána vészték ki. Következetes, precíz munka volt a tervezés. A Nikolsburgi ábécé alapos vizsgálatával kezdődött. A hártylevélre írt rovásjelek egyenletes vastagságú egyenes, illetve íves száraihoz képest a rövidebb ferde vonásokat írjuk a felső végén kis „fejezetekkel” látta el, ezzel jelezve fába véséskor az ék alakú rovást. Ezt a felirat megtervezői felismerték, és eszerint vészték be a jeleket a gerendába. Olyannyira következetesek voltak, hogy mivel az A és M rovásjelének ferde vonásainál nem láttak fejezetet, ezért azokat már egyenletes vastagsággal vészték.

A felrajzolás és a kifaragás során néhány hibát vétett a felíró, illetve a felvéső: ezeket a hibákat a megtervezett felirat gerendára másolásakor véthették figyelmetlenségéből, s a faragó csak szolgáiban másolt.

A gondos megszerkesztésre utal, hogy a három sorba írt szöveg mindkét gerendán teljességgel kitölti a felületet. A sorok az ősi rend és a rovástechnika diktálta irányban haladnak jobbról balra. Érdekesség, hogy a két gerenda szövege az időrendiség alapján már balról jobbra haladó olvasási sorrendet ad, ebben tehát nem volt következetes a felirat tervezője.

Hosszú magánhangzót – mivel rovásírásunkban ilyen jelek nem voltak – külön nem jelöl, de minden hangot kiír a helyesírás szabályai szerint, így a hosszú mássalhangzókat

is jelöli kettőzéssel. Tehát a *kevés jellel sok értelmet kifejezni* ősi szabályt nem alkalmazta, vagyis a betűkihagyás tömörítő eszközével nem élt a tervező. Igaz, két helyen maradt ki betű, de biztos, hogy figyelmetlenség következtében (ezeket kis betűvel jelöltem). Tömörítési célra egyedül a ligatúrát, azaz betűösszerovást használta. A ligatúrában összevont jelek latin betűs megfelelőit *aláhúzás* jelöli.

Hogy nem egy személy, hanem többek szakértő közös akarata lehetett a felírás, azt sejteni engedi az a külön érdekessége, hogy az *Ő* és *Ű* betűket nem vészték be, hanem *kihagyták* a helyüket (*DÖLT NAGYBETŰ* jelzi), mivel a Nikolsburgi ábécében a latin betűs megfelelőik olvasata nem volt egyértelmű. Talán azt gondolták, ha a vita eldőlt, pótolják. Végül úgy maradt. Az elképzelésem az volt, hogy a 98-as évfordulás ünnepek keretében a felirat közzététele mellett e két hang hiányzó jeleit ünnepélyesen pótolhatnánk. A tragédia közbeszólt, de a feladat most is előttünk áll.

Szándékaink szerint a templom 1999. május 2-i újra-szentelésének egyéves évfordulójára a feliratot visszavésztük a régi helyére. Mivel a két városfelőli gerendát üresen hagyták, ránk vár a feladat, hogy rajtuk megörökítsük a jelenkort, stílusában a régi felirathoz igazodva, de a külön-idejűséget a jelek alakjával érzékeltetve.

Mi valósult meg eddig?

Mivel a szöszék az Úr asztalával együtt visszakerült a régi, természetes helyére – az ősi református liturgiai rend szerint a gyülekezet újra körülüli az Úr asztalát – felszabadult a boltív, és beépülhetett egy új karzattal. Ez a módosítás nem csak a férőhelyek számát növelte, hanem eredményezett a templomtérben egy olyan gerendát, amely kínálta magát, hogy rávésve az elpusztult toronybéli rovásfeliratnak testvére szülessen.

Az eredeti elképzelésem – mindjárt a templom elpusztítása után – még csak az volt, hogy a 90. Zsoltár első verssorát vessük fel a templom belső terébe, jól látható helyre, hogy mint nemzeti írással írt bibliai idézet, szakrális üzenet legyen a gyülekezet és a világ felé: *Fából épített templomunkat gonosz akarat elpusztíthatja, de hitünk és reményünk megmarad, mert az Úr a mi templomunk!*

Rudolf Mihály, a templom belsőépítésze felkarolta a gondolatot. Végül Kádár Péter tiszteletes úrral egyeztetve, a rovásírás rejtekiségét továbbra is megőrizve, egy terjedelme-sebb, hármas tagolású, háromsoros rovásfelirat került az új karzat tartógerendájának a templomtérből nem látható belső felére. A tervezés és felrajzolás után Szegedi Miklós faragó mester keze által bevésve el is készült a templomszentelésre.

Az ősi írásirány és így az oldalak olvasási iránya szerint is a gerendán jobbról balra haladva az első rész az alapítványtevő Bató házaspárra és az 1938-as építésre emlékezik, a középső rész három bibliai idézet verssorokba szedve, s a harmadik rész pedig napjainkról, a templom újraépítéséről, felszenteléséről tudósít, tisztelegve az építést szívóbbal támogató sokak és vezetőink előtt:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE EMBE RI MULA NDÓSÁGUNK
EMLÉKEZETÉRE / FÁBÓL ÉPÜLT E TEMPLOM BATÓ
ISTVÁN ÉS NEJE IMRE ESZTER / ALAPÍTVÁNYÁBÓL
ÉS AZ ÁLDOZATOS HÍVEK ADOMÁNYAIBÓL 38-BAN
SZENTHELYEDET ATYÁM LÁNGBA BO RÍTOTÁK

NeVeDNeK HAJLÉKÁT FÖLDIG MeGGYALÁZTÁK /
FeLÉPÍTİK FIAID A RéGI ROMoKaT ŐSöK RaK TA
ALaPoKRA eMeLSZ FALaKaT / TI MAGaToK IS MINT
ÉLő KÖVeK FeL LeLKI TeMP LOMmÁ ÉPÜLJeTeK

E SzeNT Hely HAMVAIBól ÚJRA ÉPÜLT KEReszTYÉN S
MAGYAR ADaKOZÁSBól / FELSzeNTELTETETI ORBÁN
VIKTOR MINISZTERELNÖK ÚR ÉS / KOBOLD TAMÁS
POLGÁ RMESTER ÚR JELENLÉTÉBEN 99.5.2-ÁN

E felirat a gyülekezet és a látogatók körében oly nagy érdeklődésnek örvend, hogy jövőre a szentelési évfordulóra az eredeti elképzelés is megvalósulhat.

A két szélső, tájékoztató szövegrészt a könnyebb olvashatóság érdekében a mai minden hangot jelölő helyesíráshoz közelítő módon terveztem meg. Hasonlóan a toronybéli felirathoz hosszú magánhangzót nem jelölve, és tömörítő eszközként csak a ligatúrát alkalmazva.

Hangzóugratást /Sebestyén Gyulától/, azaz magánhangzó kihagyást csak az eK e-je, az aK a-ja, valamint az eNT és eMB, *capita dictionum*-ok (=szavak feje, mondások kezdete), azaz többhangértékű jelek e-je figyelembevételével alkalmaztam, nem írva ki az E rovásjelét.

A középső három bibliai idézet, mint szakrális felirat, kínálta magát, hogy ősi módon, a nyelvünk lehetőségeit kihasználó betűkihagyásos és a jelek alakjából adódó betűösszevonásos rövidítési módszereket alkalmazva vésődjön fel, azaz a tömörítés összes lehetőségét kihasználjam. (A betűkihagyást kis betűk jelzik, a betűösszevonást aláhúzás.)

Archaikus szöveg, archaikus nemzeti írással, és *archaikus nyelvezetet!* E gondolat logikusan következett, melyet az idézetek többféle fordításban és eredeti latin nyelven való vizsgálata követett. Rögtön kiderült, hogy a Károli-féle fordítás mára már nehézkes nyelvezetű, (talán mert pontosságra törekvő, körülíró stílusú), ezért alkalmatlan az ötlet megvalósításához. Ellenben feltűnt az idézetek versszerű lüktetése, az adta az ötletet, hogy a mai nyelvezetű sorokat rímekbe igazítsam. Így születettek meg a tartalmukban meg nem csonkított, sőt teljesebb értelmet kapó rímpárok.

Mind a három más lüktetésű. Az első 12-es szótagszámú, 6+6-os, a második 13-as szótagszámú 8+5-ös, s a harmadik 10-es szótagszámú lett 6+4-es tördelésű verssorokkal.

Megjegyzendő: terveinkben szerepel még e teljes felirat jeleinek festéssel történő kiemelése. A szent feliratokat, véseteket mélységükben kifestették minden kultúrában. Rovás emlékeink is erről árulkodnak, de említhetjük a rokon íráskultúrákat is: pl. az orchoni (mongóliai) költörök, vagy a viking rovásfeliratok sziklavészeit is mind színezték.

De hát miért aranyoztatjuk elhunyt szeretteink nevét a sírköveken? A színek szerepe a feliratokban izgalmas vonatkozása az írás történetének.

A Pap Gábornak készült rovásbot kiterített dörzsmásolata.

Végezetül: munka közben született az ötlet, hogy országunk és városunk vezetője egy-egy rovásfeliratos emléktárgyat kapjon a templomszentelés alkalmából. A lelkész úr ötletét a hagyományokra építve tovább gondoltuk, és a gerendán lévő felirat megfelelő szövegrészt felhasználva elkészült a négyoldalas – a templom oszlopfőit mintázó – kopjafejes és *bustraphedon*, azaz kígyózó sorvezetésű felirattal telerölt, 70 cm hosszú rovásbot. Reméljük, hogy nemzeti értékeinket megbecsülni, óvni törekvő, jó kezekbe kerültek. Mint jogar, legyen számukra út-mutató!

Raadásként álljon itt még egy rovásírásos témájú tudósítás egy jövőbe mutató, hagyományteremtő eseményről.

Pap Gábor művészettörténész professzor, a magyarságtudomány új utakat törő, eredeti vezéregyénisége idén májusban töltötte be a 60-ik életévét. Ez alkalomból tisztelői az Uránia csillagvizsgálóban ünnepséget szerveztek, melyre az ország minden részéről érkeztek a köszöntésben részt venni akaró tanítványok, barátok.

Mivel Gábort mentorának tekinti, a miskolci Mandorla Közművelődési Egyesület is személyéhez és az alkalomhoz méltó ajándékkal készült. Az ötlet már adva volt: országunk politikai vezetőjéhez hasonlóan szellemi vezetőnknek is jár a táltosok jogara; az ünnepi alkalomra készült rovásbot.

Így született meg a második rovásbot, mely ugyanúgy a Deszkatemplom feliratának kiemelt, nagyobbra véssett szakrális jegyeit viseli; a SZENT szó és az ATYA szó *capita dictionum* jellegű jelét.

Az eSZ és az eNT ligatúrája madarat formáz. Alakja az ősmagyar mitológia megtermékenyítő szent sólyom madarát, a turult idézi, mely a keresztyén jelképek sorában a szentlélek galambjává szelídül. Ahogy a szívünkben, úgy e rovásfeliratban is békésen megfémek egy jelben. Ugyanígy az aTY jelében is a turáni népek ósatya: az égen az Orion képében uralkodó Nimród, megbékél a Mennyei Atyával, az Ős-Tennel, a keresztyén hitünk mindenható Istenével.

Ezt az üzenetet éreztem meg a rovásfelirat készítése közben ott a Deszkatemplomban, s vittem bele a rovásjelekbe, vagy inkább Ők szemeltek ki engem, hogy megjelenhesenek a kezem által, s üzenni tudjanak.

*Áldd meg igéd hallgatóit – hogy megérezzék itt ma
mindenek: – Bizony ez a hajlék nem egyéb, – hanem a
mennyország kapuja.*

*(Farkas István ref. püspök 1938. szeptember 18-i
templomszentelési beszédje előtti imádságából)*

Az Országépítő szerkesztősége
e fenti két írás közreadásával köszönti

Pap Gábort

60. születésnapja alkalmából.

Rostás László

VILÁG VILÁGA, VIRÁGNAK VIRÁGA

Gyermekkoromban, mikor leültünk beszélgetni, szüleim, nagyszüleim igen gyakran feltették a kérdést: *Na nézzük, mi van a tarsolyodban?* Ezek a beszélgetések, együttgondolkodások segítettek hozzá, hogy tarsolyomban egyre több útravaló gyűlt össze arra az időre, amikor az utat már egyedül kell megtennie az embernek. Az idő múlásával egyre gyakrabban teszem fel magamnak azt a kérdést, hogy honnan jöttem, kik voltak elődeim, és milyen tudással rendelkeztek. A honfoglalás megerősítésének 1100. évében úgy gondolom itt az idő, hogy néhány gondolatot elővegyük a „tarsolyunkból”, melyet végre meg kellene vitatnunk és átgondolnunk akár laikusként is, de a szakértelem teljes nyitottságával. Kezdjük rögtön a tarsolynál!

Honfoglaló eleink – mint régészeti emlékeink is bizonyítják – a tarsolyt igen nagy tiszteletben tartották. Ez kitűnik abból is, hogy többnyire nemesfémből készült lemezeket erősítettek rá. A szakirodalom a mai napig a lemezen lévő „díszítményeket” palmattás, növényi indás, jobb esetben életfás *motívumoknak* nevezi. A fellelhető elemzések többnyire csak az anyaghasználat tényszerű ismertetésére és a fent említett formai leírásokra szorítkoznak. Ennek oka – feltételezésem szerint – elég könnyen tetten érhető. A Hampel József által ismertetett, *A honfoglalási kor hazai emlékei* című munkájában. (A magyar honfoglalás kútjö; szerk. Pauler Gyula és Szilágyi Sándor 13. o. 1900) az addig a megértés szempontjából helyesen ábrázolt tarsolylemezről a következőt írja: „Mint már fentebb a szolvai lelet leírásában megjegyeztük a soros mustrát vévén a lemez alsó kereténék, ha a lemezt borító motívumokat úgy tekintjük, hogy a lemez hajlított szélét felső befejezésnek képzeljük, könnyen tévedésbe esünk a motívumok igazi értelme iránt. Ellenben helyesen látjuk az egész díszítés compositióját, hogyha megfordítva tekintjük a lemezt.” (id. mű, 823. old.) Ez a meghatározás napjainkig érvényben maradt, mint egységes szemlélet, minden egyes előkerült tarsolylemez esetében.

Az így kialakult álláspont egészen addig helytálló, míg csak egy tárgyról és annak is csak a díszítő motívumairól beszélünk, kihagyva belőle a használat módját és a használó személyét. (Minden fontos tárgy megértéséhez három tényezőt kell figyelembe venni: a jelzöt, a jelzettet és az észlelöt, akinek a „tarsolyában” mindez egységes egésszé áll össze.)

Ejtsünk néhány szót a használat módjáról. Az ásatások során előkerült lemezek többnyire azt mutatják, hogy használójuk az övének függesztve hordta, alsó íves oldalán egyenes záródással. Kinyitáskor az alsó íves felületnél megfogva, maga felé fordítja, s így használója számára „olvashatóvá”, emlékeztetővé válik, míg a kívülállók – be nem avatottak – számára rejtve marad. *Haj regő rejtem*. Ezt a szellemvilág is így látja és értelmezi (lásd pl. a beregszászi süvegdísz). Ami a szellemvilágban van, az a földi világban mindig fordítottan jelentkezik. Célszerű lesz tehát a lemezt erről az oldalról is megvizsgálni.

De lássuk előbb a használó személyét. Annyit biztosan

tudunk róla, hogy az előkerült leletek tanúsága szerint kb. a X. században élt és többnyire kiemelkedő személyiség volt. Gondolkodása, hitvallása törzsének megfelelően a régmúltjában gyökerezik. mely őseinek szellemében, tiszteletben nyilvánul meg. *Járt utat járatlanért el ne hagyj*.

Most nézzük meg a tarsolylemezek azon csoportját, amelyet legkiválóbban a karosi tarsolylemez képvisel. Az alábbiakban megpróbálok néhány lehetséges olvasatot közreadni, melyeket gondolatébresztőnek szánok a teljesség igénye nélkül.

Vizsgálódásainkat először is az anyaghasználattal kezdjük. Öntött és vésett ezüst szalagok közt aranyozott háttér. Egyik lehetséges jelentése: Arany – Nap(atya), Ezüst – Hold (anya).

Most térjünk át a tarsolylemez formájára. A lemez alakja kísértetiesen hasonlít egy koponya formájára, mely minden egyes megjelenési formájában ilyen, és az ezüst szalagok elrendezése ebben a csoportban még anatómiai azonosságot is mutat. A formai azonosság oly erős, hogy a véletlenszerűség lehetősége igen csekély, különösen akkor, ha figyelembe vesszük Dienes István tanulmányát a pogány lélekképzetetről, valamint az általa idézett Bulcsú karcha meglepő ajánlatát Cambriai-ban. A továbblépésünk szempontjából ez a forrásadat igen jelentős, így idézem:

„Történt ugyanis, hogy 954 tavaszán I. Ottó német király ellenfelei hívták segítségül a magyar csapatokat. A had Bulcsú karcha vezetésével járt német, majd francia földön. A Cambriai-i püspök krónikája elbeszéli, hogy a püspökvár ostromakor Bulcsú vezér unokaöccsét a helybeliek elfogták, s levágott fejét a városfalra tűzték ki. Bulcsú ekkor ígéretet tett, hogy a környéken ejtett foglyokat, valamint minden zsákmányát odaadja és békésen elvonul, ha a fejet neki kiszolgáltatják, de a várbeliek visszautasították az ajánlatát.

lábú ragadozók, karjain az ég madarai két oldalt az energiát jelképező kozmikus jelképek, valamint az ágyékából szimmetrikusan két folyam indul (szoknya), melyet egy hal ábrázolásával utólagosan felerősítenek. Ha most a tarsolylemezt vesszük szemügyre, itt is megtaláljuk a központi helyen az ősi anyaistennőt (Nagyboldogasszony), a két karján lévő égi szárnyas lényekkel, valamint a kozmikus energiákat jelképező ábrázolásokat és a két állatfejes ábrázolást a „szemüreg” felső harmadában. Érdeemes még megemlíteni, hogy a tarsolylemezt behálózó ezüst szalagok, *indák* az anyaistennő ágyékából erednek, és végződéseiken mindig egy magasabb szintű hármas tagolódásban végződnek a két állatfejes ábrázolást kivéve. Ez azért is érdekes, mert mint tudjuk, a szkítáik eredetmondái közül kettő is beszél egy félig kígyótestű ősanáról. Az egyik szerint, mely Diodorus Sieulus feljegyzésében úgy hangzik, hogy maga Zeusz volt az, aki egy szkítaföldi, övön felül asszonyi, azon alul kígyótestű nőtől nemzette Szküthészt a szkíták őst. A másik szerint Héraklész kalandjai során elkerült Hülaia földjére, s ott egy félig kígyó-szerű szüztől Agathürszoszt, Gelonoszt és Szkülészt nemzette. Az eredetmonda ábrázolása is rendelkezésünkre áll, egy szkíta rendelésre készült lószerszám formájában. Ezen jól megfigyelhetők az ősanya ágyékából kinövő „inda-kígyók”, különböző állatfejes végződéssel, melyek a három testvértől eredt egy-egy törzs jelképei is lehetnek.

Mintha csak a szkíta eredetmítosz kelne életre a noszvaji református templom festett mennyezetének táblaképén az 1700-as évek első harmadában. A hasonlóság annál is érdekesebb, mivel a karosi tarsolylemez homlokrészével teljes szellemi rokonságot mutat.

A fentiek ismeretében úgy vélem, hogy érdemes volna továbbgondolni a kunbábonyi avar kagán sírjában talált remekműví csat pajzsrészének olvasatát is, annál is inkább, mivel ez a forma ötvöseink munkáiban tovább élt, még a XIII. század második harmadában is. „Jelentése a magyar uralkodók számára meghatározó, hiszen a koronázási eskükereszt szárainak végein is megtalálható” (Dávid Katalin:

Balra: szkíta rendelésre készült lószerszám homlokdíszje a szkíta eredetmondával; jobbra: ógörög vázarajz a Potnia thérón ábrázolásával

Avar kagán kunbábonyi sírjában talált csat pajzsrésze

Magyar egyházi gyűjtemények kincsei; Corvina 1985. id.mű 41. ábra) A Szent Korona mellé rendelt eskükeresztet még az Árpád-házi királyok idejében készítették, a XIII. században. Így jogunkban áll feltételezni, hogy uralkodóink emlékezetében még elevenen élt elődeinek ismerete. (Anonymus Gesta Hungarorumának ránk maradt másolata is a XIII. században készült.) Természetesen felvetődik egy nagyon fontos kérdés: Mi az a tény, ami miatt az eskükeresztre rákerül egy avar kagáni méltóság jelvény és erre az uralkodónak esküdni kell? Talán a honfoglalás megerősítésénél tett ígéretre emlékeztet? Ezek a kérdések még megválaszolásra várnak. Annyi azonban bizonyos, hogy a folytonosságot a rendelkezésünkre álló adatok alapján feltételezhetjük.

A leírtak alapján jogosan vetődhet fel az a kérdés, hogy az Istenanya (Nagyboldogasszony) ábrázolása megtalálható-e más honfoglaláskori leleteinken is, vagy elégedjünk meg László Gyula megállapításával, mely szerint „Ha a Potnia thérón képet egybevetjük az avar és rokon világfa-ábrázolásokkal, akkor jól láthatjuk magunk előtt a mitológia színeváltozását: az életfa lép ezeken az ősi Istenanya helyébe!” Azt mondom, tegyünk egy kísérletet a továbblépésre, annál is inkább, mivel népünk tudatában országunk Mária országa. Erre ragyogó példát szolgáltat a III. Béla rézpénzén található Mária-ábrázolás. Máriát, itt a gyermek Jézus nélkül trónoló helyzetben találjuk, kezében lélekmadaras (?) lándzsával. Tehát nem *patrona*, hanem *regina*. Van még egy sokat vitatott kérdés, melynek eredményéhez talán közelebb juthatunk, ha sikerül kimutatnunk az Istenanya ábrázolásokat más honfoglaláskori leleteinken is. Ez a kérdés pedig az, lehetett-e Mária képe a koronán, mint ahogy azt a koronaőrök leírják. Az Istenanya-ábrázolás keresése során abból indultam ki, hogy elsősorban azokon a leleteken néztem meg a lényegében azonos formai elemeket, melyek a Képes Krónika ábrázolásain is kitüntetett helyen és kitüntetett módon (aranyozás) találhatóak. Ezek a boglárok és az övek. Még egy feltételt szabtam vizsgálódásaimnak, mely szerint azonos felületen ne legyenek sorolt ábrák, hanem egyediek és felületük anyaghasználatukban-teleljenek meg a Katusi tarsolylemezen található anyagokkal (arany, ezüst). Így sikerült elég nagy számban találnom olyan elemeket, melyek egyezők voltak. Ekkor következett a fellelhető irodalomban a párhuzamok keresése. Legnagyobb meglepetésemre I. B. Brasinszkij: *Szkíta kincsek nyomában* (Helikon 1985) című könyvének 20. oldalán találtam egy szárnyas istennőábrázolást, melynek formai elemei az első ráné-

Balra: szárnyas szkíta istennő (Bolsaja Bliznyica) a Meotisz déli partja; jobbra: magyar szíjvég istennő-ábrázolással (?), Berettyóújfalu, Földes út

zésre megegyeztek a Berettyóújfalu-földesi úti sírból előkerült szíjvég egyik tagjával. A két ábrázolás közti különbség, hogy a szkíta ábrázoláson az istennő felső testrésze valóságos.

Érdeemes megfigyelni az ágyék kialakítását, mivel honfoglaláskori leleteink többségénél az „indák” kiindulásánál és találkozási pontjainál ugyanezt a függőleges véséssel kialakított jelzést találjuk. Ha még figyelembe vesszük az Eme-séről, az Árpádházi királyok ősanyjáról szóló eredetmondá-
kat, melyet a Képes Krónika (Helikon, 1987) a következő-
képpen ad elő: *Eleud, Ugek Fia Scythiában Eunodbilila leányától fiat nemzett, akit Almosnak neveztek el ama esemény miatt, hogy anyjának mikor terhes volt, álmában megjelent egy turulforma madár, és tudomására hozta, hogy méhéből patak fakad, és idegen földön sokszorozódik meg. Ez pedig azért volt mert ágyékából dicső királyok származtak.* – akkor Feltételezhetjük, hogy az ágyékból kiinduló indák, folyamok, melynek végein a nemzetségek jelzései találhatóak.

A szkíta energiaközpont (szent sólyom) ábrázolása szinte pontos mása a fentebb bemutatott régi koreai kultúra által ránk maradt ábrázolási formának. A magyar istenanya (!?) ábrázoláson is megfigyelhető a fej felett az energiaközpont ábrázolása. Ha elfogadjuk a fenti gondolatmenetet az isten-anya ábrázolásáról, akkor fel kell tenni a következő kérdést. Ha a fent említett párhuzamoknál megtalálható az eredetmondák ábrázolása, akkor ez a honfoglaló magyarságnál is így van, főleg ha erről még írásos emlékünks is van? Hívjuk segítségül Anonymust. Anonymus elmondja, hogy „Álmos édesanyja Emese csodás álmot látott terhessége alatt (*pregnant*), amikor is egy turul (in forma asturis) mintegy reá szállva teherbe ejtette őt”, „egszerszint úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad és ágyékából dicső királyok származnak”. Tehát nem maradt más hátra, minthogy olyan leletet találni, amelyen mind az istenanya, mind a turul ábrázolását együttesen lehet látni. Ennek legszebb és legjellemzőbb példáját a Tarczal-rimai dűlőben feltárt leletek közt talál-
tam (megnevezése: Virágalakú veretek, ismeretlen rendel-
tetéssel – *A honfoglaló magyarság*, Magyar Nemzeti Múzeum 2996 - id.mű, 122. old. 5. kép). Ennek párhuzama a szkítáknál is megtalálható a hét testvér kurgánból, melynek felső részén egy szarvas szoptatja borját (női jelleg), alsó részén, fejjel lefelé egy madár található. (I. B. Brasinszkij: *Szkíta kincsek nyomában*; Helikon 1985. című könyvének 21. oldalán.)

Még számtalan írott forrás áll rendelkezésünkre, melyek a fent leírt gondolatokat támasztják alá, ha megfelelő lelki nyitottsággal közelítjük őket. Azt azonban a fentiek alapján nyugodtan leszögezhetjük, hogy a Kárpát-medencében élő nemzet tudatosan hitt a teremtő erőben és kultúrája semmivel sem volt alávalóbb más népek hiténél és kultúrájánál. (Talán csak más volt.) Ismerete, hite a teremtett világról, oly magassá-
gokról tesz tanúbizonyságot, melyet csak csodálattal és alá-
zattal tisztelhetünk. Ezen gondolatokat azok számára szeret-
ném átadni gondolatébresztőként, akik közös múltunk iránt
megfelelő elkötelezettséggel, felelősséggel bírnak és tartoz-
nak. Itt az idő, hogy a körülöttünk fejeállított világban végre
talpra álljunk.

Miskolc, 1996. március

A fenti írás a miskolci Mandorla c. folyóiratban jelent meg egy készülő, a felvetett gondolatokat részletesebben kifejtő tanulmány vázlataként.

FŐÉPÍTÉSZI KONFERENCIA TOKAJBAN

Augusztus 25. és 27. között Tokaj város rendezte meg a IV. Országos Főépítész Konferenciát (a házigazda Bodonyi Csaba volt), ahol a szakmai előadások az ezredvégi elszámolás jó értelmében vett kényszerével foglalkoztak

1./ egy világos szervezeti felépítés kérdésével (legyen minden magyar településnek főépítész!),

2./ az ország építészeti örökségének teljesskörű, egzakt feldolgozásával,

3./ az építészeti-városépítészeti értékek megőrzésének és az ezzel egyidejű és egyenrangú fejlesztések lehetőségével, amely folyamatban a főépítész emberileg hiteles, szakmailag felkészült, érzékeny és felelősség-teljes jelenléte a biztosíték, hogy a változások hagyománytisztelően épülnek bele a település régi szövetébe, ill. saját hagyományaitak megteremtve illeszkednek ahhoz.

A helyi értékek tudatosítása és közvetítése az ott élők felé, aminek a közösség által elfogadott főépítész a legbiztosabb letéteményese, elengedhetetlen feltétele ezen értékek hosszú távú megőrzésének.

A plenáris ülésen kiemelt figyelmet kapott Dr. Meggyesi Tamás (BME, Urbanisztikai Intézet vezetője) és Makovecz Imre előadása. A szekcióülések több témában zajlottak: Az építészeti és városszerkezeti örökség, mint az építészeti kultúra forrása – *genius loci* (szekcióvezető: Bodonyi Csaba és Dr. Tóth Zoltán), tanyák és falvak építészeti tradíciója és továbbélése (dr. Reischl Gábor és Markolt László), a főépítész személyisége-arca és a környezet arculata (Sáros László és Philipp Frigyes).

A vándorok erdőbényei tábora adott rá alkalmat, hogy a falufejlesztés kapcsán Dr. Reischl Gábort, az Ybl Miklós Műszaki Főiskola főigazgatóját kifaggassam a konferencián hallottakról. Az ő gondolatait idézem:

Falun az építész szerepét nem szabad túlértékelni. Együttműködésről van szó; kétoldalú kapcsolatról, ahol az építész a jelen népi építészete ösztönzi. Falun a lakó- és munkahely egybekapcsolódik (tanyákon különösen). Ez az erős összefonódás az oka, hogy nagyon nehéz ajánlásokat tenni; az építészek agrárszakemberekkel együttműködve alakíthatják ki a terület fejlesztési irányát. (A környezet, tudatos kialakítása újfajta agrárfeladat. Az agrártermelés mára nem csak termelési és mennyiségi kérdés, sokkal inkább a terület eltarthatóságának megtartása érdekében történő cselekvés: munkaalkalmat ad, s biztosítja a terület gondozását.)

Míg a kihalt falvakban (pl. Vérteskozma) az épített környezet értékeinek stabilizálásáról van szó, addig az élő faluban az ott meglévő hagyományokra épülő, népességmegtartó területfejlesztés szükséges. Ezért a rendezési tervek készítésénél a környezetvédelmi, tájrendezési munkarészek mellett egy hosszútávú mezőgazdasági termelési stratégia kidolgozása elengedhetetlen.

A Gödöllői Agrártudományi Egyetem új kart indított Ónodi Gábor vezetésével, ahol környezet- és tájgazdálkodási szakembereket képeznek. A fiatal környezet- és tájgazdálkodók nagy segítségére lehetnek a főépítésznek, mert

sokkal könnyebben szót értenek a helybeliekkel, közelről ismerik azt a (szinte kizárólagos) szervezőerőt, amit maga a gazdálkodás jelent.

A kisebb falvak nem tudnak eltartani egy főépítészt, holott a segítségére szükségük van. Egyre több kistérségi társulás alakul ki (a Muramentén például 11 falu állt össze), amelyek közösen használják ki a pályázati lehetőségeket, s közösen foglalkoztatják a szakembereket. Egy másik lehetőség a falugondnok hálózathoz (ami kb. 300 kistelepülésen működik) hasonló építész-gondnok hálózat kiépítése (Palkonya, Tiszadob), ahol nyári főiskolai táborok során a község lakóinak bizalmát elnyert diákok, ill. pályakezdeők tartják a kapcsolatot az év során a községgel (pl. pályázati pénzek megérkezésekor fontos a koordináló segítség). Harmadsorban a falusi turizmus segítségével is meg tud újulni, szépülni egy község. Mindemellett szerte az országban, minden régiót lefedve, 100 mezőgazdasági iskola van. Ezek oktató- és mintafarmjai jó példát nyújtanak; a környékről rendre megjelennek a gazdák, hogy a józan anyaghasználatú gazdasági épületek szerkezetét, a nagy hozamú gazdaság működését, a vállalkezési elszámolást megismerjék. Sokszor pedig pusztán egy lelkes ember tevékenysége (ilyen Hajduk Andrea Türrén, Bekker Eleonóra Palkonyán) képes a kistelepülést évtizedes mozdulatlanúságából felébreszteni.

Kovács Ágnes vándorépítész

A KONFERENCIA SEKCIÓINAK AJÁNLÁSAI

Az 1. szekció, amely témájául *A főépítész személyisége (arca) és a környezet arca* címet választotta, feladatát elvégezte. A szekció hallgatósága, illetve a vita résztvevőinek száma 34-35 fő (építészek) között mozgott.

A munkacsoport vezetői és tagjai arra keresték a választ, hogy a főépítészek mindennapi munkájában – amely a szakmai-építészeti-jogi/közigazgatási keretek között zajlik – miféle segítséget, esetenként gátat jelent – előbbieik köztelensége mellett – a főépítész személyisége. A konferencia előtt szétküldött körkérdésre kapott válaszok, majd a szekcióban résztvevők ugyanezen kérdésre adott válaszai alapján összegezhető, hogy az egyik legérzékenyebb kérdés a főépítészek helye, helyzete az adott település önkormányzatában.

A szekció vezetői külön köszönetet mondanak Berényi András úrnak a választott témához írott gondolataiért.

A szekció az alábbi ajánlásokat teszi: 1. A Konferencia felkéri a Kollégiumot, hogy vizsgálja meg, miként lehetséges a praktizáló főépítészek számára egy rendszeres továbbképzés beindítása, amely a szakmai, a jogi területek érintése mellett a főépítészek személyiség-építésére is hangsúlyt helyez; 2. Javasolja megvizsgálni annak lehetőségét, hogy a fentiekben megfogalmazott szándék már az egyetemi oktatás keretei között is jelenjen meg.

Tokaj, 1999. augusztus 27.

Philipp Frigyes, dr. Hadi Ferenc, Sáros László

A 2. szekció ajánlásai:

1. A konferencia továbbra is szorgalmazza:

– minden településre rendezési terv készítését;
– a rendezési tervek folyamatos karbantartását (a közelmúlt szélsőséges időjárása felhívta a figyelmet a településrendezési terveken belül a felszíni vizek elvezetésére vonatkozó megoldások fontosságára, kiemelt kezelésére);
– a főépítési hálózat kiszélesítését.

2. Az épített és táji környezet hagyományainak tiszteltetésben tartása, az örökség megőrzése érdekében törekedni kell arra, hogy *Az építészeti örökség helyi értékeinek védelmének szakmai szabályairól* szóló 66/1999. (VII.13.) sz. FVM rendelete alapján minél több önkormányzat alkossa meg főépítész bevonásával előkészített rendeletét.

3. A helyi védelemről alkotott önkormányzati rendeletnek legyen pozitív kisugárzása, melynek fontos feltétele kedvezmények (adókedvezmény, helyi pénzügyi támogatás, megyei, regionális, és minisztériumi szinten kiírt pályázait lehetőségek, stb.) biztosítása. A támogatásokról készüljön önálló rendelet.

4. A településrendezési tervek

– készítése során az értékes építészeti, táji és az épített környezettel összefüggő örökség minden elemére kiterjedő értékvizsgálat alapján történjen ajánlás a helyi védelemre, ma helyi közösség bevonása, véleményének megismerése és egyetértése elengedhetetlen (már az értékvizsgálat készítése során meg kell próbálni a lakossággal elfogadtatni az érték megtartásával a hagyományos vonzó településképben rejlt gazdasági lehetőséget);

– helyi építési szabályzata legyen összhangban a külön rendeletben magátlapított helyi értékekkel;

– felülvizsgálata során az addig önálló rendeletben megállapított, helyi értékek kerüljenek beépítésre a helyi építési szabályzatba.

5. A területrendezési tervek térségi területrendezési szabályzatban törekedni kell az értékes táji, építészeti és az épített környezettel összefüggő természeti elemeknek a kistérségekre, településekre vonatkozó egzaktt meghatározására.

6. Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény 56. (1) bekezdésében szerepel a kultúrtáj fogalma. Pontos értelmezése a törvényben nincs kifejtve, ezért az alkalmazhatóság érdekében szükséges a fogalom meghatározása, avagy az ET az Európai Épített Örökség Védelméről szóló egyezmény 1. cikk. 3. pontjának átvétele.

Iván Zoltán

Kiegészítés a 2. szekció ajánlásaihoz.

7. Az önkormányzat rendeletalkotási jogkörben jár el a helyi védelem alá helyezés során, és ezt építési eljárások sorozatával valósítja meg. A 66/1999.(VIII. 13.) FVM rendelet a helyi védelem szakmai szabályait adja meg és biztosítja az egységes érték-központú helyi szabályozást.

Az építészeti örökség helyi védelme azonban nemcsak építészeti kérdés, annak társadalmi vetületei is vannak. Ennek kezelése fontos főépítési feladat.

Ilyen feladat lehet a települési értékek „láttatása”, a szemlélet alakítása, hogy a település lakói vegyék észre az őket körülvevő települési és építészeti értékeket. Válgon tudatossá

a település értékeinek léte. Kizárólag az értékek felismerése után lehetséges az igény felkeltése a település értékeinek megbecsülése és védelme iránt.

Fenti feladatok sikeres teljesítése a főépítész személyiségevel is összefügg (ld. az 1. szekció témakörét); szakmai menedzseri képességeket és felkészültséget is feltételez.

Az értékek felismerését és megvédésük közös megegyezésen alapuló igényét követheti a helyi védelemmel kapcsolatos „tényleges” építészeti-műszaki munka, amelynek alapja az értékvizsgálat. Az értékvizsgálat nem új dolog, eddig is kötelező munkarészként tartozott a rendezési tervekhez. Az értékvizsgálat azonban elkészíthető a helyi védelem céljából is, amely segítséget nyújt az építészeti, települési hagyományok szakmai megfogalmazásához.

A helyi értékvédelem folyamat, amely kizárólag az ott élőkkel, az ott lakókkal egyetértésben és támogatásukkal valósítható meg.

Az építészeti értékek helyi védelmének önkormányzati szabályozása akkor tölti be jól feladatát, ha a fejlesztve történő megőrzés eszköze lesz.

Péter Annamária

A 3. szekció (A tanyak és falvak építészeti tradíciója és továbbélése) ajánlásai

1. Az örökség előbbrevaló, mint a műemléki vagy helyi védettség.

2. Hagyomány és örökség differenciálandó.

3. Minden település vagy önálló településrész készítse el örökség és hagyományfeltáró ÉPÍTÉSZETI ÉS TELEPÜLÉS (RÉSZ) SZERKEZETI TIPOLÓGIÁJÁT. A tipológiai terv a főépítészektől aktív részvételével, vagy önálló munkájával készüljön, s legyen a rendezési tervek része, s a településtervezés és az új építés inspiráló eszköze.

4. A *hely szellemének* felismerése – a TIPOLÓGIA – tudatosítása, közvetítése hangsúlyozottan és specifikusan a főépítész misszió része, az építész tervezőkkel és építetőkkel való kommunikáció (közös nyelv) eszköze.

5. A *hely szellemének* és az *új szellemének* kritikus felismerése egyenrangú és egyidejű fontosságú. A felismert hely szelleme nem védekező (defenzív), hanem a fejlődés és az új adaptációjának segítő eszköze, a megtapasztalt *szervetlen új* helyett a *szerves új* céljával.

6. A XX. század építészete és településtervezése (Athéni Charta) adós maradt a hagyományos nőtt jellegű, nem, vagy csak részben tervezett városok, városszerkezetek megértő analízisével, s így azt nem is építhette be a jelenkor gyakorlatába. Az e téren beindult szakmai – elméleti kutató – elemző tevékenységet (pl. Meggyesi Tamás előadása) fokozni, s az adósságot úgy az elméletben, mint a gyakorlatban törleszteni szükséges.

Az ötödik szekció munkájában résztvevő főépítészektől, műemlékvédőktől, építészektől és kerttervezőktől tartalmas és baráti hangulatú beszélgetést folytattak. Az eszmecsere – helyenként élénk vita – során a résztvevők nagyjából megegyeztek a témával kapcsolatos ajánlásokban. Ezek legfontosabb pontjai:

1. A *műemlékvédelem* és *világörökség* fogalmát érdemes a *táji és épített örökség* fogalmával helyettesíteni. A lázas és

A Kós Károly Egyesülés mesterei között kiemelkedően sok a főépítész. A Vándoriskolának egyedülálló lehetősége van a fiatalokat az iskola keretein belül beavatni egy olyan gondolkodásmódba, melynek logikája, léptéke és összetettsége (minden lépésnek társadalmi vetületei is vannak) nem hasonlítható egyes épületek tervezéséhez.

Erdőbényére augusztus 27 és 30 között Salamin Ferenc vitte a vándorokat. A feladat egy tanulmány előkészítése volt, hogy megkeressük a faluban azokat a beavatkozási lehetőségeket, melyek véleményünk szerint a további előre-

lépést segíthetik; azon csomópontokat, melyek az előzetes kutatásaink (Erhardt Gábor igen alapos utánajárása) szerint fontos szervező tényezők voltak, mára azonban elfelejtődtek, leértékelődtek.

A faluban ma 1700-an élnek. Felhagyott borvidék. Egykor kádáraitól, és kőfaragóitól volt híres (jó száraz fehér bora, s andezit és riolitufa bányái voltak). Néhány lelkes ember összefogásával egy falufeljesztő alapítvány jött létre. Tisztán látják sajátos helyzetüket, s a lehetőségeket, amelyeket újra kiaknázhathatnának. Segítségünket ezek lokalizálásához, szak-

akaratos *progresszivitás* helyett a *kontinuitás* – folyamatosság – fogalma jobban kifejezi törekvéseinket, *védelem* helyett pedig a *gondozás*, *gondoskodás* szót tartjuk szerencsésebbnek. Ajánlásunkat így az *Épített és táji örökség gondozása és a folyamatosság* témájára adtuk meg.

2. A települések története azt bizonyítja, hogy egy-egy település ezeréves története soron – esetenként gyors és látványos változásokon ment keresztül. A korábbi évszázadokban azonban a korábbi értékek nagyobb része nem semmisült meg, hanem beleépült az újabb településszerkezetbe. A XX. század első harmadának modern építészeti mozgalmai az épített környezet gyökeres átalakítását tűzték ki célul. A „folyamatosság” elvének tudatos megtagadása súlyos hibákhoz vezetett és létrehozta a hagyományok nélküli „dobozvárosokat”. Tanulva mindebből, a XXI. század főépítészeti képviseljek a folyamatosság elvét a településfejlesztésben.

3. A történeti értékeket nagy számban őrző, központilag

védett településmagokban – „műemléki jelentőségű területek” – a szokásosnál nagyobb találékonysággal, gondossággal és tehetséggel a fenntartásra szánt épületek helyreállíthatók. A műemlékvédelem előírásainak szigorú megtartása mellett is elképzelhető, sőt kimondottan szükséges a folyamatos fejlődés lehetőségét biztosítani.

4. A helyi védettség alatt álló településrészek fejlesztésének szabályait az ott élőknek közösen kell kialakítaniuk. Itt a szakszerűség mellett az önkéntesség a döntő tényező. A védett tömbök és listázott épületek kiválasztásánál az ott élők akaratát adott esetben a szakszerűség kívánalmi elé kell helyezni. Fontos, hogy a helyiek magukéinak érezzék a döntéseket.

5. A központilag és helyileg sem védett településrészek. A legújabb beépítések is hordoznak építészeti-városépítészeti értékeket. Az elmúlt évtizedek és napjaink településfejlesztésének eredményeivel is tisztelettel kell bánni. A szakszerűség és érzékenység ilyen esetekben a főépítész számára kötelező.

mai alátámasztásához, végül konkrét műszaki megoldásaihoz kérték.

Négy nap kellett, hogy bejárjuk a falut; négy nap, hogy minél több emberrel beszéljünk, hogy lelassuljunk; hogy kezdjük érteni, mi történik a szép hegyek között; négy nap, hogy minden kocsmába beüljünk; s hogy elkészüljön a rengeteg vázlat, amelyekből szeptember végére megszülethet egy kis füzet: benne a tájház, amelybe a helyi néprajzi gyűjtemény anyaga bekerülne, az orvosi rendelő, a temetőbejárat, fahidak, kút, szoborpark, buszmegálló, kovácsműhely.

6. A gyorsan fejlődő települések esetében elkerülhetetlen és természetes a léptékváltás. A „kontrasztos” megoldások nem jelenthetik azonban a hagyományos arányok teljes szétrombolását. A főépítészt segítsen meghúzni azt a határt, ahol a fejlesztés, az arányok növelése, kontrasztossága, izgalmasága mellett még elviselhető aránynövekedést eredményez. Ott, ahol az elképzelt növekedés a teljes térbeli struktúrát szétrombolja és a folyamatosság érzését kérdésessé teszi, a főépítész lépjen erélyesen közbe.

7. A természeti és épített örökség gondozása során halaszthatatlan; égető feladatok megoldása áll előttünk (pl. az elhamarkodottan és meggondolatlanul privatizált, késő historizáló és szecessziós stílusú budapesti bérházak megmentése és szakszerű helyreállítása). A főépítészt elsősorban ezeknek mielőbbi megoldását szorgalmazza. Az elmúlt évtizedek építészeti örökségének azonnali, gyors „átjavítását” ne siessük el; bízzuk nyugodtan ezt a feladatot az új évszázad fiatal építész-

Folytatni kellene. Építeni és lejárni. Figyelni, hová torzulnak és szépülnek meg az ötletek. Érteni valamit a falu történetének folyamatából.

A táborban részt vettek: Bán Zoltán, Benyó Géza, Erhardt Gábor, Eszenyi Ákos, Esztány Győző, Ferenc Attila, Tóth Viktória, Gulybán Ede, Márton László Attila és felesége, Orsolya. Kísérőnk Égerházi László faszobrász volt.

A felmérés során és az utána készült javaslatokat tartalmazó füzetből mutatunk be néhány oldalt.

Kovács Ágnes vándorépítész

nemzedékeire. Ők nagyobb távlatokból visszatekintve tudni fogják, hol és milyen jellegű módosítással, fejlesztéssel lehet az elmúlt évtizedek építészeti együtteseit, városrészeket és városközpontokat otthonosabbá tenni.

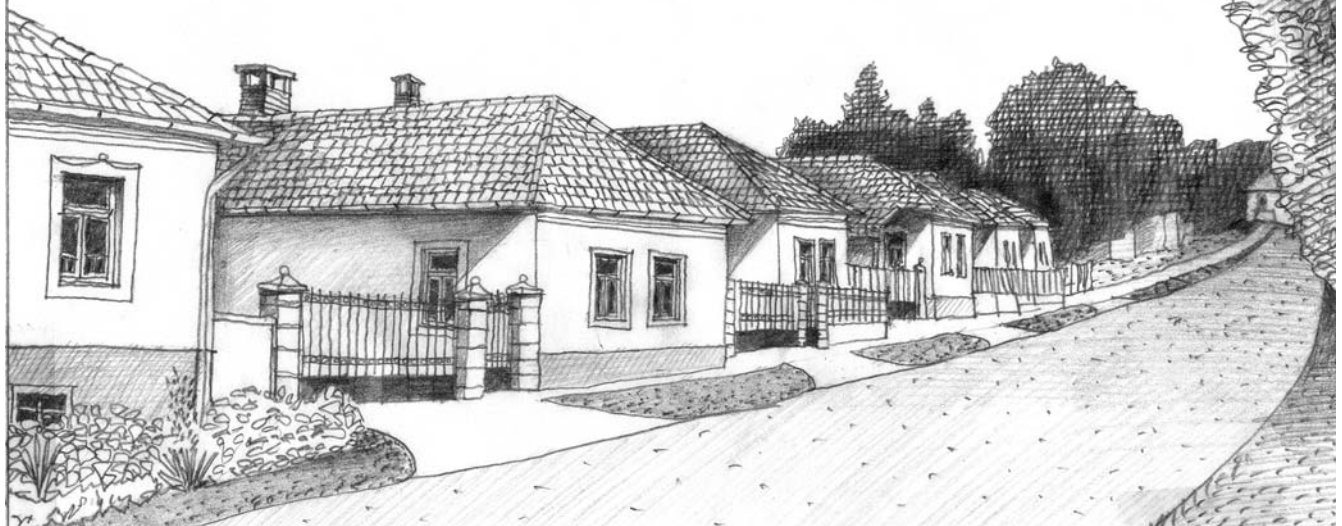
A IV. Országos Főépítészeti Konferencia plenáris ülésén javasolt ajánlások

- A Kormány fontolja meg a hátrányos helyzetű települések és területek, kistelepülések pályázati feltételeit, az önerő hiánya miatt.

- Ellenőrzési lehetőséget kellene adni a területi főépítésznek és az önkormányzati-megyei, fővárosi, megyei jogú városi, fővárosi kerületi, települési-főépítésznek a rendezési tervek hatályosulásának vizsgálatára és szankcionálására.

- A kor szellemének megértése mellett az új kihívások szellemét is értelmezni kell, hogy azok is a település sajátjává válhassanak.

Javaslat a főutcai
homlokzatok
átalakítására
(Gulybán Ede)

• A főépítész az utca tulajdonosának képviseletében vehessen részt az építésügyi hatósági eljárásban, szomszédként.

A IV. Országos Főépítési Konferencia záró ajánlásaihoz.

1. A több mint 1200 hátrányos helyzetű települést ki kell emelni az országos pályázati rendszerből és az önrészt eltörölve kell fejlesztési lehetőségeket biztosítani részükre, mert egyébként nem tudnak fejlődni és elnéptelenednek.

2. A rendezési tervek megvalósítását, illetve betartását a területi főépítészeknek a települési főépítészeknek, illetve építési szakhatóságokon keresztül folyamatosan ellenőrizniük kell.

Szekszárdi ajánlások

A Szekszárdon megtartott XX. Országos Műemléki Konferencia résztvevői az *Értékvédelem és urbanisztika* témakörében, egyhangúlag a következőket ajánlják az illetékeseknek:

1. Az önkormányzatok fokozzák tevékenységüket az értékek helyi védelméért. Legyen minden önkormányzatnak olyan rendezési terve, ami kijelöli a helyileg védendő értékeket. Alkossanak erről helyi rendeletet.

2. Az építészeti értékek helyi védelmének kérdése legyen az egyik legközelebbi országos főépítész értekezlet témája.

3. Az önkormányzatok gyorsítsák meg a főépítési hálózat kiépítését, legyen minden magyar településnek főépítésze.

4. A hivatalos műemlékjegyzék kiegészítésének, az arra méltó emlékek műemlékké nyilvánításának eljárását az illetékesek (OMvH, NKÖM) gyorsítsák meg.

5. Az értékes, védelemre érdemes kultúrtájak műemléki védettségének jogi és gyakorlati feladatait az OMvH és a NKÜM illetékes szervekkel vizsgálja meg és tegye meg a szükséges lépéseket a műemléki védettség kiterjesztésére.

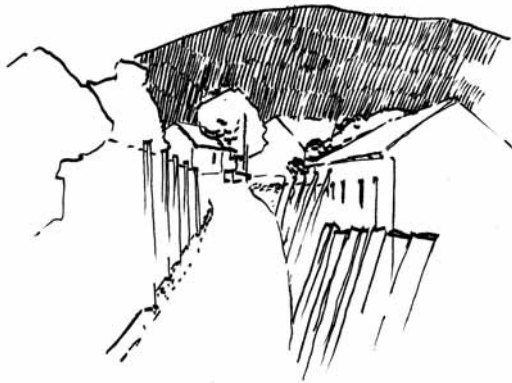
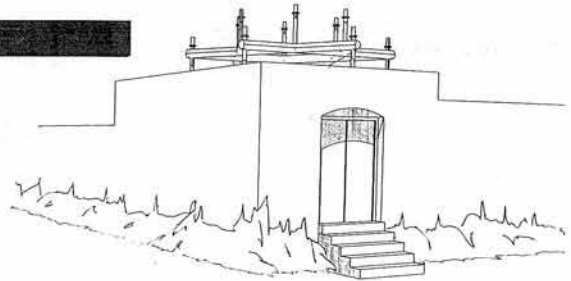
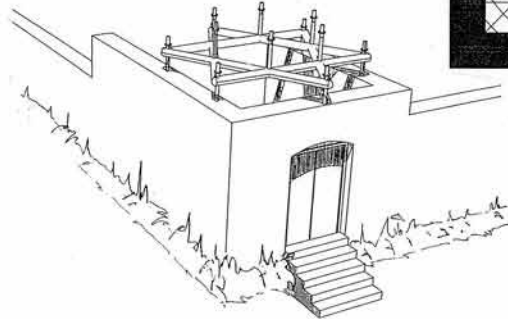
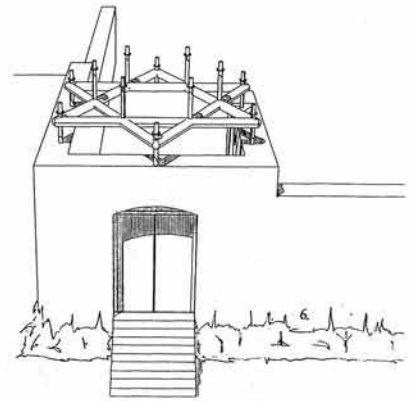
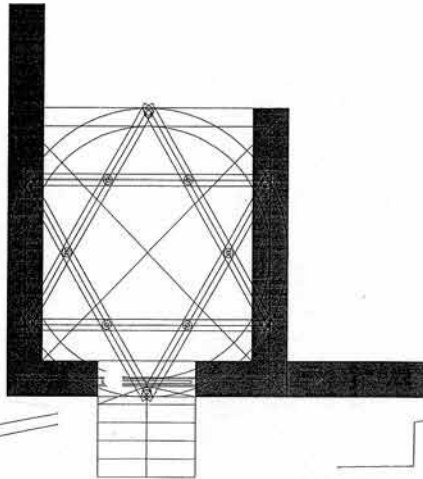
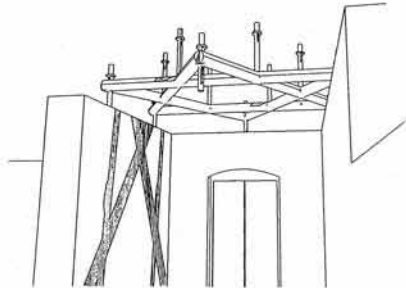
6. Az illetékes állami szervek és kamarák gyorsítsák meg a műemléki tervezési és kivitelezési jogosultság szabályozásának eljárását.

7. Az OMvH – az illetékes minisztériumokkal együtt – újrolag vizsgálja meg annak lehetőségét, hogy a műemlékeket is érintő rendezési tervek jóváhagyási eljárása során a műemléki hatóságnak ne csak véleményezési jogköre legyen.

8. Az önkormányzatok és a helyi civil szervezetek segítsék elő a műemléki albizottságok újbóli megszervezését és működését.

Javaslat a a zsidó temető bejárati építményére (Bán Zoltán)

Balra: Kovács Ágnes rajza Erdőbényéről; jobbra: Erdőbényén, a pleisztocén kori tó megkövesedett iszapjában csodálatos épségben őrződtek meg az akkori növények (már elsősorban zárwatermők) levelei, madártollak, ízeltlábúak és egyéb maradványok.

A SZABADSÁGHARC ARADI EMLÉKMŰVÉT október elsején szállították a katonák által őrzött várból a minorita rendház udvarára. Az esemény súlyát az aradi *Jelen* erről szóló tudósítása jól mutatja: *Magyarságunk történetében ritka az olyan pillanat, amikor beteljesülhet egy évtizedek óta dédelgetett álom, amikor végre lerázva belénkvert gátlásainkat, szabadjára engedhetjük örömkönnyeinkezt, hadd csorogjanak le arcunkon. A tegnapi egy ilyen ritka, történelmi pillanat volt, amikor többhetes feszült, idegtépő várakozás, az ellenünk indított hecckampány, mocskolódás közepette el mertük hinni: a Szabadság-szobor kiszabadulhat több évtizedes várfogságából. A híradásokból érezhető, hogy a résztvevők a szobor feltámadását szimbolikus rendszerváltó aktusként élték át, az október hatodikai események ugyanakkor világossá tették, hogy ez a változás, ha egyáltalán bekövetkezik, nagyon lassú folyamat eredménye lesz.*

Z. Tóth Csaba
FEHÉREGYHÁZA II.

– Millenniumi spirituális erőd tervének formai eszméiről –

Az új Fehéregyháza első, emlékkápolna jellegű épületének tervét (Országépítő, 1999/1) tovább kellett gondolnom. Egy új Fehéregyházának illeszkednie kell a *kulturális központ* funkcióhoz, amit kezdettől adni szándékoztam neki, s ezt egy egyterű kápolna a szűkös méreteivel, hét kapus kialakításával nem tudná betölteni, alkalmatlan lenne nagyobb tömegek befogadására.

Ebből kiindulva megnöveltem a méreteket, s a hét kaput hét különteremmé alakítottam, melyek meghitt kunyhókként simulnak a nagyobb körteremhez. Mivel az épület-együttesnek egyúttal védettebb, masszívabb arculatot akartam adni, egy bástyaszerűen tagolt beton alapzatra helyeztem. Az erődített jelleg szükséges, nemcsak azért, hogy utaljak az épületnek a *régiessel* való kapcsolására – egyidejűleg egy nomád fejedelmi palota és egy óhitű (bizánci) templom stílusával, illetve az *Erős vár a mi Istenünk* keresztyén asszociációjával –, hanem mert minden *magon* van egy többé-kevésbé kemény héj. Fehéregyháza spirituális magvát védeni kell, nem állhat szélfúttá, hétajtós átjáróházként a magyarság Nemzeti Pantheonja, a magyar őshagyomány és a kereszténység nagy távlatú találkozását megtestesítő korszakos épület. Emellett megmaradt az a szándék, hogy ezt a találkozást az altemplom, az Ósök Csarnoka létesülésével kifejezze az épület, miként Anonymus is hozzákapcsolja a honalapító Árpád fejedelem eltemetéséről szóló híradást a sír közelében épült *Alba ecclesia* említésével.

Az épülethez méltóbb főkaput is kellett tervezni. Ez nyugat felé, az óbudai hegyek felé néz, széles lépcsősorral. A főkapu a párthus építészeti *iwan*-jainak mintáját követi (ld. a magyar ív, íves szavunkat), ez az egyetlen építészeti elem, ami korábbi, konkrét előképre vezethető vissza az épületemen. Ezt a magasra fölnyúló boltíves kapuzatot a Kr. u. 3-4. században átveszik a párthusoktól a százánida perzsák, majd tőlük az iszlám hóditók. Megjelenik a második gyulafehérvári székesegyházon is, példa nélkül

az európai építészettörténetben (valószínűleg örmény mesetek keze nyomán, akiknél a párthus tradíciók sokáig fennmaradtak). Ugyanakkor ezt az *iwan* jelleget látszanak őrizni a székely pávafarkos homlokzatok is.

A kibővített terven új formák is megjelennek. Visszatérő elem lett az ajtók, ablakok, homlokzatok formáit adó számárhátív, amely a körterem karzatának támpillérein is megjelenik, csak itt fordítva, csúcsával lefelé.

A főkapu fölötti újonnan tervezett rózsablak motívumain is szerepel ez a forma. E „pogány csúcsívesség” magától adódott az épület fölfelé törekvő eszméjének, szellemi rendeltetésének jellegéből, de utólag olyan analógiák is vonhatók, mint

az ókori indiai építészet *kudu*-ja (Lómása Rishi barlangja, i.e. 3. sz.; a bhádzsái barlangcsarnok bejárata, i.e. 2. sz.;

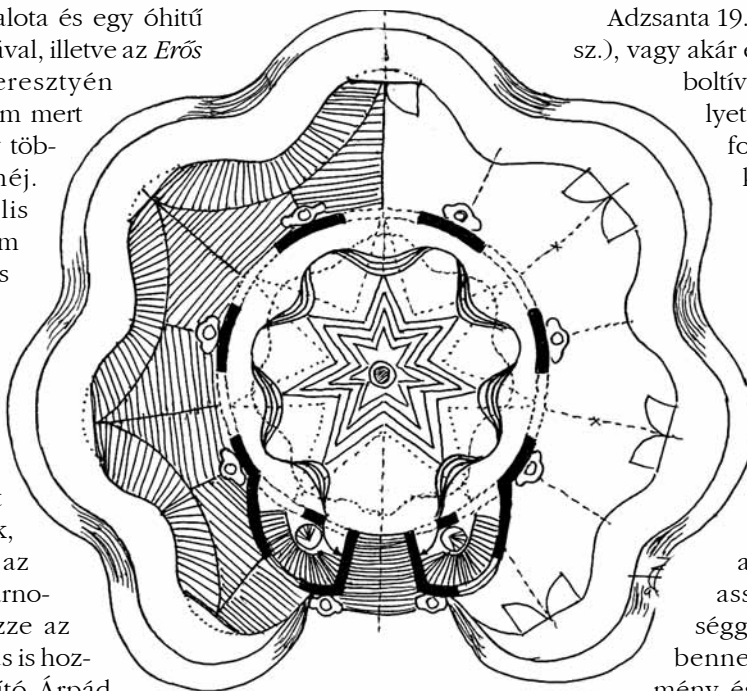
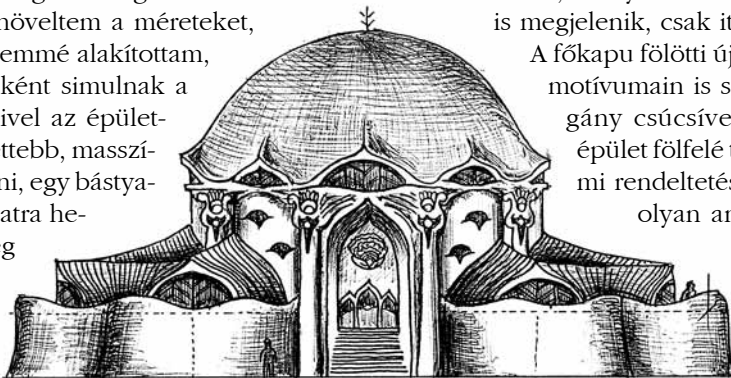
Adzsanta 19. számú barlangcsarnoka, 5. sz.), vagy akár egy kusán kori ereklyetartó

boltív-ábrázolása (Bimaráhi ereklyetartó, Gandhára, 3. sz.). Ez a forma gyakori a honfoglalás-kori művészetünkben (szív-palmetták, vízililiom-motívumok a csüngőkön, vereteken), s eszünkbe juttathatja a szkíta, magyar társzekerek ponyvás tetejének elülső részét is.

A nagy körteremnek belülről a karzat és a támpillérek kiképzése ad különleges, mesészerű hangulatot. Átfogó eszmeként a régi magyar Boldogasszony-képzet termékenységgel összefüggő tartalma élt bennem, amikor minden előzmény és kísérletezés nélkül egyszerűen lerajzoltam a karzatos, rímelve a

kistermek csúcsíves bejárataira és az ablakszemekre. A karzaton végighullámzó ritmusban, organikusán stilizált tokszerű burkókból gömbölyű magok bukkannak elő a kiszélesedő részeknél.

Szólni szeretnék még az ugyancsak különös jelentéssel bíró új rózsablakról, amelyet a nyugati főkapu fölé terveztem, hogy a lemenő nap fénye világítsa át. A rózsablak, mely a katedrálisok, szakrális épületek hagyományos eleme, a magyar őshagyomány és a fény felé forduló magyar lélek egészét kívánja kifejezni, a magyar élet

kerek virágát, mely földtől az égig növekszik, egybeforrasztva földet és eget, Keletet és Nyugatot, a természet, az ember és a szellem országait. Egyetlen világlényt ábrázol, az egyszerű formák sokágú, metamorfózisra képes jelentéseivel, a magyar népszellemet, annak jellegzetes *világközépi, közép-európai* helyzetében: alul a két csepp alak a Lény két, keleties vágású szeme, de egyszermind egy virág két, stilizált csészelevele, két szárny, s a Halak precessziós világkorszakának – melyben a honalápitás lezajlott – két, szembeforduló hal-szim-bóluma (mélybíbor). Ez a két csepp-forma a jobb és a bal, a Kelet és a Nyugat közötti határhelyzet jelképe is.

Efölé boltozódik *nemzeti szivárványként* az ismert hétszer vágott Árpád-sáv pirosa-fehérje, mintegy a megtalált haza dimbes-dombos földje. A dombok tetején a régi hétmagyarok hét sátra áll (citromsárga), hasonló csúcsívekkel mint az épület más részein. A sátrak fölött zöld erdő lombkoronája magasodik, a mesebeli *hetedhét ország* kerek erdeje, de egyúttal a Kárpátok erdői, a régi ország természetes határai. A fák fölött az éjszakai égen (indigó) a Hadak Útja, hét csillag ragyog (citromsárga) a szent he-tesség kisugárzásaként, majd még feljebb a fizikai ég, a fizikai kozmosz felett a teremtő ég, a világosság és sötétség kettőssége feletti Fény, a szellemi világ ege hét lánggal, melyek utalnak a Szentlélek pünkösdi kettős lángnyelveire, de egy egytetemes Pünkösdre is, melyet Közép-Európában a magyarság van hivatva kezdeményezni (a szkíta népek fontos szerepét jelzi, hogy az első Pünkösöd leírásakor a párhuzamok azok, akik elsőként kerülnek említésre az *új nyelven* szóló apostolokat megértő népek között; Ap.Csel. 2,9). Ezt a szférát az ősi szabir-magyar eredetű vizililiom-motívum narancsszín sziromsora zárja le.

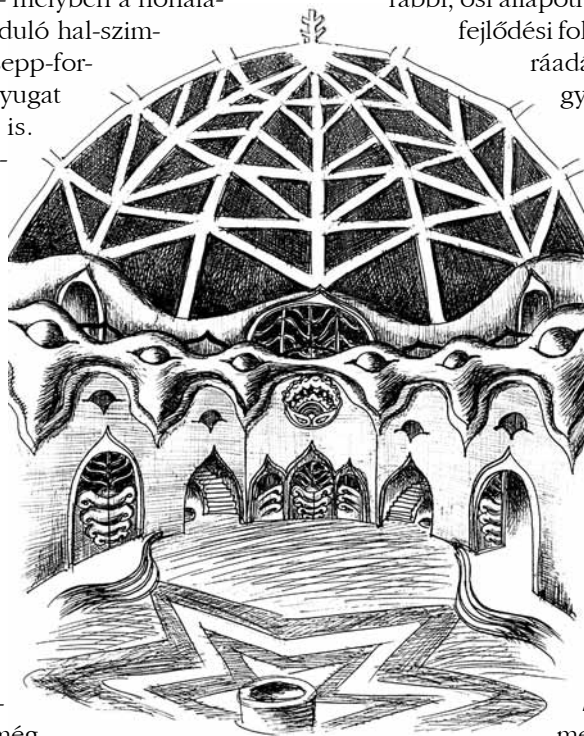
Amiképp a rózsablak, úgy Fehéregyháza épületének egésze ennek a teljességnek, a föld-ember-ég, test-lélek-szellem hármasság szerves egységének nyelvén akar emléket állítani a nemzeti hagyományból a kereszténységbe való átmenetnek. Mert ezer esztendővel ezelőtt lényegében nem két, ellentétes szemlélet állt egymással szemben; a nemzeti hagyomány és a kereszténység nem két külön dolog volt, hanem egy metamorfózis zajlott le: egy korábbi, ősi állapothoz hozzákapcsolódott a következő fejlődési fok lépés lehetősége, melynek csírái

ráadásul jócskán előbújtak a pogány és gyakran már görög-keresztény előzményekben. Ugyanígy zajlik észre-

vett-észre-nem-vett módon a mai átmenetünk a fizikai-érzéketi képzetalkotásból, gondolkodásból a szellemi-érzéketi gondolkodásba. Ma még sokszor kérdés, hogy szívünk, lelkünk mélyén valóban továbbléptünk-e az ezer évvel ezelőtti állapothoz képest? De az igazi kérdés az: továbbléptünk-e a megkezdett úton az eredeti, mindig élő Krisztus-impulzus megvalósítása felé? Megismertünk néhány igazságot, kialakult a tudomány *fel-nöttes* és földi értelem-kultusza, és az egyház törekvése, hogy gyermeki hitben tartsa meg a *laiskusokat* – de cselekedjük-e a valódi megismerést, szeretetet, a mai emberi,

természeti és isteni világ irányában? Elegendő-e a régi intézményekre, tekintélyekre hagyatkozás ehhez a továbblépéshez? Mint elhangzott, *új bort sem töltenek régi tömlőbe*.

Az új Fehéregyháza, tisztelegve Szent István király akaratát előtt, spirituális erődként az élő Krisztus-szellemhez való továbblépésnek akar otthont adni, a kötelező, mások által sugallt nemzeti önutalattól és öncsonkításoktól, felekezeti-ségtől mentesen, hogy nemzet és kereszténység *eredeti*, magasrendű eszményeinek jegyében *találkozhassanak* benne a gondolkodó, eleven szintézist kereső magyarok a következő, és bizonyára gyökeres változásokat hozó évezredben.

Szemben: főhomlokzat és alaprajz; fent: belső nézet a bejárat felől; lent: a nyugati falon lévő rózsablak terve

HÍREK

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tíz éves tevékenységét bemutató vándorkiállítás terv szerint folytatta országos vándorútját az elmúlt hónapokban. Június 22-én Ferencz István DLA, tanszékvezető egyetemi tanár nyitotta meg a miskolci bemutatót. A július 10-i keszthelyi kiállítás megnyitóját követően Somogyi Győző festőművész vezette be és irányította a hagyomány mai szerepét elemző beszélgetést. Tokaji bemutatót követő jászberényi kiállítást szeptember 13-án Makovecz Imre nyitotta meg. Budapest után október 23-án nyílik a kiállítás Kiskunhalason, november 12-én Szombathelyen és november 26-án Vácott. A Vándoriskola tíz évének eredményeit bemutató kiállítások színhelyei voltak: a Budapesti Műszaki Egyetem, a Bercsényi 28-30 Építész-kollégium, az Ybl Miklós Műszaki Főiskola, az Iparművészeti Főiskola és a pécsi Pollácz Mihály Műszaki Főiskola. Az alábbi képek a Bercsényi kollégiumban, az Iparművészeti Főiskolán illetve a Miskolci Galériában tartott kiállítás megnyitókön készültek.

SZÉLMALMOK TÉSEN. 99/1-es számunk szélmalomokkal foglalkozó tanulmányához kiegészítésül kaptuk Kovács Gábor vándorépítész felvételét a Várpalotától északnyugatra fekvő Tés két szélmalomáról. A faluban a század elején négy szélmalom működött, közülük a Held-féle malom 1951-ig üzemelt és ma is működőképes, a tőle 200 méterre lévő Ozi-féle malmot műszakilag teljesen helyreállították, mindkettő múzeumként megtekinthető.

KÖNYVEK: *Budapest – építészeti részletek/in details*, angol-magyar nyelvű, ritkán látott szépségű album kb 600 képpel az építészeti célú iparművészet (kovácsoltvas – Perekházy Károly, öntöttvas – Lengyelne Kiss Katalin, fafaragás – Tölgyes Orsolya és Hajda György Zsigmond, kerámia – Mattyasovszky Zsolnay Tamás, üvegablak – Mester Éva és ablakformálás – Gerle János tanulmánya) remekeivel. A fényképek java része Hajdú József munkája. (Szerkesztő: Lőrinczi Zsuzsa, kiadó: 6B Építész Bt.) *A szecesszió Budapest 23* épületet, illetve együttest mutat be Lugosi Lugo László felvételeivel és Gerle János tanulmányával. (Magyar Könyvklub). *A Kós Károly Egyesülés tíz évét* bemutató 364 oldalas, színes, magyar, német és angol nyelvű kötet és a *Vándoriskola tíz évét* bemutató, angol nyelvű összefoglalóval kiegészített kötet második kiadása megrendelhető és megvásárolható a Kós Károly Alapítványnál.

TANULNI A TERMÉSZETTŐL a címe a DOMUS folyóirat szeptemberi, Paolo Portoghesi által összeállított tematikus számának. A bemutatott nyolc példa egyike Makovecz Imre makói színháza. A melléklet ezúttal Lechner Ödön és Lajta Béla budapesti épületeivel foglalkozik Andrea Nerozzi Pákozdy összeállításában.

KATEDRÁLIS címen havonta jelentkező építészeti műsort indított szeptemberben a Duna TV. Az adások szerkesztő-házigazdája Ekler Dezső, állandó beszélgetőpartnerei Makovecz Imre, Szegő György és Cságoty Ferenc.

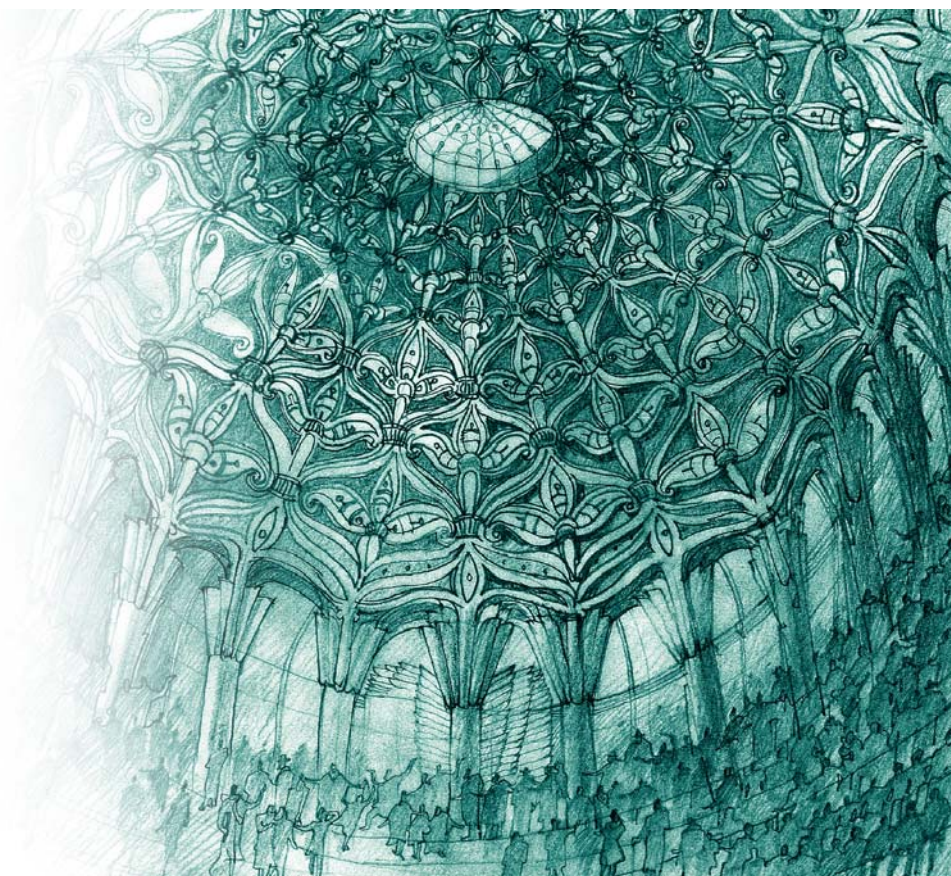
CSETE GYÖRGY ÉS LÜKŐ GÁBOR neve is bekerült a Magyar Örökség Aranykönyvébe a legutóbbi díjátadáson.

PAP GÁBORT 60. születésnapja alkalmából június 12-én az egyébként ötven éve alapított Uránia csillagvizsgálóban köszöntötték tanítványai, tisztelői és barátai. Ott adták át neki a miskolci Deszkatemplomról szóló írásunkban bemutatott rovásbotot.

ERDŐBÉNYEI KÉPEK – Legfelül: bányató a Mulatóhegyről, amely a szüreti multságokról kapta a nevét; omladozó porta a faluban. Fent: régi vincellérak belseje, jelenleg raktár; a vándorok az erdőbényei születésű, Ausztráliában élő tokhalhalász helytörténeti tájékoztatóját hallgatják. Lent: záróbeszélgetés és a vázlatok véglegesítése az utolsó napon; a csapat a főutca közüti hídján. Legalul: a rövid szakaszán járható, többszáz éves földalatti járat; a bodrogolaszi borpince.

**MEGJELENT A 10 ÉVES A KÓS KÁROLY
EGYESÜLÉS CÍMŰ, 364 OLDALAS, SZÍNES,
MAGYAR, NÉMET ÉS ANGOL NYELVŰ KÖTET, AZ
EGYESÜLÉS TÍZÉVES TEVÉKENYSÉGÉNEK
ISMERTETÉSÉVEL ÉS AZ EGYESÜLÉSHEZ
TARTOZÓ TAGSZERVEZETEK BEMUTATÁSÁVAL.
A KÖZELJÖVŐBEN JELENIK MEG A FENTI
KÖTET ANYAGÁT ÉS VIDEOFELVÉTELEK
RÉSZLETEIT TARTALMAZÓ CD.
MEGJELENT A VÁNDORISKOLA TÍZÉVES
TEVÉKENYSÉGÉT RÉSZLETESEN ISMERTETŐ
KÖTET ANGOL NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓVAL
KIEGÉSZÍTETT MÁSODIK KIADÁSA.
MEGRENDELHETŐK, ILLETVE
MEGVÁSÁROLHATÓK A KÓS KÁROLY
ALAPÍTVÁNYNÁL – 1114 BP. VILLÁNYI ÚT 8.**

TIZEDIK ÉVFOLYAM ŐSZI SZÁM • ÁRA 350 FT